

NADREALIZAM DANAS I OVDE

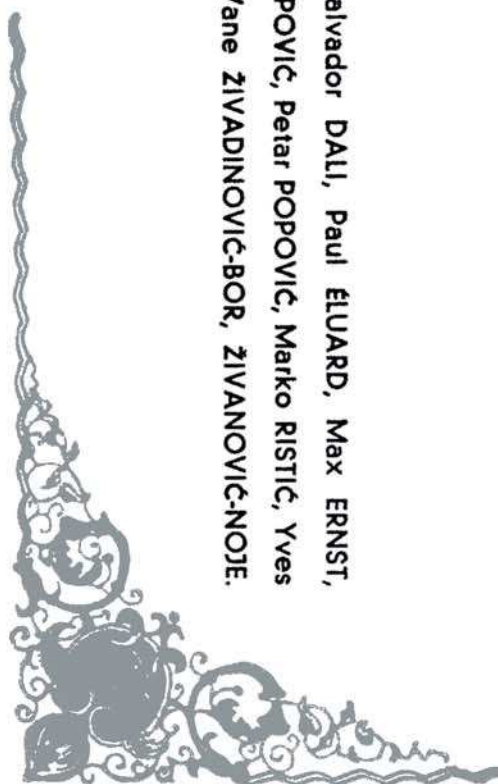
JANUAR 1932 — BEOGRAD
BROJ 2 — GODINA II

NA OVOM BROJU SU SARADIVALI:

André BRETON, René CHAR, René CREVEL, Salvador DALI, Paul ÉLUARD, Max ERNST,
Đorđe JOVANOVIĆ, Đorđe KOSTIĆ, Koča POPOVIĆ, Petar POPOVIĆ, Marko RISTIĆ, Yves
TANGUY, Tristan TZARA, Aleksandar VUČO, Vane ŽIVADINOVIC-BOR, ŽIVANOVIC-NOJE.

AUTOKRITIKA

STOGODIŠNJICA HEGELOVE SMRTI: KARL MARX — PRILOG ZA KRITIKU HEGELOVE FILOZOFIJE PRAVA / PREGLED ŠTAMPE ● AUTOKRITIKA NADREALIZMA: NADREALIZAM DANAS / O JEDNOJ IMPLICITNOJ AUTOKRITICI / NE KOLIKO REČI POVODOM »NACRTA ZA JEDNU FENOMENOLOGIJU IRACIONALNOG« ● POKUŠAJI SIMULACIJA: GRAĐANSKOG OPTIMIZMA / SUJEVERJA / MAŠTANJA ● ANKETE: DA LI JE HUMOR MORALAN STAV / SEDAM PITANJA O ŽELJI UPUĆENIH SVIMA I SVAKOME ● PESME I TEKSTOVI ● SNOVI NA POSLU: IZVRNUTI SAN / SNOVI O MENI / SIMBOLI NA JAVI ● HRONIKA LUMBAGA ILI SLAVENSKA BINDA / VIDNO POLJE ● SADA I OVDE: BELEŠKA O »KNEZU SRPSKIH PESNIKA« / PROTIV MODERNISTIČKE KNJIŽEVNOSTI / PSIHOANALIZA ILI INDIVIDUALNA PSIHOLOGIJA / POVODOM SLUČAJA MILANA NERANDŽIĆA / I TAKO DALJE

NADREALISTIČKE KNJIGE I PUBLIKACIJE

Aleksandar VUČO: Krov nad prozorom, pesme. Sa portretom od M. Tartalje. (S. B. Cvijanović, 1926) **Rasprodato**
Koren vida. (S. B. Cvijanović, 1928) Din. 30.—
Ako se još jednom setim ili Načela. Sa crtežima
M. Tartalje (S. B. Cvijanović, 1929) Din. 20.—
Numerisani primerci na finoj hartiji Din. 40.—

Oskar DAVIČO: Anatomija: Nadrealistička izdanja 1930 g. . Din. 25.—

Milan DEDINAC: Javna Ptica. Sa tri ilustracije. (Marsyas, 1927) **Rasprodato**

Petar POPOVIĆ: Neću, Testera Stvarnosti. (1931) Din. 5.—

Marko RISTIĆ: Od Sreće i od Sna, pesme. (S.B. Cvijanović, 1925) **Rasprodato**
Bez Mere. (S. B. Cvijanović, 1928) Din. 40.—
Originalno izdanje Din. 65.—

Đ. JOVANOVIĆ, Đ. KOSTIĆ, DAVIČO:

Tragovi, pesme, tekstovi, ilustracije. (1928-1929)
Tri sveske Din. 75.—
Četiri strane — i tako dalje, plakat (Nadrealistič-
ka izdanja, 1930) Din. 20.—

Koča POPOVIĆ i Marko RISTIĆ:

Nacrt za jednu fenomenologiju Iracionalnog
(Nadrealistička izdanja, 1931. Glavni depozit ima
knjižara Franja Bah, Kn. Mihajlova ul., Beograd) Din. 30.—
Numerisani primerci Din. 50.—

N E M O G U Ć E

Reprezentacioni i manifestacioni almanah. Prva kolektivna nadrealistička publikacija. U sadržaju: ČELJUST DIALEKTIKE, anketa koja obuhvata sve glavnijsje vidove duhovnih problema današnjice; BUDILNIK, prva eksperimentalna konfrontacija humora i poezije; MISTERIJA LJUDSKE GLAVE; DRUŠTVENI ŽIVOT U 1930 (Le Cadavre Exquis); UZGRED BUDI REČENO, manifest, tumačenje i istorijat stvaranja nadrealističkog pokreta u Jugoslaviji. Sem toga: pesme, automatski tekstovi, snovi, eseji, rasprave, manifesti, pisma, izjave, slike, crteži, akvareli, fotografije, fotogrami, kolaži itd. od Dedinca, Vana Bora, Đ. Kostića, Mladena Dimitrijevića, Đ. Jovanovića, Koče Popovića, Živanovića-Noja, Aleksandra Vučo, Petra Popovića, Dušana Matića, O. Davića, Marka Ristića, Vlatka Habuneka, Branka Milovanovića, Rada Stojanovića, Nikole Vučo. Direktna saradnja francuskih nadrealista: Aragon (članak, prvi konačan sud o Rimbaud-ovom slučaju), André Breton, René Char, Paul Eluard, Benjamin Péret. (Strana 140). Din. 40.—
Ostaje nekoliko primeraka na kunstdruck hartiji Din. 80.—

Pozicija nadrealizma, (Signatura Rerum). (Nad-
realistička izdanja, 10 januara 1931) **Rasprodato**

Časopisi koji su prethodili osnivanju nadrealističkog pokreta:

PUTEVI (1922—1924) Komplet Din. 45.—
SVEDOČANSTVA (1924—1925) Komplet din. 32.—

Za sve ove knjige i publikacije obratiti se knjižari S. B. Cvijanović, (Pasaž Akademije Nauka, Knez Mihajlova 35, Beograd.)

S A D R Ź A J

Uvod

STOGODIŠNJICA HEGELOVE SMRTI

Karl MARX

Prilog za kritiku Hegelove Filozofije Prava (odlomci)

Pregled štampe

AUTOKRITIKA NADREALIZMA

Đorđe JOVANOVIĆ i Vane BOR

Nadrealizam danas (Uvod u jednu generalnu analizu nadrealizma)

Aleksandar VUČO

O jednoj implicitnoj Autokritici

Vane BOR

Nekoliko Reči (povodom Nacrta za jednu Fenomenologiju Iracionalnog)

POKUŠAJI SIMULACIJA

ŽIVANOVIĆ-NOJE, Vane Bor, Đ. JOVANOVIĆ, Aleksandar VUČO

Pokušaji Simulacija: Građanskog Optimizma, Sujeverja, Romaneske Mašte (Sadržaji).

ANKETE

DA LI JE HUMOR MORALAN STAV

Đorđe JOVANOVIĆ

III

Marko RISTIĆ

IV Humor 1932

ANKETA O ŽELJI

(7 pitanja postavijenih svima i svakome)

PESME I TEKSTOVI

Tristan TZARA

*** (Originalan tekst i prevod)

Đorđe KOSTIĆ

Automatski Tekst

Koča POPOVIĆ

Pesni Diviti

Aleksandar VUČO

Dan

René CHAR

Kenj za Koridu

René CREVEL

Un sage Vieillard

Koča POPOVIĆ

Zelene Oči

Paul ÉLUARD

Oko Ponoći

Paul ÉLUARD

Ne stareći

Đorđe JOVANOVIĆ

Unakaženi čovek ili Opereta

Vane BOR

Dva godišnja Deba

Vane BOR

Automatski Tekst

SNOVI NA POSLU

André BRETON

Izvrnuti San

J. V.

San

Đorđe JOVANOVIĆ

Snovi o Meni

Simboli na Javi

Koča POPOVIĆ

Hronika Lumbaga ili Slavenska

Binda

Petar POPOVIĆ

Vidno Polje IV

SADA I OVDE

Đ. J.

Beleška o »Knezu Srpskih Pesnika«

Marko RISTIĆ

Protiv modernističke književnosti

Beleške (O dva časopisa, Psihoanaliza ili Individualna Psihologija, »Slučaj Milana Neraščića«, Postite Hrišćani!, itd.)

ILUSTRACIJE

Salvador DALI, Max ERNST, ŽIVANOVIĆ – NOJE, Yves TANGUY, Alberto GIACOMETTI; fotografije, dokumenti, itd.

Sprovođenje onoga što je živo u nadrealizmu, nastavlja se, pored svih povremenih sahrana, jer je nadrealizam manje no ikad spreman da uvidi svoj sumrak, svoj svršetak, ili svoju uzaludnost. U oblasti čisto nadrealističkog iskustva, koja mu je polazna i svojstvena, i koja se proširuje i preobražava, u samom tom preobražavanju nadrealizam nalazi ne samo potvrdu i nužnost svoga postojanja, no i uvek nove pobude za svoje produbljivanje i svoju dalju delatnost. Jer to iskustvo, koje nije slaganje sterilnih podataka u istoj liniji i na istom planu, koje nije samo sebi cilj, vodi nadrealizam jednim posebnim i neizbežnim putem neprestanog izvlačenja zaključaka i posledica. To iskustvo obrazuje se, s jedne strane, preko izvesnih eksperimenata, koji spadaju u područje specifično nadrealističkog saznanja i ostvarivanja i koji su uglavnom primena one neposredne delatnosti duha u raznim oblicima (od pasivnog automatizma do svesne i aktivne simulacije paranojačkog delirijuma), delatnosti koja je osnovna postavka nadrealističke teorije i prakcije izražavanja, i koja je još uvek izvor i ključ rezultata tog izražavanja (pesama, automatskih tekstova, zabeleženih snova, simulacija i svih mogućih novih načina poetskog stvaranja, slika, kolaža, itd.). Ali to specialno iskustvo obrazuje se još i pod direktnim dejstvom realnosti sa kojom želja dolazi u sukob, utiskom koji nadrealizam trpi od onog što ga *a priori* okružava, i što ga je u stvari determinisalo. Kako je taj utisak negativan, kako se pod tim dejstvom želja preobražava u revolt, ta negativnost je uključena u pomenuto iskustvo, koje je celo obojeno revoltom. Iz tog iskustva proizlaze izvesni zaključci o značenju tih eksperimenata i te negativnosti. Ti zaključci samom svojom prirodom zahtevaju da budu razrađeni i produbljeni, da budu protumačeni u celoj skali svoje determinacije, svojih uslova i posledica. Time se neefikasna negativnost nadrealističkog iskustva pretvara u jednu *dialektičku negaciju*, uperenu protiv samih uzroka, ma i kroz simptome. Jer ako je teoriska obrada i analiza — kojoj ideja i primena *autokritike* daje osobitu sigurnost — ako je kritička razrada tih zaključaka pravilna, nadrealizam je sve čvršće postavljen na bazu dialektičkog materializma. Pored ovog teoriskog produbljivanja i ideološkog formulisanja, ti zaključci i te posledice zahtevaju i dalje bogaćenje materijala iz koga su postali: pored teoriskih tumačenja nastavlja se i objavljivanje rezultata nadrealističkog ostvarivanja. I najzad, ideološko razvijanje nadrealizma sadrži implicitno u sebi moralan zahtev svog neodložnog i određenog *privođenja u delo*. To ispoljavanje svojih zaključaka svesnom moralnom akcijom nadrealizam vrši sredstvima koja su mu svojstvena, koja kao i sami zaključci proizlaze iz kruga njegovog iskustva. To privođenje u delo, koje ide od kritike skandala do skandala, ne samo da konkretizuje postojanje nadrealizma u odnosu prema neminovnim datama realnosti i aktuelnosti, no je za postojanje nadrealizma pitanje života ili smrti.

Tako, uvidevši sebe kao proizvod jedne kulture u krizi i u raspadanju, kao proizvod možda same te krize i samog tog raspadanja, i kao sastavni deo negacije u kojoj su virtuelno sadržani elementi i oblici jedne nove kulture, nadrealizam ima da učestvuje, istovremeno kao primer i kao aktivan činilac, u toj transformaciji kojoj je u isti mah oruđe i poprište, stavljen njoj u službu a imajući i sam da prođe kroz nju. Tim svojim osobenim položajem i iskustvom, nadrealizam je pozvan da uzme učešća u generalnoj reviziji svih duhovnih vrednosti koje je nagomilala prošlost, vrednosti čiju dialektičku negaciju on sam po sebi predstavlja i preživljava, služeći se pri tom jedinom efikasnom metodom materialističke dialektike. Zato nadrealizam smatra da njegovo učestvovanje u rešavanju problema koji postavlja istorija, u toj kritici svih preživelih predrasuda, u toj borbi protiv reakcionarne misli, da njegovo doprinošenje novih premisa u preobražavanju stvarnosti zavisi od stepena u kome se bude saživeo sa dialektičkim materializmom, od stepena u kome njegovu metodu bude učinio svojom. Uzimajući na sebe jedan deo uloge rušioca jedne senilne i stvarca jedne nove kulture, nadrealizam je svestan da ima prvenstveno na samog sebe da primeni tu metodu u svoj njenoj strogosti, što će mu dati pravo da ukazuje na novinu svog specifičnog doprinosa i da prokazuje zaostajanje preživelih i reakcionarnih predrasuda i tamo gde se one javljaju prerusene u svoju suprotnost, da sebe smatra izoštranim i moćnim oruđem u službi jednog sudbonosnog rešavanja nekih od najhitnijih i najdrskijih zagonetki čoveka.

STOGODIŠNJICA HEGELOVE SMRTI

»Hegelov sistem bio je, sam po sebi, jedan kolosalan pobačaj — ali i poslednji svoje vrste. Jer je taj sistem još patio od jedne unutrašnje neizlečive protivurečnosti: s jedne strane, imao je kao osnovnu postavku istorisko shvatanje po kome je istorija čovečanstva jedan proces razvijanja koji, po samoj svojoj prirodi, ne može da nađe svoj intelektualni zaključak u otkriću jedne tobože apsolutne istine; ali, s druge strane, pretendovao je da je on sam suma baš te apsolutne istine.«

Friedrich Engels: *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft (Allgemeines)*

»...Hegelova metoda, u onom obliku u kome se ukazivala, bila je savršeno neupotrebljiva. Ona je bila isključivo idealistička, a radilo se o razvijanju jedne koncepcije sveta materialističnije no sve prethodne. Hegelova metoda polazila je od čiste ideje, radilo se naprotiv o tome da se pode od najpouzdanijih činjenica.«

»Hegelova dialektika je time bila izvrnuta glavačke, ili tačnije sa glave na kojoj je stajala stavljena je opet na noge.«

Friedrich Engels: *Ludwig Feuerbach.*

»Nadrealizam... predstavlja sa istoriskim materializmom bar tu sličnost u težnji da polazi od »kolosalnog pobačaja« hegelovskog sistema. Izgleda mi nemoguće da se odrede granice, granice ekonomskog okvira na primer, delovanju jedne misli konačno izvežbane u negaciji i u negaciji negacije. Kako se može primiti da se dialektička metoda može uspešno primeniti samo na rešavanje socialnih problema? Sva je ambicija nadrealizma da joj pruži izvesne mogućnosti primene ni najmanje konkurentne u najneposrednijoj oblasti svesti. Ja zaista ne vidim, ma šta o tome mislili nekoliki revolucionari ograničenog duha, zašto bismo se ustezali da pokrenemo, ako ih samo posmatramo pod istim uglom kao onaj pod kojim oni posmatraju — a i mi takođe — Revoluciju: probleme ljubavi, sna, ludila, umetnosti, i religije. A ja ne prezam da kažem da pre nadrealizma, ništa sistematsko nije bilo učinjeno u tom smislu, i da je onakva kakvu smo je zatekli, za nas takođe, u svom hegelovskom obliku dialektička metoda bila neprimenljiva.

André Breton: *Second Manifeste du Surréalisme.*

PRILOG ZA KRITIKU HEGELOVE FILOZOFIJE PRAVA (ODLOMCI)

Što se tiče Nemačke, kritika religije u osnovi je završena. A kritika religije je prvi uslov svake kritike.

Profano opstojanje zablude dovedeno je u pitanje čim je njena nebeska *oratio pro aris et focis* pobijena. Čovek koji je, u fantastičnoj stvarnosti neba gde je tražio nadčoveka, našao samo svoj sopstveni odblesak, neće više biti u iskušenju da nađe samo svoju sopstvenu prividnost, nadčoveka, tamo gde traži i gde je prinuđen da traži svoju pravu stvarnost.

Osnova kritike religije je ova: čovek stvara religiju, a ne religija čoveka. Religija je u stvari svest i svojstveno osećanje čoveka koji se ili još nije našao ili već opet izgubio. Ali čovek nije apstraktno biće izvan stvarnog sveta. Čovek, to je svet čoveka, država, društvo. Ta država, to društvo proizvode religiju, jednu pogrešnu svest o svetu, jer i sami sačinjavaju jedan lažan svet. Religija je generalna teorija toga sveta, njegov enciklopediski *compendium*, njegova logika u popularnom obliku, njegovo spiritualističko pitanje časti, njegovo oduševljenje, njegova moralna sankcija, njegova svečana dopuna, njegov opšti povod za utehu i za opravdanje. To je fantastična realizacija čovekove suštine, pošto čovekova suština nema prave realnosti. Borba pro-

tiv religije je tako, posredno, borba protiv toga sveta, kome je religija duhovna aroma.

Religiozna beda je s jedne strane izraz stvarne bede, a s druge strane protest protiv stvarne bede. Religija je uzdah bića satrvenog nesrećom, duša jednog sveta bez srca, kao što je ona i duh jednog doba bez duha. To je opium naroda.

Prava sreća naroda zahteva da religija bude ukinuta, kao iluzorna sreća naroda. Zahtevati da se odustane od iluzija o našem sopstvenom položaju, znači zahtevati da se odustane od položaja kome su potrebne iluzije. Kritika religije je dakle, virtuelno, kritika ove doline suza kojoj je aureola.

Kritika je iskidala imaginarno cveće koje je pokrivalo lanac, ne zato da bi čovek nosio lanac prozaičan i ogoleo, nego zato da zbaci lanac i uzbere živi cvet. Kritika religija oduzima iluzije čoveku, da bi mislio, delovao, obrazovao svoju stvarnost kao čovek koji je postao razuman, da bi se kretao oko samog sebe i time oko svog pravog sunca. Religija je iluzorno sunce koje se oko čoveka kreće, sve dok se ovaj ne kreće oko sebe.

Misija je dakle istorije, pošto je nestalo budućeg života istine, da postavi istinu sadašnjeg života. I prvi zadatak filozofije

koja je u službi istorije, sastoji se, kada je već demaskirana ikona koja je predstavljala odustajanje čoveka od samog sebe, u demaskiranju tog odustajanja u njegovim profanim oblicima. Kritika neba pretvara se tako u kritiku zemlje, kritika religije u kritiku prava, kritika teologije u kritiku politike.

Kritika nemačke političke filozofije i filozofije prava kojima je Hegel dao najlogičniji, najbogatiji i najapsolutniji obrt, istovremeno je kritička analiza moderne države i stvarnosti vezane za nju, i kategorička negacija celog prošlog načina nemačkog pravnog i političkog saznanja, čiji najuniverzalniji izraz, izraz kapitalan i podignut u red nauke, upravo je spekulativna filozofija prava. Ako je Nemačka jedina mogla da stvori spekulativnu filozofiju prava, tu transcendentnu i apstraktnu misao moderne države, jedno »s one strane«, pa ma se to »s one strane« nalazilo samo preko Rajne, recipročno, nemačka predstava o modernoj državi, ta predstava koja apstrahuje stvarnog čoveka, bila je i sama moguća zato što i u koliko sama moderna država apstrahuje stvarnog čoveka ili celog čoveka samo imaginarno zadovoljava. U politici, Nemci su *mislili* ono što su drugi narodi *činili*. Nemačka je bila njihova teorijska svest. Apstraktnost i taština njene misli išle su uvek uporedo sa ekskluzivnim i suviše kompaktnim karakterom njihove stvarnosti....

Samim tim što je otvoren protivnik starog načina mišljenja nemačke politike, kritika spekulativne politike prava ne zalazi sama u sebe, no u zadatke čije rešenje može samo jednim sredstvom biti dato: praktikom.

Postavlja se dakle pitanje: može li Nemačka da dođe do jedne prakse »na visini principa«, to jest do jedne revolucije koja će je podići, ne samo na zvanični nivo modernih naroda, nego i na čovečansku visinu koja će biti bliska budućnost tih naroda.

Očigledno je da oružje kritike ne može da zameni kritiku oružja; materialna snaga može samo materialnom snagom da bude srušena; ali i teorija se pretvara u materialnu snagu čim samo proдре u mase. Teorija je sposobna da proдре u mase, čim samo postupa dokazivanjima *ad hominem*, a ona vrši demonstracije *ad hominem* čim postaje radikalna. Biti radikalna znači zahvatiti stvari iz korena. A za čoveka koren je čovek sam. Ono što dokazuje do očiglednosti radikalnost nemačke teorije, dakle njenu prak-

tičnu energiju, to je da ona uzima za polaznu tačku apsolutno pozitivno ukinuće religije. Kritika religije dovodi do doktrine da je za čoveka čovek najviše biće. Ona dakle dovodi do kategoričkog imperativa da se obore svi socialni uslovi gde je čovek jedno poniženo, potlačeno, napušteno, kukavno biće, koji se mogu najbolje opisati ako im se primeni butada jednog Francuza povodom projekta o taksi na pse: »Jadni psi! hoće da postupaju sa vama kao sa ljudima!«

Čak i sa istoriske tačke gledišta, teoriska emancipacija predstavlja za Nemačku jednu specifično praktičnu važnost. Odista, revolucionarna prošlost Nemačke teoriska je; to je Reformacija. U to doba revolucija počela je u glavi jednog kaluđera; danas ona počinje u glavi jednog filozofa.

Luter je bez sumnje pobedio robovanje iz pobožnosti, ali zamenjujući ga robovanjem iz ubeđenja. On je razbio veru u autoritet time što je obnovio autoritet vere. Preobratio je sveštenike u laike, time što je pretvorio laike u sveštenike. Oslobodio je čoveka spoljašnje religioznosti, time što je religioznost načinio samom suštinom čoveka. On je skinuo lance sa tela, time što je opteretio srce lancima.

Ako, međutim, protestantizam nije bio pravo rešenje, on je bar bio pravo postavljanje problema. Odonda se više nije radilo o borbi laika protiv sveštenika, to jest protiv nekoga koji je izvan njega samoga; radilo se o borbi protiv svog sopstvenog unutrašnjeg sveštenika, protiv svoje sopstvene prirode sveštenika. I, ako je protestantska metamorfoza nemačkih laika u sveštenike emancipovala laičke pape, kneževe sa njihovim sveštenstvom, privilegovane i filistre, filozofska će metamorfoza Nemaca-sveštenika u ljude emancipovati narod. Ali, kao što se emancipacija neće zaustaviti na kneževima, ni sekularizacija dobara neće se svesti na oduzimanje crkvenih dobara, koje je poglavito vršila hipokritska Pruska. U to doba, seljački rat, ta najradikalnija činjenica nemačke istorije, razbio se o teologiju. U naše vreme, kad je sama teologija pretrpela slom, naš *statu*, najmanje slobodna činjenica nemačke istorije, propašće pred filozofijom. Uoči Reformacije, zvanična Nemačka bila je najpotpunija sluškinja Rima. Uoči svoje revolucije ona je potpuno sluškinja ljudi mnogo inferiornijih od Rima, to jest, Pruske i Austrije, gospodarčića i filistara.

Ali jedna radikalna nemačka revolucija nailazi, izgleda, na jednu kapitalnu teškoću.

Jer revolucijama je potreban jedan pasi-

van elemenat, jedna-materialna osnova. Teorija je uvek ostvarena u jednom narodu samo u onoj meri u kojoj je ona ostvarenje potreba toga naroda. Ogromnoj nesaglasnosti između revendikacija nemačke misli i odgovora nemačke stvarnosti hoće li odgovarati ista nesaglasnost građanskog društva sa državom i sa samim sobom? Hoće li teoriske potrebe biti direktno praktične potrebe? Nije dovoljno da misao traži ostvarenje, potrebno je još da stvarnost traži misao.

— — — — —
Gde je dakle pozitivna mogućnost nemačke emancipacije?

Evo našeg odgovora. Treba obrazovati jednu klasu sa radikalnim lancima, jednu klasu građanskog društva koja ne bi bila jedna klasa građanskog društva, jedna kla-

sa koja bi bila disolucija svih klasa, jednu sferu koja bi imala univerzalan karakter svojim univerzalnim patnjama i koja ne bi iziskivala neko osobeno pravo, no prosto čovečansko pravo, jednu sferu koja ne bi bila u nekoj osobenoj opoziciji sa posledicama, već u generalnoj opoziciji sa svima pretpostavkama nemačkog političkog sistema jednu sferu, najzad, koja se ne bi mogla osloboditi od svih ostalih sfera društva, pa dakle koja se ne bi mogla osloboditi a da ne oslobodi sve druge, koja bi bila, jednom rečju, potpuni gubitak čoveka i koja bi dakle mogla ponovo samu sebe osvojiti samo potpunim ponovnim nalaženjem čoveka. Raspadanje društva kao osobene klase, to je proletarijat.

(1843).

Karl MARX

P R E G L E D Š T A M P E

Na dan stogodišnjice Hegelove smrti (14 novembra 1931) objavili smo jedan trakt upućen profesionalnim filozofima.¹ I ovoga puta bili smo, izgleda, nehotični kulturtregeri: nivo prosvetčenosti kod inteligencije tako je nizak da je bilo potrebno reći uopšte šta se danas može primiti od Hegela: neko specifično nadrealističko mišljenje izostalo je. Ono bi se, uostalom, podudaralo sa onim što je rečeno u traktu, sa izvesnim dopunama koje bi pre pomogle tumačenju nadrealizma nego Hegela. Nadrealizam je dialektičnošću svog sopstvenog iskustva preobrazio dialektiku svoje misaone sadržine, i od idealističke učinio tu dialektiku

materialističkom. To menjanje bilo je donekle nezavisno i samo potpomognuto primerom i uticajem sličnog preobraćanja koje je doživela dialektika prelazeći iz ruku Hegelovih u Marks-Engelsove.

Što se tiče ovog pregleda jubilejsko-hegelovske stampe, jasno je da je presudna bila nepotpunost domaće publicistike. U pitanju nije bilo uporediti profesorska suptilisanja, recimo E. Hartmanna i Kuna Fischera; nekoliko interpretacija konkretnih podataka dopuniće ovaj paradoksalni svetlosni snop čiji je spektar prilično razumljiv.

Querschnitt (oktobar 1931) objavljuje članak *Proces oko Hegela*, gde Fred Alstern, igrajući ulogu koju igra prilikom katoličkih kanonizacija t. zv. »advocatus diaboli«, traži šta bi se protivilo proglašavanju Hegela za »pruskog državnog filozofa«. Bez obzira na tu kilavu tačku gledišta, izvesni navedeni biografski podatci o Hegelu mogu biti poučni. Saznajemo tako da je Hegel »godinama manje ili više bio Napoleonov najamnik«, a kad je uoči bitke kod Jene video Napoleona koji je jahao kroz varoš, uzviknuo je: »*Video sam dušu sveta kako jaše*«. Drugom jednom prilikom rekao je: »*Ako je samo volja neba, to jest volja francuskog cara.....*« Hegel je bio profesor u Jeni u doba kad je pred gradskim kapijama besneo veliki boj, koji je imao da uništi Prusku za jedan vek. Hegel je tada pisao: »*Od četvrtka do ponedeljka, takvi napretci su mogući samo tom izvanrednom čoveku kome je nemoguće ne diviti se*«. Alstern iznosi i finansijske razloge koji su mogli opredeliti Hegela za Napoleona. Hegel je

činio sve što je mogao da dobije, preko uplivnih političara Rajnskog Saveza, profesorsku katedru. To mu nije uspelo, ali je zato bio postavljen na čelo jednog velikog političkog dnevnog lista napoleonsko-novobavarskog kraljevstva. I, godinu i po dana, vodio je on taj dnevnik kao čisto napoleonovski organ.

Između ostalih stvari, saznajemo još i to, da se Hegel konstantno desolidarisao od raznih ateističkih struja, i da nikad nije odgovorio na pismo koje mu je poslao Feuerbach zajedno sa svojim delom »*Suština hrišćanstva*«.

Mislimo da ovi biografski podatci imaju svog interesa.

Socijalna Misao (decembar) donosi u prevodu članak Valeriu Marcu-a, napis koji se u glavnom sastoji u iznošenju pojedinosti iz Hegelovog života, a svrha mu je bila, izgleda, da ovog zvaničnog pruskog filozofa prikaže biografski revolucionarnim. Pisan je sentimentalno i sa prigodnom jubilejskom patetikom. Verovatno da *Socijalna Misao* ima svoje razloge, ili bar smatra da ih ima, što donosi ovaj članak baš, i to bez ikakvih komentara, ali je pitanje da li bi ti razlozi mogli da podnesu oštru svetlost jedne određene materialističke kritike.

¹ Od nadrealističkog trakta povodom stogodišnjice Hegelove smrti ostaje još nekoliko primera: ka: zainteresovani se mogu obratiti na adresu uredništva ovog časopisa.

U zagrebačkoj *Literaturi* (br. 6), K. Racin daje kratak informativan članak, ističući poglavito Hegelovu filozofiju istorije, upravo Marks-Engelsovo izvrtanje — istoriski materializam. *Literatura* dobro čini što obaveštava svoje čitaoce koji imaju tako malo mogućnosti da saznaju ono što im je potrebno i to onako kako u istini jeste. Informativnost ovog Racinovog članka ne samo da ne ostaje biografske prirode (kao što je slučaj u većini prigodnih članaka), no se ne zaustavlja čak ni na suvoparnom rezimiranju same Hegelove doktrine, već donosi i zaključke koji nikako nisu Hegelovi:

»Dialektika se javlja kao pomoćno oruđe za vezivanje protivriječnih etapa u samoj praksi. Filozofija historije i historije svijeta postaju izlišne. Ostaje dijalektika kao nauka o mišljenju, spajajući dobivene rezultate u praksi. Sve se svodi na praksu u danoj epohi i u razumevanju te prakse.«

Srpski Književni Glasnik (16. XI.) obeležava proslavu Hegelove stogodišnjice člankom G. Dr. Dušana Stojanovića koji je ukratko ocrtao, preporučio Hegelovu filozofiju i njen uticaj. O Marksu, Engelsu i Lassale-u govori se u devetnaest redi. *Srpski K. G.* ni ovoga puta nije umeo da obeleži svoje držanje prema aktuelnim činjenicama (ako *S. Književni G.* uopšte ima neko držanje, ako on uopšte predstavlja i oličava ma kakvu preokupaciju sem brige da se dva puta mesečno nekako ispune 80 strana). U jednom datom rasporedu odnosa i sistemu mišljenja, neobeležavanjem svog stava automatski se staje na stranu oportunizma i reakcionarne tradicije: uredništvo *S. K. Glasnika* ne može se zavaravati da je moguće ostati »iznad okršaja«, ne sme svoju konstituiranu bezobličnost smatrati za uspeh, nema se čime ponositi.

U *Novoj Evropi* (knjiga XXIV, br. 5) koju uređuje g. Milan Čurčin, bivši pesnik iz team-a bivšeg Bogdana Popovića, postoji dvosmislen članak opet bivšeg pesnika Stanislava Vinavera, *Hegel i današnja Nemačka*. Ovaj napis je reportaža sa poznatog berlinskog kongresa kome je predsedavao jedan pop (pastor Lasson), koji je dao poslednju reč o Hegelu, a koji je prosto naprosto bio gnusan. Evo nekoliko odeljaka iz Vinaverovog članka:

Profesor Hartman, kojega neki smatraju za najdublje metafizičara u Berlinu, predavao je o temi: »Dialektika mišljenja i realna dialektika.« Ovde dolazi do jasnijeg izraza najnejasniji Hegel. Svaki predmet ima sebi svojstvenu dialektiku; prema tome dialektika nije samo jedna obična metoda, kako se obično misli. Hegelova najveća zasluga jeste, da je proniknuo u dialektički karakter same stvarnosti. Čudo sveta nije u nestabilnosti stvari, — čudo je celine, kad se nađe stabilnost predmeta: čudo je da ima u stvarnosti odnosa kojima je svojstveno da sami sebe regulišu, tako da se dođe do izravnjanja napregnutosti sila. Interesantno je, kako je Hartman hteo da dokaže, u ime profesionalne filozofije, da ne samo Marks nije razumeo Hegela, već da ga niko nije razumeo. Dialektiku su shvatili formalno.

Zatim, posle referata o oduševljenom govoru fašiste Dentila, koji dokazuje da je današnja Italija ovaploćenje Hegelove ideje države:

Predavanje Gjentila bilo je, u neku ruku, vrhunac Kongresa. Osetilo se nešto živo. Osetilo se kako ukočene kvrge kategorija hvataju vrell rastvor života, i kako se stvara nešto novo od pojmova i od stvarnosti, od slova i od krvi. Da se i bolševicima dopustilo da govore, taj bi osećaj preovladivao stalno. Bolševici — predstavnici Sovjetske Rusije — hteli su da diskutuju baš sa Gjentilom. Oni sebe smatraju pravim sledbenicima Hegela, baš u tome što zahtevaju diskusiju, dijalektiku, u kojoj je Hegel nazirao tajnu stvaranja vasijonskoga. Njih šestorica nesuđenih govornika: Adoracki, Gorohov, Kolman, Mitin, Lunačarski, i Pašukanis, uputilo je protest štampi što im ni predavanja nisu iznesena na dnevni red ni diskusija dopuštena. Tim povodom komunistički listovi doneli su čitave studije o Hegelu. Proleter i Aleksander-placa upućeni su u bezdane hegelijanstva. Njihova predavanja imala su ove teme: »Hegel, Marks i Ljening« (Adoracki), »Hegelova istorijska shvatanja i materialističko shvatanje istorije« (Gorohov), »Hegel i matematika« (Kolman), »Hegel i sadašnjica« (Lunačarski), »Hegel i državno pravo« (Pašukanis). Ta će predavanja izaći u naročitoj sovjetskom izdanju. U proglasu odbijene šestorice kaže se, za Savez Hegelijanaca koji je priredio Kongres, da je to jedna reakcionarna banda potpuno nacionalistička i fašistička, koja načelno nije htela primiti lenjinovce. Fašistička buržoazija današnjice, kažu dalje, setila se zaboravljenoga Hegela kojega je nekada ispljuvala i odbacila kao crkotinu. Sada im je dobar. Treba im za pravdanje reakcije; ističu kod Hegela ono što je zabluda i prevara, — mističnu i mistifikatorsku stranu njegove filozofije, — da bi svoju izrođenu vlast pokrili plaštom hegelijanstva. Ono što je živo u Hegelu, to su Marks i Engels spasili, i izneli na sunce; Ljening tvrdi, da je Hegelova dialektika najsadržajnija tekovina klasične filozofije. To su rekli, naravno, još Marks i Engels, a Ljening je nastavio Marksa i Engelsa, nastavljajući i konkretniji Hegelovu dialektiku. Ljening smatra, da je jedan od najznačajnijih zadataka, da se Hegelova dialektika sistematski proučava, — to je zadatak istorijskoga materijaliste, dakle svakog svesnog proleterskog naučnika. Materijalistička dialektika jeste danas moćno teorijsko oružje u borbi radničke klase, u borbi za diktaturu proletarijata i za socijalističko društvo...

Profesor Larenc (Larenz) predaje: »Hegel i privatno pravo«. On iznosi da je opšta volja pretežnija od posebne. U zločincu se bore dve razne oprečne volje: zločinac ima pravo da od društva zahteva da bude kažnjen (da bi omogućio u sebi, s pomoću sebe, pobedu opštega načela nad posebnim). Mladome Larencu čestita Lason sa suzama u glasu. Evo mladosti koja misli hegelovskil! Svi stariji čestitaju Larencu. Gjentile, koji skromno sedi u klupi docenata, takođe mu čestita. Uzbudenje i tronutost. Trijumf desnoga krila. Larencovu starijom profesoru (koji sedi sav izbrazdan borama, kraj mene) prilaze i čestitaju redom: »Alal vam vera na takvome đaku!...

AUTOKRITIKA NADREALIZMA

NADREALIZAM DANAS

UVOD U JEDNU GENERALNU ANALIZU NADREALIZMA

Nadrealizam se mora tumačiti na bazi dialektičkog materializma. I, ma da on operiše činjenicama koje su do danas ostale nepoznate dialektičkom materializmu (što ne kazuje da su mu po svojoj prirodi strane), njegov aktivitet je neizbežno u skladu sa tezama dialektičkog materializma. To znači da se zbir činjenica, na kojima počiva nadrealizam, nalazi implicitno u onome iz čega su izvučeni zaključci istoriskog materializma (pa bili oni nepobitne istine ili — delom — samo hipoteze), ali da se na te činjenice nije računalo, ne zato što su one nevažne, nego zbog veće aktuelnosti onih problema koji su tokom prošlog, i početkom ovog veka okupirali graditelje istoriskog materializma, a delom i zbog uslova njihovoga rada i zbog nedostatka naučne obrade tih činjenica.

Istoriski materializam u Engelsovoj koncepciji, kako je ona izložena u *Anti-Dühring-u* i *Ludwig-u Feuerbach-u*, nauka je koja se neprestano širi i produbljuje, ali koja ne može nikad da iscrpe svoj predmet, što je, uostalom, oznaka svake prave nauke. Desilo se, međutim, da je čitav jedan kompleks činjenica, od izvanredne važnosti za produbljivanje istoriskog materializma i za izvlačenje praktičnih posledica iz njega, otkriven od ljudi koji ne samo nisu bili teoretičari marksizma, nego gotovo ni obavешteni o rezultatima materialističkog ispitivanja u oblasti istorije. Taj kompleks činjenica, koji sačinjava osnovu današnjeg nadrealističkog pokreta, doveo je, za relativno kratko vreme, njegove pronalazače do zaključaka istoriskog materializma. Te činjenice i posledice koje neizbežno sledeju iz njih, ne smanjuju opseg istoriskog materializma već ga proširuju; one ne slabe praktične zaključke koji se izvode iz materialističke teze, već ih pojačavaju; one ne osporavaju optimističke zaključke marksizma, za budućnost, već ih potvrđuju.

Nadrealizam je jedan prilog u izgradnji dialektičkog materializma, kao i u ostvarivanju njegovih istoriskih zaključaka. Kao nezavisan pokret, nadrealizam je prolazan. Kad činjenice na kojima počiva nadrealizam budu isto toliko izvan diskusije, koliko je, na primer, izvan diskusije *Marx*-ova teorija o višku vrednosti, uloga nadrealizma kao nezavisnog pokreta biće završena. Tra-

janje nadrealističkog pokreta je, dakle, u obrnutoj srazmeri sa brzinom njegovog širenja, a njegov potpun uspeh izjednačuje se sa prestankom nadrealizma, u obliku nezavisnog pokreta.

Ako je postojanje nadrealizma u obliku nezavisnog pokreta znak relativnog neuspeha nadrealizma, postojanje tog pokreta u obliku grupe znak je slabosti samog pokreta. Grupa znači monopolisanje delovanja u jednom pravcu, delovanja u ime jedne ideje, delovanja pod jednim imenom. Grupa znači zatvoren pokret. Grupi je cilj da vrši izvesnu moralnu disciplinu nad svojim članovima. Uloga grupe je tu potpuno opravdana, jer je nadrealizam, od svog početka, bio u opasnosti da postane permanentan put do uspeha ambicioznih intelektualac-karierista. S druge strane grupa ima da vrši izvesnu ideološku kontrolu. Grupa je danas zasnovana na postavci: nadrealizam se mora tumačiti na bazi dialektičkog materializma.¹ Svaka razrada te postavke, svako produbljivanje odnosa nadrealizma i materializma, stvar je unutrašnjeg pokreta. Kao istoriska formacija, grupa je još prolaznija od pokreta. Ona ima za cilj da omogući formiranje unutrašnjeg pokreta do stepena gde on, prevazilazeći svoj okvir, postaje otvoren pokret. A to znači pokret, gde — bar u teoriji — svaki ima prava da učestvuje kako hoće, bez obzira na svoje moralne kvalifikacije. To pak pretpostavlja jednu solidnu teorisku bazu, koja bi osigurala pravu nadrealističku liniju, protiv svih nezvanih pobornika nadrealizma.²

Kad su se jedanput uvideli potreba i zna-

¹ Ovo tumačenje nadrealizma na bazi dialektičkog materializma bilo bi netačno, kad bi značilo samo podvlačenje obima užeg pojma pod obim šireg pojma, jer se u ovom tumačenju radi i o nadrealističkoj akciji koja je jedan *specifičan* niz delanja, čiji se izvesni momenti ne otklapaju potpuno sa svima momentima akcije pobornika istoriskoga materializma, ma da ti momenti, to podvlačimo, ne stoje nikako u opreci.

² Ovde se, naravno, radi o prolaznosti grupe u koliko ona odgovara specifičnim potrebama samoodbrane nadrealizma u danima kad je moralna disciplina njenih članova prvi uslov efikasnosti njihove akcije, u koliko je ona izraz monopola u delovanju, u koliko je ona izraz slabosti nadrealizma. Jasno je, međutim, da grupa ni danas nije samo to, da ona predstavlja i izvesnu snagu nadrealizma i da se ništa ne protivi da se i u samom pokretu zadrže ili stvore izvesne grupacije ličnosti.

čaj teoriskog rada, moraju se povući konsekvence iz toga. A to znači da se u ideološkom formulisanju nadrealizma mora postupati sa velikom strogošću. Svaka dvosmislenost, svaka nepreciznost, svaka nejasnoća mora se izbegavati. (Pitanja koja teorija nadrealizma ima da reši, ili bar da postavi, sama po sebi su tako komplikovana i teška da je, zaista, svaka bojazan od vulgariziranja potpuno neopravdana). To znači, dalje, da se mora dati računa o dosadašnjem teorijskom radu, da se mora izvršiti revizija sveg dosadašnjeg tumačenja. Ovu reviziju, koju samo započinjemo, smatramo, danas, za najvažniji momenat već nagoveštene autokritike nadrealizma, i, dakle, za jedan od najvažnijih momenata u stvaranju i formulisanju nadrealističke ideološke osnove.³ Zato smatramo da se ta autokritička revizija mora vršiti neobično strogo i bez ikakvih ličnih obzira.

Ta revizija, međutim, koja je i tumačenje i delanje, očigledno ne negira sâm nadrealizam u njegovoj osnovi, već se odnosi na izvesna tumačenja koja su sami nadrealisti davali. Razume se, da se ne pravi nikakva razlika, u ovoj reviziji, između pariske i beogradske grupe, jer ovde ne kritikuje grupa grupu. Kao što ni teoriski rad nije vezan za pojam grupe, tako ni njegova kritika. A što će se kritika većim delom odnositi na pariski aktivitet, to je zato što je on, ranije formiran, dao veći broj teorijskih radova.

Mi nećemo čak ni uzgred da istaknemo da smo jedini u ovoj čaršiji, gde ima i drugih sposobnih i moralnih, koji započinjemo autokritiku. A za one koji su naklonjeni da vrše netačne i nedialektične simplifikacije, izjavljujemo da ovde nije reč ni o kakvom novom postavljanju na noge, nečega što dubi na glavi. Nadrealizam je uvek išao na svojim nogama, ali se htelo verovati da on može da ide i na glavi. On »zaista« može da ide i na glavi, ali u ovaj mah on mora i hoće da ide na nogama.

³ To formulisanje, međutim, nikako ne znači sistem ili samo opis, već predstavlja jedan od elemenata same akcije, time što doprinosi što pravilnijem orijentisanju na raskršću puteva Slobode i Ropstva. To formulisanje nije samo »teorija«, nego i »praksa«; ono nije samo projekt za jedno delanje, nego i sam čin. Ponavljamo da se nadrealizam mora, po našem shvatanju, ne samo tumačiti već i sprovoditi u saglasnosti sa nepobitnim istinama dialektičkog materializma. To znači da nadrealizam mora, ako hoće da bude sebi dosledan da reagira što konkretnije: prema sredini na koju dela i prema dobu u kome dela. A to znači, dalje, da nama mora biti u ovom momentu mnogo važnija efikasnost sredstava, koja upotrebljavamo, nego usavršavanje tih sredstava izvan aktivne upotrebe.

U nizu pogrešnih tumačenja nadrealizma, mi možemo jasno da razlikujemo, po njihovom poreklu, po njihovom uzroku, dve vrste pogrešaka, ma da se one ne ukazuju odvojeno i samostalno, i ma da se često ista greška može svesti bilo na jedan bilo na drugi od dva reda uzroka, koje hoćemo da razlikujemo. S jedne strane, nailazimo na greške koje su činjene iz neobaveštenosti, iz nedostatka analize, jednom reči nailazimo na *nedovoljnosti* u teoriji nadrealizma. S druge strane nailazimo na greške koje nisu ni u kakvoj organskoj vezi sa osnovom nadrealizma i nikako uslovljene neizbežnom postupnošću u definisanju nadrealizma, već su elementi koji su, metodološki, proizvoljno uneti u to definisanje. Dok su prve greške samo u toliko greške u koliko se generalizuju, u koliko se predstavljaju kao definitivni zaključci, dotle su ove druge apsolutno i bezuslovno pogreške.

Najčešće se, međutim, dešava da se te dve vrste pogrešaka kombinuju na taj način što se nedovoljnosti sakrivaju pogrešnim filozofskim obrtima.

U prvom *Manifestu Nadrealizma*, daje André Breton ovu definiciju nadrealizma: »Nadrealizam, m. r. Čist psihički automatizam kojim se hoće da izrazi, bilo usmeno, bilo pismeno, bilo na ma koji drugi način, stvarni rad misli. Diktat misli, bez ikakve kontrole razuma, lišen svake estetske ili moralne težnje.« Ova definicija nije pogrešna, ona je nedovoljna. Ona postaje pogrešna kad se generališu, kad se iz nje izvuku samo logični zaključci: »Encikl. Philos. Nadrealizam počiva na verovanju u višu stvarnost sna, u nezainteresovanu igru misli. On teži da upropasti sve druge psihičke mehanizme i da im se substituiše u rešavanju glavnih problema života.« (loc. cit.)

Slučajevi, gde su pogreške sasvim nezavisne i gde se mogu odbaciti bez ikakvog tumačenja, relativno su retki: »Što se od materije pravi nameštaj, dinamomašine, hartija na kojoj pišem, ne dokazuje ni najmanje da sva ta materija nije iluzorna. Fabrikacija stakla, upotreba čaše, zvuk njen kad se razbije, krv koja poteče posečem li se njom, moj bol... i još ne verujem da staklo postoji!« (Marko Ristić: Bez Mere).

Najčešće se takve primese, metafizičko-idealističke ili druge, nalaze tamo gde pravi nadrealistički zaključak ne može još da dobije svoj adekvatan izraz, usled nedovoljne razrade: »Ja verujem da će se u budućnosti, ta dva, na oko tako kontradiktorna stanja, san i stvarnost, poništiti u nekoj vrsti apsolutne realnosti, nadrealnosti, ako se može reći.« (A. Breton: Manifeste du

Surréalisme, Paris 1924). U doba kad je ovo pisano nije se još moglo u odsustvu podataka koje danas imamo reći, šta stvarno znači san.

U nemogućnosti da radi, izoliran od sredine u kojoj je nastao, u nemogućnosti da radi laboratoriski posao, nadrealizam je morao da reagira, spreman ili ne, na sve što se dešavalo oko njega. Ko dobro poznaje ne samo nadrealizam, nego i ono čemu se on redom i neprestano suprotstavljao, tome te konkretne reakcije nadrealizma izgledaju ne samo tačne, nego i neočekivano bogate, pune obećanja, pune sadržine. Ta se impresija pomalo gubi, kad se nadrealizam posmatra kroz njegove publikacije izvan odnosa sa sredinom u kojoj je nadrealizam delovao. A kad se iz tog niza publikacija, proizvoljno, izvadi jedna, i podvrgne analizi, ceo konkretan smisao onog čina, koji je predstavljala ta publikacija u određenim okolnostima, iščezava. To je razumljivo: U početku je nadrealizam branio vrednosti a ne teorije, on je napadao koncepcije vrednosti, lažne vrednosti a ne teorije tih lažnih vrednosti. (I danas kad je teorisko izlaganje uzelo maha, to najneposrednije reagiranje u pitanju vrednosti, prevladuje još uvek u nadrealizmu).

Nadrealizam ima svoj specifičan karakter, i mora imati svoju specifičnu kritiku. Nikakve se koncepcije ne mogu u tom pogledu praviti površnim posmatračima, čak ni onda kad se radi o posmatračima do čijeg nam je mišljenja najviše stalo.

Kritika se mora pre svega zaustaviti na izvesnim pojmovima, koje oličavaju bilo jedan pogrešan način mišljenja, bilo jedan pogrešan stav. Ti pojmovi se nalaze neki implicitno a neki eksplicitno u tumačenjima nadrealizma. Izdvojiti te pojmove, naći njihov specijalan uzrok, utvrditi u koliko su oni pogrešni, izvući ono što je bilo tačna misao u upotrebi tih pojmova, jednom reči, izvršiti jednu sadržajnu negaciju tih pojmova, to je prva dužnost autokritike.

U velikoj nepreciznosti dosadašnjeg ideološkog definisanja ulazilo se u *idealizam*, često vrlo suptilan a često sasvim jeftine vrste; pozivalo se na *metafiziku*; izražavao se apsolutan *pesimizam*, pesimizam koji se nije osnivao na punom poznavanju odnosa čoveka sa spoljnim svetom, pesimizam apstraktan koji je sam sebe zadovoljavao; izražavao se anarhistički *individualizam*; pozivalo se na *čudo*; propovedala se *okultacija*.

Uspe li kritika da nađe uzroke i razloge tih grešaka, uspe li da prikaže njihovu spe-

cifičnu ulogu u nadrealizmu, ona će dati više nego što je negirala.

Čini nam se, da bi najvažnija i, u isti mah, najproduktivnija kritika bila danas kritika idealizma. Ma da nije, koliko nam je poznato, nigde svesno usvojen, idealizam je ipak jedna endemija nadrealizma. Nema gotovo nadrealističke publikacije koja bi bila bez idealizma, makar samo formalne prirode. Konstantna pojava idealizma je pre svega posledica neizrađenosti nadrealističke teorije. U tim slučajevima je samo obrt idealistički, a cela misao samo u toliko netačna u koliko povlači sa sobom stvarne idealističke posledice; i u tim slučajevima je kritika najplodnija. Drugi uzrok je afektivna slabost onoga koji se služi idealizmom, a služi se njime da bi dokazao stvari, za koje stvarni argumenti nedostaju. Ovde bi kritika bila plodna samo kad bi se upustila u analizu pisca. Takav idealizam je, u stvari posledica preteranog verovanja u moćnost nadrealističkih sredstava, posledica konfuzije između pojma vrednosti i moćnosti. Kritika bi imala za dužnost da proveri pravo važenje svih onih činjenica, na osnovi kojih delamo i delaćemo. Još jedan uzrok je prošlost nadrealista, škole koje su pohađali, knjige koje su čitali, cela sredina. Ovde bi kritika prešla najuži okvir nadrealizma, ona bi morala upotrebiti sredstva koja nisu nadrealisti stvorili, ona bi još proširila koncepciju nadrealizma. Kritika ima, dakle, velike zadatke. Ona se, već u samom početku, pokazuje kao jedna važna metoda ispitivanja.

Mi u ovom kratkom članku, nemamo mogućnosti da tretiramo detaljnije sva ova pitanja. Mi moramo ipak još da se osvrnemo na jednu stvar, na *čudo* i na *okultaciju*.

Izgleda da mnogi vide u okultaciji isto što i u okultizmu, to jest nešto sasvim reakcionarno. Okultacija je međutim, prvenstveno pitanje nadrealističke politike. Što se tiče čuda, nadrealisti su već odavno odbacili taj pojam (le miracle). Oni su usvojili pojam čudesnog (le merveilleux), koji nema nikakve veze sa svadbom u Kani, vaskresenjem ma koga Lazara, tronožnim stočicama, Steinerovom antropozofijom, Besant-Krishnamurti-evom teozofijom i ostalim Schwarzkünstlerei-ima. Pojava čudesnog ne pretpostavlja intervenciju druge sile osim ljudske. (Čudesno bi se moglo identifikovati sa onim što savremena psihologija zove parapsihičkim pojavama, kad bi savremena psihologija bila u stanju da tim pojavama sačuva njihovu sadržinu. Poznato je međutim da je savremena psihologija reakcionarna.) Čudesno se ne protivi dialektičkom principu kauzaliteta.

U pitanju čuda, odbivši sam taj pojam, u pitanju čudesnog odbivši od sebe svaku koncepciju koja bi htela da stavi čudesno izvan dejstva istoriskih zakona, mi zato ipak ne smatramo da su telepatija, predosećanje i predskazivanje budućnosti razjašnjene pojave. Mi ne želimo da ma čim anticipiramo razvoj tih pojava u budućnosti, ali moramo naglasiti da nam izgleda da današnji materialni uslovi života koče razvoj tih ljudskih osobina koje nazivamo čudesnim.

Mi u svakom slučaju poričemo aktuelnost pitanju čudesnog, jer nam izgleda da njegovo tretiranje, iako može biti korisno, ne može imati presudan značaj u orijentaciji čoveka.

Nadrealizam ima mnoge zadatke pred sobom. Uslovi pod kojima dela nemogući su. Svi znaci su protiv njega. Već samo njegovo ime doprinelo je mnogo da ga neobavešteni shvate kao jednu koncepciju stvarno-

sti koja ne bi bila ništa manje idealistička nego Platonove ideje, Apsolutan Duh, ili Husserlove suštine. U toliko je potrebnije da nadrealizam bude potpuno strog prema samom sebi, da sebi zabrani svako deklamiranje, jeftinu revolucionarnost, davanje neverovatnih obećanja — jednom reči — svaku frazu.

Ako je danas najefikasniji oblik našeg delanja, izražavanje naše misli putem publikacija (a to nam ne služi na čast) onda treba učiniti sve što zavisi od nas da taj način delanja bude zaista efikasan, a to znači svestan i pošten.

A prva stvar koju imamo da izjavimo u ime tog poštenja je ta, da se ovde ne radi o jednostavnom i shematičnom dovodenju u sklad nadrealizma sa današnjim tezama dialektičkog materializma, već o aktivnoj i živoj izgradnji svesti koja učestvuje u menjanju sveta.

Dorđe JOVANOVIĆ
Vane BOR

O JEDNOJ IMPLICITNOJ AUTOKRITICI

Pisma iz kojih ću neke delove navesti u toku ovog članka nisu bila namenjena publikaciji. Kao takva, ona su oslobođena uslovne obazrivosti kojom se javno izražavanje misli u »civilizovanom svetu« još uvek mora da ponizuje i zadržavaju dragoceni deo slobode, koji puštajući u promet samo izvesne pasuse iz njih, sa protestom i žaljenjem moram da ostavim da i dalje i još uvek ostane predmet privatne korespondencije.

Ne pridržavam se datumskog reda kojim su ta pisma bila upućivana, jer najznačajniji pasusi iz njih, sami po sebi, i nezavisno od formalne vremenske klasifikacije, traže svoje prirodno i prema tome pravilno povezivanje. Ako se desi da ti pasusi, približeni, stvore grupe ili cikluse, to će biti neizbežna posledica njihove ulančanosti i sadržajna potreba da se upute u istom pravcu.

U celoj ovoj korespondenciji, pa prema tome i u najznačajnijim pasusima ne treba tražiti zadovoljne konstatacije graničnih dospevanja, niti će se u njima naći — ma koliko u pojedinim momentima razvoj nadrealističkog pokreta trpeo pod naporom oslobođenja pesimističke zaključke trenutne bezizlaznosti — na skeptično držanje, koje u krajnjoj liniji vrši pobačaj svake, pa i svoje sopstvene misli. Jer autokritika koja nesvesna same sebe izbija iz redova ovih pisama donosila je svakom problemu i svakoj etapi elemente dialektične kontradik-

cije i potvrđivala je da nadrealizam ne dozvoljava da se njegov aktivitet, makar trenutno, održi u stanju odmora.

Posmatrajući tom autokritikom retrospektivno, ličnosti su imale iskrene smelosti da pokažu na te etape, koje su usled pogrešne upućenosti ili zbog nedovotjne intelektualne ili moralne spremne pojedinaca, pretile da postanu najsmrznutiji deo. Reč nije o rehabilitaciji ili opravdanju tih etapa, jer od trenutka označavanja njihove netačnosti, one su već bile ostavljene prošlosti, u stanju jedne teze koja je tom konstatacijom tražila svoje menjanje i izgubila u sadašnjosti, kad je o tome govoreno ili kada o tome govorim, svoju prvobitnu formu i svoje osnovne elemente. Tako posmatrana, autokritika postaje sastavni deo nadrealističkog aktiviteta.

»Reči treba da počnu odgovarati jednom stavu kad već nismo učinili tu glupost, mislim, da sve svoje ranije reči pokušamo protumačiti tim stavom koji kao takav svakako nije postojao. A da smo se i sami osvestili da ne možemo pozvano govoriti sa tog mesta bez izvesne spremne i izvesnog priznanja koje nam još nedostaju, to dokazuje naše nastojanje da se ozbiljnije uputimo u tom smeru i uputimo tim smerom, nostojanje da se svemu tome drukčije — što je ovde jedini mogući način — približimo.«

(Koča Popović, pismo od 12. avgusta)

Na osnovu jedne spoljne, dualističke sheme, kojom je proizvoljno podelio nadrealistički aktivitet na akciju potčinjenu ciljevima takozvane socialne levice i na akciju »čiste nadrealističke linije«, u jednom svom pismu Đorđe Jovanović je došao do zaključka da se te dve akcije nalaze u suprotnosti. Ta bi suprotnost dolazila usled toga što je »čisto nadrealistička linija« kao neizbežna superstruktura jedne jasno određene ekonomsko-socialne slobode, u ovom datom trenutku i ambientu *smetajuća* i da je njeno sprovođenje, ukoliko kao anticipacija nije izlišno, opravdano samo ukoliko može da bude potčinjeno akciji te određene socialne levice.

Na zaključke koje je Đ. Jovanović na osnovu takve pogrešne podele učinio, Marko Ristić odgovara 30 jula ove godine:

»Ne postoji nikakav nepomirljivi antagonizam, nikakav nepremostivi ili zabašureni jaz između nadrealizma kao takvog (individualnog, aracionalnog »nadstvarnog«, — san, ljubav, paranoja, automatski tekstovi, slikarstvo, psihoanalitička metoda i pravilne, dialektičke nadrealističke konsekvence izvučene iz psihoanalitičkog saznanja —) s jedne strane i socialnog opredelenja, t.j. istoriskog materializma i akcije subordinirane potrebama »zvanične levice«, s druge strane.«

Taj nepomirljivi antagonizam ne postoji, jer je socialno opredeljenje sastavni deo nadrealističkog programa, tako da on ne može »kao celina da bude subordiniran svoje sastavnom delu«.

Problem se, međutim, ne zadržava na ovoj tačnoj i pomirljivoj konstataciji.

Oslobođeno spoljne i proizvoljne dualističke Jovanovićeve podele, čiju pogrešnost nije bilo teško uvideti, pitanje se nameće drukčije postavljeno: Kakav je odnos između povezanog i sintetičnog nadrealističkog programa s jedne strane i određenog programa socialne levice aktivnih pobornika istoriskog materializma s druge strane? Sada nije više reč o jednostranim i jednovidnim nadrealističkim manifestacijama, niti se na osnovu toga što je određeno levičarsko socialno opredeljenje sastavni deo nadrealizma sme tvrditi da se između njih, pod datim konkretnim okolnostima, ne stvaraju podudarajući, ravnodušni ili nepodudarajući odnosi.

Šta više, iako se nadrealizam teoriski mora tumačiti na bazi dialektičkog materializma, ceo jedan niz vrlo značajnih i neophodnih činjenica za produbljivanje dialektičkog materializma, otkriven je i otkriva se baš onim delom nadrealističkog programa koji

je potekao iz kategorija nezavisnih od tačno određenih dužnosti istoriskog materializma i neotkrivenih prilikom njegovog naučnog razrađivanja.

Sem toga i sa istom se važnošću postavlja taktično pitanje neposredne efikasnosti. Koliko su aktivni pobornici istoriskog materializma, (reč je na prvom mestu o intelektualcima), aktuelnošću ekonomsko-socialnog delanja i potrebom da se sve intelektualne i duhovne vrednosti stave u službu tog delanja, opravdani da prenebregnu i zanemare baš one činjenice koje služe za produbljivanje dialektičkog materializma, ali koje efikasnosti tog delanja, momentalno i površno posmatrano, ništa ne doprinose? Ta opravdanost, koja na prvi pogled može izgledati formalne prirode, postaje od trenutka opravdanosti prvenstveno suštinskom, i o njoj, kao jednoj suštinskoj važnosti svog sastavnog dela nadrealizam mora da vodi računa.

U pismu Koče Popovića od 12 avgusta stoji:

Poređenja nema između jedne utvrđene, dobro poznate i tačno ograničene levice i takve iste desnice. To jest sa jedne date tačke gledišta, bez obzira na vrednost drugu svakog pojedinca, levica je dovoljna. Ali za nas ona kao i da nije dovoljna bez onog što joj mi možemo i imamo doneti, dodati par des moyens plus spécialement nôtres, što iznova povlači postavljanje problema i opredelenja, qui en réalité n'en est que trop et trop souvent posé; mi dakle levici ne prilazimo takvi takvoj već hoćemo i u njoj da zadržimo ulogu koju smo van njenog zvaničnog okvira imali u glavnom van nje; imali ili mogli da imamo, bili u takvom položaju. Znam da i levica deluje van sebe, ali deluje kao levica, mi smo delovali, u koliko smo delovali, kao nadrealizam-nadrealisti, ali da budemo nadrealisti u levici, moramo preko delovanja na nju vratiti se na delovanje iz nje izvan nje. Pod opasnošću inače da budemo jedini koji sebe smatramo za levičare, što bi, ma kakvo samopregorevanje, žrtvovanje jednoj dubljoj istini i t. d. predstavljalo, ipak činilo da mi u tu levicu ne spadamo. Ili imamo da izmenimo njene poglede o nama to jest izmeniti u njoj onaj deo koji odgovara našem polju delanja, ili se imamo izmeniti mi.

Po prvom predlogu, koji nadrealizam smatra za neku vrstu prelazne i purifikacione sredine između desnice i socialne levice, definitivni rezultat celog nadrealističkog aktiviteta bio bi u tome da svoje protagoniste uvede u članstvo te levice, gde bi se tada već oslobođeni svega onog što je ti-

pično i prvenstveno nadrealističko, stavili njoj u službu. Apsurdnost tog predloga leži u tome, što napuštajući nadrealistički program u datom momentu, čini da sva ta »nadrealistička sprema« postaje apsolutno nepotrebnom, jer je jasno da za militantstvo, ma u kom obliku ono bilo, ni najmanje nije neophodno neko prethodno »nadrealističko zabavište«.

Po drugom bi predlogu naše delovanje trebalo da potiče iz te levice, njenim sopstvenim sredstvima, koja bismo superiornijim intelektualnim sposobnostima donekle usavršavali (3 trakta pariske nadrealističke grupe). Rad koji se ovde zahteva takode je militanski, sa tom razlikom, što bi se kvalitativno razlikovao od rada običnih militana. I sa ovim se predlogom napušta nadrealizam kao takav i stavljaju se levice na raspoloženje sredstva koja nisu tipično nadrealistička i koja uslovno ne moraju biti vezana za ličnosti koje su pripadale ili pripadaju nadrealističkom pokretu.

Da bi se odnos između nadrealizma i levičarskog socialnog stava mogao pravilno postaviti i rešavati, potrebno je proučiti šta bi on bio u stanju da doda zaključcima istoriskog materializma, i ukoliko je možda sposoban da pojača njegovo iskustvo i da potvrdi njegova predviđanja. Takvo proučavanje ne ostaje samo teorisko, već prirodno dovodi do zahteva, da se na tu levicu kroz nju i izvan nje deluje baš onim sredstvima koja će dodavanjem, pojačavanjem i potvrđivanjem vršiti potrebno produbljivanje istoriskog materijalizma, u cilju jednog potpunijeg oslobođenja čoveka, ili bar u cilju da se stvori nepokolebljivo saznanje da konkretna mogućnost te potpunije slobode postoji.

Istoriski materializam u čijem je programu na prvom mestu preokupacija da se spoljne životne uslovljenosti čoveka iz osnova promene, zanemario je, mislim, njegovo unutrašnje i duhovno oslobođenje. Iako je tačno da se to unutrašnje oslobođenje ni u kom slučaju ne može izvršiti bez osnovne transformacije spoljnih uslovljenosti, koje onakve kakve su danas sistematski sprečavaju prodiranje iz podsvesti u svest svih onih elemenata koji bi oslobođeni presije postali baza na kojoj bi se izgrađivala konkretna sloboda čoveka; ili drugim rečima: ma da će se unutrašnje oslobođenje čoveka pojaviti samo po sebi kao superstruktura njegove ekonomsko-socijalne slobode, to ne znači da će čovek u trenutku svog ekonomsko-socialnog oslobođenja biti potpuno svestan tog procesa, i da će podsvest, ili baš oni njeni elementi koji će biti osnova za

izgrađivanje konkretne slobode, sa svima svojim kompleksima i usled svih tih postojećih kompleksa, koji će još decenijama posle materialne slobode vršiti svoj negativni uticaj, stvarno prodreti u svest i učiniti da čovek realno bude slobodan.

Protivno tvrđenju (S. Dali) da se podsvest uopšte ne može prilagoditi spoljnom svetu, i da se prema tome nikad neće moći izjednačiti sa svesću, jasno je da je prilagodi vanje moguće samo određenih podsvesnih elemenata *jednom određenom spoljnom svetu*, koji prema njima, prema tom nagonskom i jedino *ad libitum* opravdljivom životu neće imati ulogu sprečavanja, koju iako u definitivnoj liniji beznadežno, ipak uspešno sprovodi spoljni svet u kome danas i ovde živimo.

Kolika je upornost i važnost kompleksa koji se stvaraju na osnovu podsvesnih elemenata, najbolje može posvedočiti činjenica da su oni, i pored vrlo čestih spoljnih promena jednog društva, promena koje se manifestuju vidnim razmeštanjem kvantitativnih odnosa u njegovom sistemu, a koje su plod evolutivnih tendencija i sukoba koji iz njih proističu, nadživljavali postignute etape bez ikakve konkretne potrebe koja bi dolazila usled spoljnog sprečavanja, i da se samo na osnovu jedne daleko sudbonosnije i važnije protivrečnosti koja se nalazi u unutrašnjosti odnosa društvene produkcije i čiji se sukob ne može rešiti putem promena kvantitativne prirode, već jedino subverzivnim i osnovno menjajućim prelazom od kvantitativnog ka kvalitativnom, stvara mogućnost da se duhovni život, koji nije ništa drugo nego jedna funkcija društvenih produktivnih snaga, realno može osloboditi.

Iz toga, međutim, ne treba izvući zaključak da će sloboda podsvesti i njeno izjednačenje sa svesću¹ moći da se izvrši bez sistematskog izučavanja svih elemenata podsvesnih fenomena i svih fakata koji je posredno ili neposredno potiskuju.

Jer gola konstatacija, da će se čovekovo unutrašnje oslobođenje *samo po sebi* stvo-

¹ Izjednačenje podsvesti sa svesću, ili tačnije njeno umiranje u svesti, ne treba zamišljati statično i smatrati da će se pod datim okolnostima slobode stvoriti jedno finalno izjednačenje posle koga podsvest neće više kao takva postojati. Reč je samo o unutrašnjoj dialektičkoj kontradikciji između podsvesti i onih podsvesnih elemenata za koje imamo svesnost da zahtevaju raskid nasilne i prividne uravnoteženosti i međusobne trenutne adaptacije u kojima se nalaze. Ne vršeći nikakva dalja utopiska predviđanja, cilj je da osnovnom promenom spoljnih životnih uslovljenosti i stvaranjem što veće svesnosti o postojanju kontradikcije između podsvesti i svesti i između podsvesti

riti kao superstruktura njegove materialne slobode, ne oduzima ništa potrebi da se na tom oslobođenju i pre ekonomsko-socialne transformacije sistematski radi. Tvrditi protivno, značilo bi isto kao zahtevati od socialne levice, kojoj je određeno da sprovede u delo zaključke do kojih je istoriski materializam došao da sedi skrštenih ruku zato što je istoriski materializam predvideo neizbežnost ekonomsko-socialnog menjanja sveta.

Bilo u odnosu prema zaključcima istoriskog materializma, ili tačnije u produbljivanju tih zaključaka, bilo u odnosu prema levici, ili bolje u delanju na nju, uloga nadrealizma je sasvim jasna. Ali ako se izide iz jednog iako tačnog ipak samo teoriski tačnog tvrđenja, pitanje ukoliko se nadrealizam na drugi način suprotstavlja jednoj određenoj, uokvirenoj desnici, u čemu se to drugo sastoji, i ukoliko je to drugo sposobno da bude predmetnost jednog usavršavanja, jednog osnovnijeg, potpunijeg i dalekosežnijeg oslobođenja čoveka, postaje konkretno tek onda kad se dopuni i postavi na ovaj način:

Da li je potrebno i moguće da nadrealizam, suprotstavljajući se jednoj nesumnjivoj, određenoj i klasiranoj desnici, kojoj se kao jedini efikasn timer već suprotstavlja »zvanična levica«, vrši kroz nju ili izvan nje, svojim sopstvenim sredstvima, potrebnu rektifikaciju i proširenje njenog programa i neophodno produbljivanje njene i svoje baze?

Odgovor na pitanje o potrebi očigledno je pozitivan kad se uzme u obzir onaj deo nadrealističkog delanja, koji je levica, usled prezauzetosti sprovođenjem u delo zaključaka istoriskog materializma, morala da prenebregne.

Naprotiv, pitanje o mogućnosti da se to delanje realizuje, zahteva opširno i ozbiljno objašnjenje:

»Ako se malo pažljivije posmatra naš dosadašnji aktivitet, nije teško uvideti da je on bio, i pored toga što smo suprotno želeli, vrlo nepovezan. Usled te nepovezanosti većina naših manifestacija bila je jednostrana i jednovidna, a zbog te jednostranosti i jednovidnosti te su manifestacije ostale usamljene i nisu mogle da svedoče o nekom pokretu, ili bolje rečeno, o preciznoj liniji koju taj pokret treba da ima. Možda u tome leži razlog promašenosti našeg dejstva? Možda je tu objašnjenje zašto se za većinu naših publikacija nije znalo odakle dolaze i šta se u stvari sa njima hoće? I, mo-

preko svesti i spoljnog sveta, potvrdimo neizbežnost raskida i ubrzamo njegov dolazak.

žda bi najzad, povezane i osvetljene jednim sintetičkim smislom, iste te manifestacije dobile svoje potrebno dejstvo, i na taj način nadrealizam dobio uslove da postane pokret u pravom smislu te reči.«

(Iz jednog pisma Aleksandra Vučo.)

Prema tome, usled nepovezanosti, jednostranosti i t. d. (to svakako nisu jedini razlozi), naše manifestacije nisu mogle da svedoče o nekom »pokretu«, iz čega izlazi, da se pojam pokreta, odnosno ono što on može sadržavati u sebi efikasno delujućeg, destruktivnog i konstruktivnog u isti mah, a nezavazano i nezaviseće od sloma ličnosti, ima smatrati za najbližu etapu kroz koju nadrealizam mora da prođe da bi mogao da realizuje svoje ciljeve.

Danas, i kod nas i u Francuskoj, nadrealizam je još uvek zavisao od grupe ličnosti koje ga nose. Zavisnost veoma opasna za njegov opstanak i njegovo prodiranje u širem smislu, tim pre, što ga nizom odbranbenih svodenja, na sve moguće načine pokušavaju da uvrste u literarnu školu.

Samo prelazom iz etape grupe u etapu pokreta, nadrealizam može dobiti potrebne uslove da efikasno deluje na »socialnu levicu«, a kroz nju i izvan nje.

Da bi taj prelaz mogao da se ostvari, potreban je pre svega jedan stalan i sistematski eksplikativni rad na svima problemima koji čine celinu nadrealističkog programa, a zatim jedno pravilno, konsekvatno dejstvo na svim planovima koji sačinjavaju »sprec misaone današnjice«.

»Sve što sačinjava nadrealističku kompaktnu energiju duha i života i zaista hoće da bude sprovedeno u socialan život, zahteva jedan stalan i promišljen eksplikativni posao.«

(Đorđe Jovanović, pismo od 13 septembra)

»Pravo dejstvo nije ono što bismo hteli, a ne uspevamo da učinimo, već ono što se najkonkretnije oko nas, pod posrednim ili neposrednim našim aktivitetom, osnovno menja; ili bar, stvaranjem jedne »odgovarajuće psihoze« priprema za takvu promenu, jer protivstavljanje (duhovno ili socialno), bez sistematski aktivnog rada i bez konkretnog sudara, bez prelaza iz onoga što može da ostane samo budni san jednog intimnog nezadovoljstva ili razočaranja, u jedan konkretan i subverzivan uticaj, u kome bi naše učestvovanje bilo aktivno, ostalo samo teorisko protivstavljanje koje će idealno-latentno životariti u mislima i željama jedne po broju sasvim beznačajne grupe ljudi.«

(Iz jednog pisma A. V.)

Aleksandar VUČO

N E K O L I K O R E Č I

POVODOM »NACRTA ZA JEDNU FENOMENOLOGIJU IRACIONALNOG«

Pojava *Nacrta za Jednu Fenomenologiju Iracionalnog* je jedan događaj u nadrealizmu.

Prvi put, od kad postoji nadrealizam, pokušano je da se njegovim tezama dâ jedna realna osnova. Prvi put je data objektivna razlika između normativnog i revolucionarnog morala, i, u isti mah, prvi put je prevaziđen plan objektivnosti, ne abstrahovan, ne jednostavno negiran.

Prvi put je u nadrealizmu data eksplicitna i puna važnost svesti, prvi put je svest dovedena u vezu sa moralom.

Ovaj nacrt je prvi pokušaj konfrontacije doktrina koje su, istoriski posmatrane, nezavisne.¹

Postavljanje izvesnih čisto nadrealističkih problema na realnu, naučnu osnovu, ima isto toliko veliki značaj za nauku koliko i za nadrealizam. Nauka je zasad indiferentna prema moralu i poeziji. To je razumljivo, kad se zna da je naučna pristrasnost u istoriji bila izraz rasporeda socialnih snaga, to jest da je njeno mešanje u pitanja ličnog ubeđenja i mišljenja bilo skroz reakcionarno. Današnja indiferentnost nauke, u tom pogledu, pokazuje se u odnosu na prošlost kao napredna i revolucionarna, ali ona je u stvari nenaučna. Tako je, na primer, »naučni ateizam«, naučan samo po imenu, u stvari nedovoljan.

No danas se već može videti, da nauka može biti *objektivno pristrasna*. Mi primamo nauku u celosti, mi samo ne primamo njena istoriski uslovljena, ali logički proizvoljna, ograničenja i karakter koji ona ima kao ograničena, jer taj njen kvantitativan nedostatak je u isti mah i kvalitativan. Pravi karakter nauke je u postajanju. Ona je, u suštini, isključivo revolucionarna, jer (ona koja je prvobitno produkt usavršavanja tehnike produkcije) usavršava tu tehniku, i stvara preduslove za bolji život, a, s druge strane, ona stvara svest, koja će se uzdići iz zavisnosti istorijskih zakona i upravljati njima.

No baš zato što je *Nacrt za Jednu Fenomenologiju Iracionalnog*, toliko važan po onome o čemu govori, po svom tretiranju svesti, morao je biti napisan sa više čvrstine i svesti. Osim jednostavnih grešaka, po-

grešnih zaključaka ili dokaza, koji su gotovo neizbežni kad se nešto počinje, on sadrži mnogo nepotrebnog, čak i antirevolucionarnog.

U celoj knjizi oseća se nedostatak pripremnog rada, tim pre što su izvesni pasusi, za koje je očevidno bilo pripremnog rada, upravo sjajni. Analiza i kritika dadaizma, na primer, nije jedna »iscrpna studija« jednog književnog pokreta, već prava dialektička analiza jedne istoriske pojave. Mi žalost još nismo razmaženi studijama, gde se determinizam jedne pojave tako »hvata na delu«.

Prva pojava koja pada u oči kod *Nacrta*, to je velika količina novih termina, koji su dobiveni kombinacijom postojećih termina. Stvaranje te terminologije nije posledica jednog stvarnog determinizma i samim tim je ta terminologija pogrešna, a ono što se njom izražava nedovoljno i bez punih posledica. Izuzetak sigurno čini termin: *moderan moral* koji predstavlja jednu novu i sasvim potrebnu koncepciju.

Naprotiv termin *ultra-svesno* je jedan od najnesrećnijih i najspособnijih da izazove konfuziju. On ne može da postane stvaran pojam, jer ne sadrži u sebi celokupnu težinu postojećih značenja pojma svesti. On je samo jedno ime. On je i posledica i uzrok nedovoljnog produbljivanja odnosa svesti i podsvesti. U celoj studiji toga odnosa nedostaje pojam presvesnog (das Vorbewusste). Tako je bilo onemogućeno postavljanje osnovne jednačine za razumevanje odnosa podsvesti i svesti:

Unošenje podsvesnih elemenata u svest = unošenju svesti u podsvesne elemente.

Tako se moglo desiti da se svest i podsvest postave na isti plan. Str. 139: »Jer reči, pojmovi su elementi svesti....«

Ja se odlučno protivim koncepciji po kojoj postoje s jedne strane elementi podsvesti, a s druge strane elementi svesti. Ta koncepcija je onemogućila mnoge analize za koje su inače pisci već bili spremni. Jedino pravo ime po mom mišljenju, za ono što pisci *Nacrta* zovu *zakržljala svest* ili, često, samo *svest*, bilo bi *razum*, isto kao što je jedino pravo ime za ono što pisci *Nacrta* zovu *ultrasvesnim*, *svest*.²

¹ Baš ta konfrontacija je ono što sada najviše nedostaje današnjim iskrenim misliocima. U današnjoj situaciji, ličnost pronalazača igra presudnu i pogubnu ulogu u stvaranju moderne misli, presudniju od stvarne sadržine misli.

² Pojam *zakržljale svesti* je skroz antidialektički, on možda ne pretpostavlja postojanje svesti *per se*, ali je u svakom slučaju neupotrebljiv za jednu istorisku studiju o svesti, racionalnom i moralu.

Moderan pojam svesti je trebalo izvući iz svih postojećih značenja toga pojma. *Svest je svest o svesti*. Sva tri pojma u ovoj postavci imaju drugo značenje. I ta postavka znači: Moderna svest je svest (psihološka) o svesti (u njenom istoriskom razvoju). Ali ta postavka sadrži mnogo više, jer ona ne sadrži nijedno ograničenje koje sadrži njena logična forma (moderan, psihološki, u istoriskom razvoju). Svaki pojam svesti, koji je upotrebljen u njoj, sadrži u isti mah i ostale, sadrži šta više te pojmove u odnosu, u odnosu koji je izražen baš u toj neloگیčnoj postavci. Tako ona ne fiksira pojam svesti, ne fiksira nijedan pojam, ne fiksira odnose tih pojmova ali ih sadrži.

Takva pravilnija terminologija dopustila bi puno razumevanje racionalnog i koncepcije iracionalnog, (odnosno *aracionalnog* koje po mišljenju samih pisaca, mnogo bolje odgovara njihovoj koncepciji.) Ona ne bi dozvolila da izvesna pravilna tumačenja o iracionalnom u *Nacrtu* izgledaju potpuno proizvoljna i »na silu boga«. Ona bi dopustila piscima da izbegnu grešku, koja se sastoji u suprotstavljanju konkretnog i apstraktnog.

Opozicija konkretnog i apstraktnog je zloupotrebljena, u poslednje vreme, do krajnjih granica. Ona, međutim, u tom svom apsolutnom obliku ne sadrži baš ništa. Konkretna je osobina stvari da one omogućuju apstraktne klasifikacije, apstraktno rukovanje. Apstraktno je konkretna pojava. Nova koncepcija konkretnog je reminiscencija stare afektivne potrebe da se veruje u indeterminizam sveta. Ono što se mora najviše zameriti piscima, to su baš te afektivne reminiscencije i navike, koje se intermitentno

javljaју. To je, valjda, jedino objašnjenje »uterističkoj« opoziciji umovanja i prosuđivanja. Verovatno je da ima afektivno neprečišćenog i u idealizmu, istina sasvim izuzetnom, primljenom od Dali-a.³ To afektivno je jedno od objašnjenja faktu da su pisci uspeali da citiraju od Dietzgena, jedan od njegovih najsumnjivijih pasusa. (»Uzrok i posledica nisu ništa drugo nego mehanička klasifikacija uzastopnih prirodnih pojava«. Str. 97)!

Nemoguće mi je ne postaviti pitanje morala. Kad se usvoji moralna koncepcija *Nacrta* onda po samoj toj koncepciji knjiga ostaje nedovoljna. Kad se došlo do tolike svesti, do tolike svesti o moralu, onda je i najmanja pogreška neoprostiva. Meni je nerazumljiv onaj interes, ona radost i ludiizam koje pisci pokazuju u najmanje aktuelnim pitanjima koja tretiraju, u pasusima, o fetišizmu, o simulaciji itd.⁴ kad su tolika pitanja ostala nedotaknuta.

U ovo nekoliko redi, nisam rekao ni sve zlo, ni sve dobro što mislim o ovoj knjizi.

Ali onima koji će se bespravno radovati na ovako iskrenu i oštru kritiku, bacam tu knjigu u lice, znajući da nemaju ni dosta krvi da pocrvene od stida za svoju beskraјnu glupost i nerazumevanje.

Vane BOR

³ Str. 55: »Da bi se razmišljalo, da bi se umom a ne činom zaključivalo, nije potrebna ta pojedinačna osobenost stvari, ona je neizbežna da bi se stvari trpele i da bi one trpele.« Str. 54: »...sama stvarnost učestvuje kao podloga i kao žrtva u delovanju paranojačke snage.

⁴ Moje učestvovanje u pokušajima simulacije otkloniće nesporazum, koji bi ovde mogao nastati.

POKUŠAJI SIMULACIJA

UVOD

Prateći svoju želju, nagu ili prurušenu u sve vidove koje ona ume, može, hoće ili mora da uzme, ispitujući razne oblike delatnosti svoje podsvesti, osvedočićete se bilo o mnoštvu mogućnosti sasvim nemoralnih, sasvim protiv vaših prisnih težnji, bilo o još većem mnoštvu mogućnosti koje vam ukazuju na slobodu, na što adekvatnije ostvarenje vaših težnji, ostvarenje koje vam inače društvo zabranjuje. Pored dokumenata one vaše moralnosti koja je dozvoljena, vi nalazite i dokumente one moralnosti koju vam zabranjuju, ali nalazite i sasvim reakcionarne elemente čije poreklo treba tra-

žiti u dobu i društvu tog doba, u onom delu društva iz koga ste potekli, ili koji vam ih je usadio pa ma i ne pripadali njemu. Jer, odrasli u ropcu jedne kulture, »odgajeni« da bismo umeli da slavimo Boga, »naoružanog svim spravama za mučenje«, Boga, sopstvenika lepe bašte za koju legenda priča da je ograđena i stalno pod ključem, naviknuti da čoveka vidimo uvek snabdevenog spravama za dresiranje, da znamo da on u svojim džepovima nosi ključeve, dresirani i sami — ili je bar pokušano da budemo dresirani — mi ipak nosimo tragove tog potlačavanja koje je nekome — a mi znamo kome — neophodno potrebno. Naslage čoveka, slojevi njegove svesti prožeti su, za-

gađeni su rudama primoranošću, za koje pokušavaju da nas ubede da su urođene, pošto su već uspjeli da one za mnoge postanu neiskoreniva navika. Oni ljudi koji su nerazdvojni od ovakvih »svojih navika«, samo su trulež svoga doba, svoga morala, svoje klase. Oni koji su prozreli pravi cilj do koga bi ih dovela odao- nost ovakvim principima (koji se manifestuju od društvene ustrojenosti do estetike), koji uviđaju da su ti principi samo oruđe kojim se većina sputava, ipak, budući da su u ovom »zlatnom dobu« odrasli, nisu potpuno lišeni tog istog raspadanja. I ono u njima virtuelno počiva.

Podsvest nije isključivo revolucionarna.

Vašu sposobnost pretvaranja, sposobnost »da kao da čovek ima ili radi neku stvar koju u istini nema ili ne radi«, a on je uistini ima i radi, možete iskoristiti u već nagoveštene svrhe: propuštajući do svesti, ukidajući cenzuru, vi saznajete za isvesne svoje, do sada vam nepoznate, virtuelitete, koji sada postaju aktuelnim, bilo da pokušate da ih ostvarite, ili odbacite, bilo da vas sada mnogo više tište.

Ovo nekoliko primera simulacije, koja je postala jedna od metoda istraživanja podsvesti i lovljenja sopstvene želje, dokazuju gornje izlaganje. Simulacija u Breton-Eluardovoj *L'Immaculée Conception*, možda prvi primer svesnog iskorišćavanja podsvesti na ovaj način, dialektičkog iskorišćavanja, ovde se produžava ali i upućuje na jedan nov teren: oni, iz socijalnih uzroka, stvoreni kvaliteti antiteze su stvar vaše moralnosti. — (Možda je ovaj imoralitet samo demetafizicirano metafizičko zlo). — To znači da taj isti imoralitet utiče i na sadržaj sinteze, pošto je ona samo dalje kretanje vaše moralnosti koja je imala svoju negaciju u tom imoralitetu. Ispitivanje u tom pravcu (za sad mi dajemo samo pokušaj simulacije građanskog optimizma), pokazaće sadržaj te negacije.

Simulacija je izrazito moralan akt.

Čoveku su ostavljena sva sredstva da sazna svoju poniženost, ali tim samim i izlazak iz svog ropstva.

POKUŠAJ SIMULACIJE GRAĐANSKOG OPTIMIZMA

Sutra mi je rođendan. Napuniću dvadeset dve godine. U kući se sve muva. Spremaju mi iznenađenje. Oni misle, da sam ja još naivan! Moja majka je tako dobra! Otac će doputovati iz Zagreba gde je otišao poslom: samo da vidi sina. Dobri otac! — Nisam još rešio kako da se obučem sutra. Treba zaista da to bude jedan od najlepših dana u mom životu! — Biće lep dan. Nebo se vedri sa zapada. Iako je hladno, biće lep, vedar dan. Zar ja to nisam zaslužio? Moram pozvati i Anu. Sirotu, ona još uvek misli na mene! — Moj brat je baš kreten. On jedini ne razume šta sam ja. Kako ja živim! Kako je sve to lepo! — On će sutra celo vreme provesti u svojoj sobi i pojavice se samo za ručak. Balavac! — Kako će biti lepo! — On je stidljiv i ne ume da uživa u društvu, igranju uz gramofon. Ima mladi gospodin neke »ideje«. Uvrteo sebi bubu u glavu! — Sutra ću sve iznenaditi novim pločama iz Beča, koje nisam nikom pokazao, nego hoću baš sutra prvi put da ih sviram.

Fino! Tek je dva sata! — Još nisam dopio svoju šoljicu crne kafe. Danas smo baš imali ručak. — Dobro je, baš, kad čovek ume dobro da se najede. — Vrlo sam spokojan i da nije samog tog rođendana, da ne moram unapred da mislim šta će sutra sve to da se desi, baš bih išao u biblioteku, jer nije mnogo ostalo do ispita. Ali nije to ništa, i prošli put sam radio svega mesec dana — pa opet prošao! A meni nije stalo do ocene! Može čovek da bude inteligentan i bez desetke! Glavno je da se na vreme polaže. — E, baš je lepo ovako zimi posle ručka! — I gde odoše ove godine! Čini mi se da je bilo koliko juče, kad mi je moja pokojna staramajka pričala o Snežani i Baš-Čeliku i hvalila me kako pažljivo slušam i sve razumem! Baš je lepo biti dobro dete! — Ali mora da se živi: nemoguće je da svi ostanemo deca! Ono jeste istina, da štogod je čovek stariji, sve više pati stičući životno iskustvo. Ali, brate, nije ni sada rđavo. Ono što me pre nije zanimalo, sad mi baš prija. — A umem ja da se snađem i da uživam u životu. Dasa sam ja! Znam ja ženske i fukse i familijarne, kod Ane mogu da se vratim kad hoću, a kod Smilje odlično stojim. A ko zna kojom ću se devojkom oženiti? I... Ne znam baš šta da radim celo posle podnel O, Boga mu baš se čoveku pridrema posle ručka! Kad bih samo nekoliko strana pročitao zaspao bih kao zaklan, ali nikako ne treba spavati posle ručka. — Pa gle, već počeo da pada i sneg! Prvi sneg ove godine. — Kad se samo setim, kada sam bio klinac pa išao da se sankam na Kališ. A sad, bato, bob pa se drpačim sa klinkama u Košutnjaku! A kad ja još upravljam, sve vrište ženske iza mene. — O, majku mu, baš je lepo kad čale nije kod kuće, pa može da se puši slobodno, — ali vala, sutra palim i pred njim! — Žao mi je samo što ću sutra propustiti premijeru filma *Tempo*! Ali i bolje je, jer se na premijerama svet gural ići ću prekosutra! — Volim ipak Heines-a, iako, najzad, nije ni on genijalan. — Pomišljao sam, kad bih ja hteo da budem filmski glumac (a to mi ne bi bilo teško) ja bih razglasio da sam lud, i da mogu da igram samo u momentima lucidnosti. To bi bila senzacija! Ceo svet bi poleteo da vidi moje filmove. — Ali se meni ne žuri: volim da uživam u tome, što svet voli glupe filmove, kad znam kakve bih ja pravio!... A i šta će to meni, zašto da se gnjavim za publiku, kad mogu da uživam za sebe. Šta meni ovako faliti? Čovek je srećniji bez slave. Ima više vremena da uživa u životu! — Boga mu još ti jedino nešto ovaj život vredi!... Treba ga zato proživeti... ali gledati da se nešto učini i za druge... za čovečanstvo. Zar nije to lepo voditi opštu stvar!... Svi smo mi jednaki, svi smo braća! — Ja ću veliki deo svog života, to sam čvrsto rešen, posvetiti javnim poslovima: umešan sam ja, svi me cene, a ja ne mrzim nikog. Biću pravedan i radiću za opšte dobro!... A kad za dvadeset ili trideset godina (a možda i ranije) budem u svom kabinetu (svem od kože i teške rastovine), kada budem okružen svojim vernim pomoćnicima, svojim prijateljima, svima onima koji moraju da čuju moje mišljenje, moju reč, pre nego što bi ma šta preduzeli. Kada to doživim..... Kada doživim taj dan, te dane, moći ću zaista da kažem da sam korisno ispunio svoj život, da sam zaista zaslužio najveće blago koje čovek može da stekne: priznanje najuglednijih da sam zaista zaslužan sin svoje Zemlje!... — Vala ću baš malo da prilegnem. I bolje je, pa kad izađem, a ono sneg već

dosta napadao, pa sve škripi pod nogama.... Sneg je božanstven!.... — Ali ću obući ka-ljače da ne nalepim neku kijavicu za sutra....

ZIVANOVIĆ-NOJE, Vane BOR, JOVANOVIĆ

POKUŠAJ SIMULACIJE SUJEVERJA

PRE NEGO ŠTO CRKNE KONJ

Pre nego što crkne konj neka pojede žvalu i dem, a kojoj je devojci teška sreća neka rano izjutra na neki-dan uzjaši vratilo i protrči pored kuće najbližeg bečara da bi mesidžija — navodadžija što pre poslao starinsku paru da bi verenica ostarela u braku i pre venčanja kad joj na rođendan dođu, da bi joj svi pokreti bili velovi okićeni cvećem zdravice, obvi-jeni čuturam, kondom i kajganom, da bi prsten-džija kad ulazi u kuću za inat iz potaje kroz sito koleno gledao da bi bosiljak bio blago-stanje ispod pazuha kad miče u sredu pre ven-čanja kada udavača ima da oboji kosu da bi je obojile žene koje imaju puno dece da bi ih puno i ona imala na Glavosečenje i Mrate da se ne bi u drugi dan bojila niti u iduću nedeljni post jer je taj dan krvav.

Pre nego što crkne konj da se devojka oku-pa u medu i dobro obriše spreda i s boka da bi se na njoj razlikovali glava, vrat i rep, da bi svom podругu blaga bila i da bi posle ku-panja svukla sa sebe kod nogu košulju koju će dati podругu svom prvog ili drugog jutra posle šećerne noći da bi živeli kao jedna duša, kao dva tela na jednoj grani, kao venčano odelo mladino i mladoženjino izmereno na kantar. Da bi bračni život bio žestok i trajan kao gvožđe da udavača spremi lešnik sa živom u njemu, da začepi i prilepi voskom-kapavcem sva modra mesta i ušije na levoj sisi da je brani od mađije — čini, da taj lešnik stalno drži na venčanoj sisi da bi u subotu i nedelju do venčanja prestala mleko piti da ljudožderstvo i prinošenje ljudi na žrtvu prestane kod svato-va da bi se mlada i mladoženja pokrvili kad se sa drugim svatovima sretnu i upregli u kola da bi se i pre i posle uništila želja za telom da bi izgledali kao čovečiji semeglavci gleda-ni spreda i s boka da se na njima razlikuju glava, vrat i rep.

Aleksandar VUČO

POKUŠAJ SIMULACIJE JEDNE NAROČI-TE VRSTE MAŠTANJA

NI POEZIJA NI PROZA JEDAN NOV NAČIN IZRAŽAVANJA

Danas, kad je sve to za nas prošlo, kažemo otvoreno i ne prvi put: knjige su nas razočarale. Već smo davno izgubili smisao da oseti-mo svu strahotu te beskrajno ravnodušne kon-statacije: knjige su nas razočarale. Već smo zaboravili šta smo u detinjstvu očekivali; u šumi sami, kad pada mrak, ili sakriveni u gu-stom šibljju koje raste pored reke, ili noću, pro-lazeći pored groblja, ili penjući se oprezno uz tavanske stepenice, ili, najzad, pored vatre, zi-mi, kad je već zašlo sunce, sa knjigom u ruci. Čitali smo mnogo.

Varale su nas na najodvratniji način sve te knjige, izneveravale su sve što je bila naša iskrena želja, naturale nam svoje kriminalne zaključke, uništavale svako iskreno osećanje. Da bi postigle svoj cilj, one su iskorišćavale beskrajnu melanholiju prostora i beskonačno-sti, koju ima svako dete. Koliko smo hteli da

verujemo tim knjigama, koliko smo verovali da je sve istinito i iskreno što je napisano!

Verovali smo da je mladi junak tako ne-verovatno pošten, a njegov protivnik tako svi-rep i odvratn, kao što piše u knjizi. Pa ipak smo voleli podmukle ljude, izdajice, one koji ubijaju iza leđa, one koji lažu, a koji su una-pred osuđeni na najsramniju smrt: da se zagli-be u blatu.

Držim da će biti još jasnije šta mislim, ako kažem da smatram H. G. Wells-ovu knjigu **Prvi ljudi na Mesecu** za jednu od najvećih nepravdi koje su ikad učinjene. Poznato je naime da je ta cela knjiga napisana, da je taj zaista uzbud-ljiv put na Mesec učinjen, zato da pisac izloži svoju reakcionarnu misao i svoje hipokritske poglede na socijalna pitanja.

Smatram isto tako da su **Fantastične Priče** tim odvratnije što se za izvođenje svoje hri-šćansko-moralne etike i muzičko-harmonične estetike Hoffmann služi gotovo pravom i iskre-nom fantastikom.

Bilo je jedno vreme kad smo verovali, ipak, da postoje knjige, koje vredi pročitati (mislim, nije potrebno ni da kažem, na knjige, koje su produkt imaginacije), i te knjige su postojale, postojale u našoj imaginaciji, (ali kao moguć-nost one postoje i nezavisno od nje), kad smo preturali po bibliotekama, čitali naslove, delo-ve iz sredine i sadržaje na kraju knjiga. Kad je na str. 237. pisalo, da je mladi J. W. pao iz čamca sa dubokom ranom na glavi, onda je zaista izgledalo da njegov život ne zavisi više od dobre volje jednog pisca, a kad se trinaesto poglavlje zvalo **Poslednja Nada**, mi smo zaista mislili da je to poslednja.

I te knjige mogu opet da postoje, ako ho-ćemo, u našoj imaginaciji. Zato je potrebno samo jednom svesnom simulacijom obnoviti ono raspoloženje koje smo imali, a jedan od naj-sigurnijih načina da to učinimo je da sami ispi-šemo sadržaje tih neverovatnih i, nažalost, ne-napisanih knjiga.

Svejedno je da li u tom činu preovlađuje osveta ili ponavljanje jednog **Angst-Motiva**. Važno je samo da to potpuno preživljavanje preživljenog bude sasvim svesno, jer inače gu-bi svoju moralnu vrednost i snagu koju može da da čoveku — neka se niko ne smeje — za izvršenje njegovih najpraktičnijih dužnosti.

Molim sve teoretičare literature da mi kažu, da li je taj novi način izražavanja poezija ili proza.

A ja ću biti zadovoljan ako dalji rad u ovom pravcu pokaže, da je cela takozvana **poetičnost nedovršenog**, koja je u suštini reakcionarna jer smatra nerealizaciju za poetičniju od realiza-cije, (i koja je antipod ove simulacije o kojoj govorim) samo jedan površan oblik jedne iskre-ne manifestacije poezije.

Vane BOR

SADRŽAJI

TRI PROPASTI

	Str.
Prvi deo: U Predgrađu	
I Ulica sa trećeg sprata	5
II Ljubav na stepenicama	32
III Beda. Nemir	43
IV Prva pojava slobode	69
V Tajni pokušaji	80
Drugi deo: Istorija jednog života.	
VI Na moru i na kopnu	115
VII Rad, glad, bolest	163
VIII Mogućnost boljeg života	198

	Str.
IX Svršetak jednog iskušenja	231
X Druga i treća ljubav	267
XI Na štakama slave	297
XII Razmišljanja o životu	344
Treći deo: Svršetak jedne istorije.	
XIII Presudni koraci	352
XIV Još jedna nada	390
XV Druga pojava slobode	415
XVI Razračunavanja	417
XVII Poslednji dan	453

ISKRIVLJENO DRVEĆE

Prvi deo:	
I Predgovor jedne smrti	1
II Severne magle	13
III Iz Edinburga u Rotterdam	35
IV Veliki planovi. Nov drug	62
V Tajne. Još jedna nemogućnost	118
VI Put bez prestora	232

VII Pesma nemih mornara	284
VIII Na obalama beskrajne reke	361
Drugi deo:	
IX Strah pred nepoznatim	477
X Početak svakog fanatizma	501
XI Dve presudne bitke	641
XII Svršetak na rubu ponora	696
XIII Posle propasti	730
XIV Bez svršetka	812

ZIMA

I Jedna otmena porodica	5
II Ljubav u podrumu	48
III Red se uspostavlja	97
IV Ludnica i zatvor	135
V Jedan čovek obešen	213
VI Ljuska od jajeta	246
VII Nevažna šetnja	330
VIII Četiri lešine	385

A N K E T E

DA LI JE HUMOR MORALAN STAV

III

Humor ne mogu da shvatim kao moralan stav. U stvari: humor je nemoralan ako je isključivo sredstvo moralnog delanja ali ako je samo jedan od vidova čovekove moralne akcije, tada, s obzirom na okolnosti iz kojih je potekao, kao i na one na koje je upućen, humor može da bude jedno od oruđa moralnog obračunavanja.

Koliko mi je do sada poznato humor se često javlja i kao posledica prikazivanja izvesnog pravog delanja, koje bi jedino bilo moralno, ali koje bi svojim sprovođenjem povuklo čitav niz novih delanja još više poražavajućih, tako da se sada humor javlja kao cenzura, kao iskupljenje ranijih nemoralnosti, možda kao izvesna, imaginarna naknada. Međutim jedan ovakav humor — ako se uopšte tako sme nazvati — nije čak ni sublimacija: on je samo nova nemoralnost, samo uzaludno odbranbeno sredstvo.

Ali postoji jedan drugi humor, humor kao fragmenat predacije, koji nije došao iz razloga sličnih dolasku onog prvog, već koji je elementaran akt čovekovog ostvarivanja. (Uopšte kada je reč o čoveku ja mogu da mislim samo na njegove aktove, na zbir njegovih aktova, a svaki je njegov akt moralan ili nemoralan: ne mogu da pojmim da ma šta što potiče od čoveka može da bude *amoralno*. Humor je u ovom slučaju samo manifestovanje pojačanog osećanja sopstvene uzaludnosti koja je virtuelno

u svima nama, onog istog osećanja koje je moćno da jednog odvede u pesimizam, drugog u hrišćanstvo, trećeg, skoro neposredno, u samoubistvo. Pesimista se ubija, ako se ne ubije ipak odobrava samoubistvo. (Ovaj način izlapljivanja omiljen je naročito buržoaskim dekadentima). Hrišćanstvo ma da bi logički (kao na pr. Budizam) trebalo da preporučuje samoubistvo: jer bolje vam je da što pre odete na onaj svet dok niste zaslužili pakao ili, ako ste ga već zaslužili, da bar sprečite da se još nekoliko vekova ne kupate u rastopljenom katranu, (što verovatno nije prijatno čak ni jednom radniku koji je dobar deo svog ovozemaljskog života proveo tek samo pored peći sa katranom potrebnim za asfaltiranje ulica, a kamo li vama koji ste zaveli ženu moga prijatelja, niste već deset godina postili ili počinili još stotinu sličnih grehova). — Hrišćanstvo nam neće preporučiti samoubistvo, jer ono, kao što se dobro uvida hoće da vas uposli na izgradnji carstva na ovome svetu, koje, kao što opet dobro uvidate, nije za vas. A ako vas vaše potencirano osećanje uzaludnosti vodi direktno samoubistvu (protiv čega se ništa nema i, šta više, preporučuje se da se svaki takav gospodin podbada na samoubistvo); ako je vama još od prvog trenutka jasan vaš poslednji trenutak, tada će to međuvreme koje u glavnom zavisi od vašeg tela (nerava) ali i od sposobnosti za teatralnost, biti najpre ispunjeno isključivo humornom akcijom.

Kad kažem »isključivo humorna akcija« tada humor shvatam jedino kao izjednačavanje svega sa svačim, a kada kažem »izjednačavanje svega sa svačim« to treba shvatiti apsolutno bukvalno, a samo od »dobrog« ili »rdavog« ukusa pojedinaca zavisi kako će se to izjednačenje ostvariti.

Ako bih ja nekada došao u to stanje, verovatno da mi ne bi ni malo predstavljala problem ponuda da postanem flik ili da putujem da bih u svakoj palanci osnovao društvo za zaštitu životinja i rastinja: postao bih i jedno i drugo, i usput bih špijunirao svet deleći mu propagandne plakate... mrzi me, međutim, da i dalje izmišljam apсурdne primere, da se izražavam na preklapajući način raznoraznih »šta bi bilo da je...« i »šta će biti kad...« Ono na šta sam, na onako nezgrapan način, hteo da ukažem jeste očigledna nemoralnost humora kao isključivog oruđa; ono što ovim nisam ni hteo da kažem, jeste da se humor ne mora javljati jedino kao ovako ekstremna pojava. Tragovi humora se stalno nalaze, humor nas prožima uvek. Ovako isključiv on je samo kočnica vaše smrti, ovako utkan u tkiva vaših pobuna on je menjač brzina, preokretanje sopstvenih života, a time i preokretanje sveta.

Da li je još potrebno da na završetku pomenem nekoliko pojedinosti čisto lične prirode:

Nikada nisam bio priljezan upražnivač humora, ili što nisam uspeo da se uverim u njegovu efikasnost ili, možda što nisam imao »čulo« za humor; nikada humor nije intimno obuzimao moju misao, nije mi bio »problem« — ako cenim one ljude koji ga upotrebe, to je tek pošto se ubiju: pre njihovog samoubistva veoma sam nepoverljiv. Jacques Vaché je jedan od onih kojima dugujem sve — ali se ovi dugovi ne vraćaju. Jacques Vaché, humor, samoubistvo, pamfletiranje svakog pesimizma, sve to u meni obrazuje jedan pojam koji nazivam *Zemlja bez Jacques-a Vaché-a*. To spada u ogorčenje, u životopis, dve stvari u koje veoma verujem ali ja ovde samo ukazujem da humor, u ovaj mah, ne pripada redu onoga što je neizostavno, što je najviše aktuelno — da danas i ne sme da nam takav bude.

A pristajem da završim i ovako: »Moj aktuelni san je da nosim crvenu košulju, crveni šal i duboke čizme — i da budem član jednog kineskog udruženja, tajnog i bez cilja, u Australiji.«

Đorđe JOVANOVIĆ

IV HUMOR 1932

Humor je svakako nezavisan od kategorije vremena, no njegova osobena mitologija je neporečno *moderna* ili je bar eksplicitan izraz njegovih mitova moderan. Toliko moderan, da je nadrealizam zaista prvi koji je mogao postaviti problem odnosa humora i poezije, humora i morala, humora i smrti. U pitanju je svakako, pre svega, jedan nov način posmatranja i opihodjenja, no pod tim uglom i predmeti se ukazuju u onome što je na njima zaista vid modernog. Sve to, u ovim pećinama materije, pod ovim slavinama trajanja, dok se još vodi računa o vremenu, dok vreme još zna za sebe.

U kompaktnoj gluposti oko nas, problemi kao što je tesna veza između poezije i humora i ne slute se, pa je prirodno da je njihovo prvo postavljanje u ogromnom raskoraku sa srednjeliniskim preokupacijama inteligencije, da je ono prilično labavo i brutalno i ne mnogo briljantno (*Humor i Poezija*, »Politika« od 5 januara 1930). Pod tim okolnostima isto je tako prirodno da su one četiri strane u almanahu *Nemoguće* koje su, pod naslovom *Budilnik*, prvi (i jedini) pokušaj, u ovoj intelektualnoj sredini, da se taj odnos humora i poezije i eksperimentalno postavi, naišle na potpuno nerazumevanje i bile kao poručena drška za koju su se šaljivdžije uhvatile, ubeđene da drže lonac svoje sopstvene duhovitosti, odnosno kretenstva.

No ovde ne možemo a da ne smatramo tu recipročno kauzalnu vezu poezije i humora kao već utvrđenu, i, preko nje, prirodu humora kao već uočenu nagonisku, izvernu kritiku konvencionalnog misaonog ustrojstva, kao već uvidenu snagu koja jednu datu činjenicu ili jedan dati raspored činjenica odjednom izuzima iz njegove normalnosti i pritajene očekivanosti i baca u vratolomnu igru neočekivanih i nadstvarnih odnosa. Smatrajmo za usvojeno da tom džinovskom *metaforizacijom* stvarnog, humor vrši jednu mešavinu stvarnog i fantastičnog, izvan svih granica životnog realizma i racionalne logike, dajući tako svemu što se nalazi pred čovekom koji u jednom trenutku reagira humorom i samo humorom, jednu grotesknu novinu, jednu besciljnost i mikroskopsku važnost i jedan izuzetan i prolazan ali potpun poetski nadsmisao. Pod uglom njegovog dodira sa poezijom, postaje jasno da je humor izraz jednog grčevitog moralnog prilagodavanja, ekstremni izraz jedne psihičke re-

akcije, jednog revolta kome u tom momentu njegova uzdržanost, njegova nabijenost samo tim više daje snage.

Ovakvom shvatanju može se naći donekle potvrda i dopuna u jednom preciznijem psihoanalitičkom tumačenju, po kome je humor »odbijanje zahteva stvarnosti i afirmacija načela zadovoljstva« (Lustprinzip). Njegova grandiozna strana, kojom se razlikuje od obične komike, bez sumnje se nalazi u triumu narcizma, u pobedonosno afirmiranoj nepovredljivosti čovekovog »ja«. To »ja« ne pristaje da otрпи povredu, da pati od stvarnosti, ono i dalje veruje da traume spoljnog sveta ne mogu da ga se dotaknu, ono ide dotle da tvrdi da mu one pružaju motive njegovog zadovoljstva. (Freud). I dalje: »Humor nema karakter rezignacije, već karakter prkosa, on ne znači samo trijumf »ja«, nego i trijumf načela zadovoljstva, sposobnog u ovom slučaju da se afirmira i pored nemilosti spoljnjih okolnosti.« Humor se tako uvršćuje u onaj niz metoda kojima se psihički život zaštićava od stege i od napada spoljnog sveta, i gde spadaju nervoza, ludilo, pijanstvo, ekstaza. Da bi to postigao, »humorista« mora da smatra i realnost koja ga tišti i svoju sopstvenu brigu za nevažnu bezopasnu dečju igru, što je omogućeno prenašanjem psihičkog akcenta sa »ja« na *nad-ja*, koje je naslednik očinske (roditeljske) instance, i koje ovde od samog »ja« dobija snagu da ovo posmatra i tretira kao dete. (Opresija koju vrši »nad-ja« na »ja«, i koja je obično grozni teror kategorije gospodara, uzima ovde utešiteljski vid. I to je, uostalom, očinska uloga.)

Kao nepristajanje na stvarnost, kao individualno-odbranbeno neuviđanje stvarnosti i ozbiljnosti, humor zadovoljava regresivne tendencije ka prelogičnoj i pre-realističkoj misli, posredstvom jedne uštede psihičke energije. U vezi sa ovim, Jean Frois-Wittman skreće pažnju na vezu koja postoji između humora i komike s jedne strane i poetske metafore s druge strane, i dolazi do sličnih zaključaka do kojih se dolazi čisto poetskim iskustvom.*)

*) »Metafora je kao i vic jedna unifikacija, jedan sudar elemenata, postavljanje jednog neočekivanog odnosa. I tu dakle ulazi u obzir psihička ekonomija. Tom zadovoljstvu uštede može se dodati, u oba slučaja, jedno zadovoljstvo svemoći i negacije napora, zadovoljstvo koje se nalazi u »ludičkom« poricanju jarma stvarnosti, svemoći još i u otkriću jednog identiteta. Metafora (slika) duguje još poetskoj sredini u kojoj se nalazi jednu čudnovatu ambivalenciju: Otkriće jednog identiteta može da simbolizuje istovremeno poricanje oblasti nepoznatog, i poricanje, obrnuto, razumnog

Psihoanalitičko tumačenje geneze, izvora onog zadovoljenja koje nalazimo u humoru pokazuje dakle, s jedne strane, da je humor, transformacijom nagomilanih osećanja u humorističko zadovoljstvo, jedan stav koji trenutno čini izlišnom svaku afektivnu eksteriorizaciju, da je on jedna reakcija, za ličnost dragocena i grandiozna, ali koja čini nepotrebnim i neumesnim svako dosledno i aktivno, svesno reagiranje; a s druge strane, da je humor u nekoliko jedna od strane »nad-ja« žigosana i odobrena maska, koju navlači podsvest da bi se mogla provući pored kontrole tog istog »nad-ja«.

Imajući sve ovo u vidu, može se izbliza pogledati problem odnosa humora i morala, a osobito humora i moralnog stava, koji baš pretpostavlja ono svesno i aktivno reagiranje od koga humor oslobodava.*) (Koča Popović je u svom odgovoru rekao otprilike sve što ima da se kaže, no i ovde ostaje još uvek potrebno da se insistira na značenju, na implicitnim pretpostavkama i posledicama jednog tako opasnog suočenja,

poznatog, poljuljanog u svojim osnovama. To otkriće može dakle da izazove ne samo osećanje nadmoći nad elementima stvarnosti, nego i osećanje beskonačnog praćeno osećanjima sjedinjenja i ekstaze, ili zebnje pred nedostižnim, sva podjednako zadovoljavajuća za podsvest, jer sva vezana za infantilne fantazme o posedovanju majke.«

*) Što se tiče morala, da bih izbegao ponavljanje, napomenuću da, posle *Nacrta* a pre jedne novije i tačnije podele, još je neophodno i neizbežno razlikovanje između, s jedne strane, *stvarnog morala* koji je proces ostvarivanja konkretne, individualne želje, izraz neposrednih revendikacija podvesti, *umovanja* izvan sistematizacije, i, s druge strane, *modernog morala* koji je samo jedan nužno sistematizovan stupanj toga procesa, jedan relativan sistem, jedan stav, uslovljen zahtevima onih kategorija o kojima stvarni (individualan i neprimenljiv) moral po definiciji ne može da vodi računa, kao što su kategorije *prosudivanja*, *svesti*, *vremena*, *istorije*, *društva*.

Bez te diferencijacije, koja može da izgleda shematična i proizvoljna, navedeni smo na jedan jeftin paradoks morala: da moral, pojam koji izaziva gnusnu pomisao na pravila, na objektivne odredbe i norme, na kodifikaciju ne samo dobra i zla *in abstracto* no i samog živog ophođenja čoveka pa čak i ophođenja čoveka i žene u ljubavi (*normalno i perverzno, dozvoljeno i zabranjeno, prokreacija* i 69...), kodifikaciju koja se može menjati ali koja s ove ili s one strane Pirineja ili Kavkaza ipak znači kodifikaciju; da pojam morala istovremeno smatramo, na jednom planu — već protivurečno, ali bar na istom planu — kao jedan sistem koji po svaku cenu treba razoriti i u isti mah kao uslov tog razaranja, kao jedini efikasni sistem-negaciju prvog, a na drugom planu kao ono što je, budući nesvodljiv i proizvoljan zahtev lične slobode pojedinca, ostvarenje želje, što je oličenje desistematizovanog, i same desistematizacije.

jednog tako eksplozivnog jedinjenja nesavladljivih i nesvodljivih ideja, kao što je dodir humora i morala. Njihovi su odnosi prilično složeni, jer ovde podrazumevaju pitanje životnog stava, što znači da zahtevaju uzimanje u obzir sve složenosti i protivurečno mnogostruke celosti onog položaja u kome se u datom momentu nalazi čovek.)

Imajući u vidu pomenuto razlikovanje između stvarnog morala (morala želje) i modernog morala (moralnog stava »zavisnog od socialne dialektike«), na pitanje *da li je humor moralan stav?* odgovor je *negativan*, dok je na pitanje *da li je humor moralan?* odgovor *pozitivan*. Jer samim tim što je humor savršeno amoralan, može se reći da je savršeno moralan, budući da, sam po sebi, ne potpada pod kategorisanje (obojeno neizbežnom objektivnom racionalnošću, logičnom i realnom, koja mu je strana) moralnog i nemoralnog, koga se tiču samo njegove posledice, pitanje čemu je humor u službi. Međutim taj humor sam po sebi, izvan svoje uslovljenosti i svojih rezultata, svoje iskoristljivosti ili neiskoristljivosti, i koji izbegava sud moralnog prosuđivanja, može se zamisliti samo u punom, nezaustavljenom postajanju, ili u magnovenju ovaploćene sadašnjosti, u oba slučaja izvan vremena. Ali mi smo u vremenu, i to kako u vremenu, i to u kakvom vremenu: u ovom vremenu! Rimbaud sâm nije shvatio, nije primenio značenje svoje rečenice: »Oui, l'heure nouvelle est au moins très sévère«. Perspektive istorije su neizbežne, i mi moramo o njima da vodimo računa ako nećemo da nas satire njihova materialna determinisanost. Život, najzad, može se jedino smrću izbeći, a dok nije izbegnut on se odigrava u trajnoj sadašnjosti i u datom rasporedu činjenica stvarnosti. Ako se dakle shvati da ovde, na neumoljivoj svetlosti jave, reč *moralno* glasno izgovorena (ja nisam sam na svetu, ti nisi sam na svetu, neko nekom govori, neko se nekom obraća) može jedino da znači *odgovarajuće zahtevima modernog morala*, jer *saopštavanje* rečima daje socialan smisao, postaje jasno da je moralno ono što je revolucionarno. Revolucionarno zato što moralno; moralno zato što (može biti smatrano za) revolucionarno: po posledicama, po rezultatima se sudi moralnost prvobitne postavke. Što bi značilo da je humor moralan jer nema sumnje da je subverzivan, on koji ne ostavlja neditnutu nijednu ploču veka i amfiteatra večne mudrosti. Da je humor moralan, kao i ludilo, kao i poezija, kao i ljubav, to je izvan diskusije (odgovor po-

zitan). Dakle čak i kad *moralno* učinimo merom modernog morala. Može li uostalom nešto što se *idealno* izjednačava sa nekorištljivim ostvarenjem podsvesti, to jest sa stvarnim moralom želje, ne biti moralnih posledica? Ali to još ne znači da je to moralan stav. »Humor bi bio anarhija kada bi mogao da bude stav. Ovako ne postoji izvan magnovenja, pa ma koliko se kontroljale njegove posledice, za koje nije odgovoran i koje nije umeo da predvidi.« (Koča Popović.)

Humor kao životan stav je nedržljiv, neizdržljiv. On ne može biti moralna pozicija, jer kao pozicija uopšte ne opstaje u zajednici, u vremenu.

Jacques Vaché se ubio; Jacques Rigaut se ubio. Kriteriumi morala zavise od datih uslova socialnog života u datom vremenu i u datoj zajednici, a samoubistvo je jedina logična rezolucija vanvremenske samoće. Humor može biti moral samoće, ali samoća je samu sebe osudila na smrt, (ili je primorana da se preobrazi u akciju, to jest opet da ubrzo negira samu sebe), skovitlan ka svom jedinom razrešenju: samouništenju, konačnoj samoći. Humor, nihilista, regresivno teži ka anihilaciji, ka intra-uterinskom miru samoće neučestvovanja, neodgovornosti, ka humornoj savijenosti embriona. Izaći iz života: krug je zatvoren, embrion ponovo sklopljen i nepomičan.

Humor, moral novorođenčeta pre rođenja i samoubice posle smrti, ne može da bude moralno stanovište, jer ne može da bude u takvom odnosu sa životom da bi se *opredelio*, a moralan stav je jedno neprestano opredeljivanje u funkciji tog već određenog stava, svoje sopstvene određenosti. Humor po definiciji ne može da se opredeli, jer ne pristaje na realnost, i ma koliko bio negacija one iste situacije realnog koju i moderan moral negira, i negacija i svih ostalih mogućih situacija, ma koliko bio u opreci sa svima socialnim činjenicama i činocima, sa svima datama socialnog, humor je tom »vrhovnom ironijom« u stvari jedna bezizlazna ravnodušnost, i to baš zato što je u opreci sa svima mogućim datama društvene stvarnosti, jedno osvećanje svejednosti, uzaludnosti svega, nemar: *vanitas vanitatum...* Nepomirljiv sa svakim mogućim socialnim opredeljenjem.*)

*) Jer zaista, ko će imati prava na onu »vrhovnu ironiju« koja se, kaže Breton, primenjuje na sve, pa dakle i na društvena uređenja? Svako da će to pravo biti uskraćeno baš skepticima, baš onima koji pretenduju da iz svoje mudračke visine svet posmatraju kao nevažnu i uzaludnu pozorišnu predstavu u kojoj ne učestvuju. Jer ta

I, kao ravnodušnost, humor se opet ukazuje nedržljiv: živa ravnodušnost, ravnodušnost materije u savršenom postajanju, ona je koja nije ni životna, ni življiva, jer život čovečji partikularizovan u materiji ne može biti ravnodušan. (*Nacrt*, str. 170-171.)

Vremena su suviše tvrda i prisutna, i njihov poziv suviše glasan i neprekidan, i njihove karike suviše teške, udarci realnosti suviše učestani i suviše precizni, da bi se ma ko mogao spasti veštačkim održavanjem jedne iluzije, zaklanjajući se pod mutne koševе humora, u usamljenu vodenicu humora, u ugašenu kulu svetilju humora. Razočarani humorista (ne mislim na novinare!), zavijen u iluzorni ogrtač fatalizma, čuči na najvišem plastu sena (ovaj gori pri dnu), bez trunke iluzije (a posvećen sav jednoj iluziji!), bez nade ali i bez gorčine, bez reči pobune, bez pokreta, bez dejstva (jer nije tačno da je humor »način akcije« i nije istina da humorom »ličnost deluje na svet konkretnih odnosa sebe i sveta«, jer ako i ima dejstva to je samo preko jednog prosuđivanja, posredništvom jedne naknadne ili tuđe svesti, koja više nije go humor, dakle ne deluje sam po sebi; kad bi mogao delovati bio bi sam po sebi moralan stav), potpuno sa one strane svih nada, svih angažovanja. »Osećanje teatralne uzaludnosti svega« (Vaché za humor): osećanje koje sumnja u sve (»O DIEU ABSURDE! car tout est contradiction — n'est-ce pas? — et sera umore celui qui toujours ne se laissera pas prendre à la vie cachée et sournoise de tout — O mon réveillematin«), osećanje svakako vrlo neprilagodeno datom normativnom redu, osećanje dakle subverzivno i moralno, ali, kada se materializuje, u samoj svojoj strukturi naprslo. Uobličenje, bez sumnje, one »razočaravajuće, podsmešljive malo i u svakom slučaju strahovite snage« za koju je Vaché držao da će se razuzdati. Koja se nije razuzdala, jer se, kao takva, nije mogla razuzdati. »Osećanje teatralne uzaludnosti svega«: mutno i pepeljasto praskozorje dadaizma. Humor, *dada*: osećati besciljnost svega, znači osećati besciljnost i svoju, znači i biti besciljan. Pa ili biti osuđen na smrt, ili na preobraženje negacijom koja je prevazilaženje: Vaché se ubio, dadaizam je postao nadrealizam. Ta ravnodušnost je jedan zaustavljen impuls raspona, čiju latent-

vrhovna ironija jeste S ONE STRANE, »ali ona prethodno pretpostavlja onaj voljni čin koji se sastoji u tome da se opiše ceo ciklus *hipokrizije*, *probabilizma*, *volje koja hoće dobro i konvikcije* (Hegel)«. A stvarna konvikcija, ona koja nije samo formalna, stvara se, opet po Hegelu, samo u oblasti socialnog.

nu, virtuelnu eksplozivnu snagu snaga vremena istera na čistinu, na čistinu opredeljenja i akcije: ta osobena energija, upregnuta, postaje motor akcije.

I zbog toga, pozdravljam duboko virulentne miazme humora.

Psihološki, humorističkim »stavom« čovek ignoriše napade realnosti, preobraća njenu neprimljivu i bolnu ofanzivnost u motiv humorističkog zadovoljstva, pobedonosnom potvrdom nepovredljivosti ličnosti. No taj stav je samo kratkotrajan spas: niko nije mitridatiran protiv glomaznog i perfidnog otrova spoljnog sveta. Ali u magnovenjima kad humor funkcioniše, tom glomaznom otrovu protivstavljen je jedan potajni, suptilan i korozivan. I kad se to odnosi na jednu određenu situaciju (n. pr. pop) onda se, bez obzira na opšti nihilizam humora, njegova reakcija može, u jednoj determinisanoj perspektivi, smatrati ne samo moralno opravdanom, no i identičnom sa reakcijom u toj prilici diktiranom modernim moralom revolucionara. Pošto taj stav ne može da bude stalan, ne može da opstane, humor postaje *nemoralan* samim pokušajem da se njegova nemoguće punovažeća stalnost zameni *generalisanjem*, sistematizacijom koja je kao i sve ostale vršene nad subverzivnim elementima desistematizacije, *izuzev svesne i svesno relativne sistematizacije modernog morala*, nemoralna. Tu humor nije više nekoristoljubiv i neposredan izraz podsvesti, već izneverava njenu nesvodljivu jedinstvenost, nije više stvarno moralno ispunjenje želje, a nije ni sistematizacija učinjena sa svesnom težnjom za efikasnošću, nije više uopšte ništa: *alibi koji dopušta sve kompromise*.

Da bi sloboda desistematizovanog, ta sloboda čiji tok zabranjene sreće već sada nagoveštavaju izuzetni trenutci izvan svega: ljubavi, poezije, humora, postala opšta, neizbežna je jedna sistematizacija njenih datih i nepotpunih elemenata koja je savršeno suprotna generalisanju pojedinih od tih elemenata ponaosob. Na putu slobode ličnosti, nekontrolisanog, aracionalnog, pa dakle na putu i totalnog humora, upravo onoga čega je humor danas jedan prodor podešen prema spoljnim uslovima psihičke integracije, nema razloga da najstrožija sistematizacija, samim tim što je samo jedan stupanj ka razigranoj proizvoljnosti, ne sadrži elemente humora. Nadrealizam koji neposredno zadire u tu »zabranjenu zonu«,*)

*) »To mentalno mesto odakle se može preduzeti samo još samog sebe radi, jedno opasno ali, čini nam se, vrhovno i konačno izviđanje... Nadrealizam »izjavljuje da može, svojim sopstvenim me-

i svojim najdaljim rubovima izuzima se od svake racionalizacije, stavio se u službu jednom organizovanom delu same stvarnosti, podvrgnut toj racionalizovanoj strogošći, stavio se u službu jednoj stvari koja je, jedina istoriski neizbežna i efikasna, i sama u službi onoga što nadrealizam naslućuje kao svoju krajnju sadržinu. Elementi tog naslućenog, onakvi kakvi se pod datim okolnostima mogu materializovati, već su prisutni u nadrealizmu, i, ako se oni stave u službu racionalnom delovanju aktivne praktične misli koja radi na proračunatom menjanju tih uslova ostvarivanja, ako se u tom smislu uključe, sistematizovani donekle i sami, u jednu sistematizaciju, oni nisu generalisanjem iznevereni, već u stvari stavljeni u službu sebi samima. Humor je na primer jedno oružje koga se nadrealizam neće lišiti.

Fatalizam inherentan samom humoru ne-

ma međutim nikakve veze sa tim determinističkim karakterom moralnog stava, za koji se do slobode može dopreti samo saznavanjem nužnosti, a odgovornost pred tom nužnošću saznavanja ne može izbeći. Tačno je, kao što je rečeno u uvodu za ovu anketu, da »humor pretpostavlja moralnu neodgovornost ličnosti pred činjenicama konkretnih odnosa pojedinca i zajednice«. Ali razlog zbog koga humor nije moralan stav nije to, kao što se kaže u istom uvodu, što je negacija ličnosti koja deluje humorom »lišena svake boje i oporosti revolta« (što, i da nije pogrešno, ne bi bilo nikakvo objašnjenje), već baš to što ličnost ne deluje, već reagira humorom, zatvorena u humor, tako da je ta negacija nedialektička i sterilna. A moralan stav podrazumeva jednu, ma samo implicitnu, svest o dialektičkoj nužnosti.

Marko RISTIĆ

A N K E T A O Ž E L J I

(7 PITANJA POSTAVLJENIH SVIMA I SVAKOME)

Da bi ova anketa što vernije prikazala razna postojeća mišljenja i držanja, da bi ona omogućila njihovu stvarnu konfrontaciju, mi smo se, sastavljajući ova pitanja koja postavljamo svakom i svima, namerno stavili u ulogu jednog neobaveštenog posmatrača. Naše držanje, koje smo u pitanjima želeli da ne izrazimo, obeležićemo u našim odgovorima.

1. Kakvu vrednost dajete čovekovim željama i njegovim najneposrednijim zahtevima, a posebno svojim željama i svojim zahtevima?

2. Da li smatrate da vaše želje i vaši zahtevi mogu doći u sukob sa vašim pozivom i vašim dužnostima (u najrazličitijim značenjima tih reči)? Ako da, recite koji su to zahtevi, koje želje, i sa kojim dužnostima? Kako rešavate taj sukob principijelno, a kako u praksi?

...todama, da iščupa misao iz jednog sve težeg robovanja, da je izvede na put totalnog razumevanja, da je vrati njenoj izvornoj čistoti... »Ideja nadrealizma prosto teži totalnom pribiranju (rekuperaciji) naše psihičke snage, jednim sredstvom koje nije drugo do vrtoglavi silazak u nas, sistematsko obasjavanje skrivenih mesta i postupno pomračavanje ostalih mesta, neprestana šetnja u punoj zabranjenoj zoni, i da njegova delatnost nema nikakve ozbiljne mogućnosti da se završi sve dok čovek bude uspeo da razlikuje jednu životinju od jednog plamena ili od jednog kamena.« (Breton). Prepoznamo disparatna venčanja humora, već sad.

3. Imate li tajnih želja, koje se smatraju za nedozvoljene, nemoralne, niske, ili čak takvih koje smatrate prljavim, gadnim, odvratnim? Ako da, kako postupate sa njima? Suzbijate li ih, ili ih zadovoljavate u imagini? Ili čak u stvarnosti? Kakvu ulogu dajete volji u ovim slučajevima? A kakvu savesti?

4. Imate li uzvišenih želja? Šta radite da se one ostvare? Koje želje smatrate najplemenitijim?

5. Smatrate li da je ime želje opravdano u svim slučajevima gde se ono obično primenjuje? Smatrate li da bi trebalo praviti razliku između pojedinih potreba koje se obično nazivaju željama? Smatrate li, na primer, da ima osnovne razlike između čulnih, materialnih potreba (glad, pohota) i nematerialnih, spiritualnih (potreba da se čuje muzika)? Koju vrednost i koju ulogu dajete jednim i drugim?

6. Smatrate li, obrnuto, da su izvesne razlike nepravilno postavljene, da bi ih trebalo izbrisati i pojmu želje dati šire i, u isti mah, preciznije značenje? Smatrate li, na primer, da je strast ili ambicija nešto drugo nego želja?

7. Kakvu dužnost dajete roditeljima i vaspitačima dece i omladini s obzirom na želju? Kakve opasnosti vidite od rdavih vaspitnih metoda, a kakve koristi od dobrih u tom slučaju? Kakvo je vaše mišljenje o

vaspitnim metodama koje se upotrebljavaju ili su se upotrebljavale u raznim zemljama i dobima, s obzirom na neobuzdane želje omladine?

Dodajemo da ćemo objaviti i one odgovore, koji ne budu odgovarali na sva pitanja, a eventualno i one odgovore koji budu

tretirali pitanja koja nisu postavljena u našoj anketi a koja su ma i u indirektnoj vezi sa njima. Odgovore ćemo štampati onakve kakvi nam se pošlju, bez promene i bez ikakvog komentara s naše strane.

Odgovore slati na daresu uredništva: Kralja Milana 23, Beograd.

P E S M E I T E K S T O V I

na suprot časima sa ukinutom provom
razumevanjima između ljudi — ono što
izvori behu

poslednje reči se žrtvuju
kuća na kuću — šta ste radili mladosti moja
izbrazdana na mestu sunca na vratima
praporcima i talasima spavanja koji vode
svoje borbe
oko vatrenog ostrva — šta ste učinili sa
glasovima

koji su se ponudili u punoj telesnosti
vrijućih kosturnica i semenih sokova željnih
oluja i umirenja koje daje divlja zver
skrivena u najtanijem prevoju čela morskog
sa melanholijskom čoveka
onom koja teži ka nepostojećom svršetku —
jedna delta godina —

a napaja se svojim groznim mogućnostima
urlanja ptica
šta ste učinili lucidna moja mladosti — gvožđe
cvokoće u svome gangu

I nakovanj gluv u jednoj glavi spavača
na milost šuštanju šume
tople topi se u odraslom odjeku
a smisao trči uz tlo
kristalni ciklus na površini sudbine
izvire iz šupljih otpornosti basnoslovnih svetlosti
nagomilanih na razlozima zemlje

da sazre nemilosrdna dobit
ni jedna voda nije obišla svežiju zemlju
no mržnja i prezrivi smeh na pragu bića
let neprestan od zore do zore do najniže
neprimetan zalazak i poznat u prolazu
je ptica u krutom zalivu
na krmilu i viče spasavajte se
i niko se ne miče to je vrtoglavi pad
sumpor kreč pepeo skakavci
zemlja zemlja ali tu su samo talasi izgladneli
i prsten od suvog drveta svud unaokolo za
vetar

žujući se kako ječi uzaludno nadživljavanje
među ružnim i lepim vremenima kvasac bora
i cerekanja urođenog rada godišnjeg doba
na naličju smrti od reči do reči
premećući ugašene gomile

tamne straže
skorašnje obale gladi
cepaju vazduh
i usne sunca su mrtve
zrele protiv jedne zemlje voljene moja daleka
i nezdrava

Tristan TZARA

à l'encontre des heures à la proue abolie
des compréhensions entre hommes — ce
que furent les sources
les derniers mots s'immolent
maison sur maison — qu'avez-vous fait ma
jeunesse
striée à l'endroit du soleil sur les portes
de grelots et de vagues de sommeil qui
livrent leurs combats
autour de l'île ardente — qu'avez-vous fait

des voix
qui se sont offertes dans la charnelle plénitude
des charniers bouillonnants et des sèves avides
de tempêtes et d'apaisements que donne
la bête féroce
cachée au plus subtil repli du front de la mer
avec la mélancolie de l'homme
celle qui tend vers la fin fugitive — une
delta d'années —

et se désaltère à ses terrifiantes possibilités
les vociférations d'oiseaux
qu'avez-vous fait lucide ma jeunesse —
le fer grelotte dans sa gangue

et l'enclume sourde dans une tête de dormeur
à l'abandon du bruissement de la forêt
chaude se fond dans écho adulte
et le sens file à terre
cycle cristallin à fleur de sort
sourd des creuses résistances des lumières
fabuleuses
empilées sur les raisons de la terre

à mûrir l'impitoyable gain
nulle eau n'a contourné plus frais pays
que haine et rire dédaigneux au seuil de l'être
vol continu de l'aube à l'aube à la plus basse
imperceptible déclin et familial, de passage
est l'oiseau dans le golfe rigide
à la barre et crie sauve qui peut
et personne ne bouge c'est la chute vertigineuse
souffre chaux cendre sauterelles
terre terre mais il n'y a que vagues affamées
et clavier de bois sec tout autour pour le vent
à l'entendre gémir l'inutile survivance
parmi les beaux et les mauvais temps levain
des rides

et les ricanements du travail inné de la saison
au revers de la mort mot à mot
remuant des masses éteintes

obscurer vigiles
les rivages prochains de la faim
déchirent l'air
et les lèvres du soleil sont mortes
mûres contre une terre bien-aimée ma
lointaine et délétaire.

Tristan TZARA

AUTOMATSKI TEKST

Pokrivač čvrstih ubistava brodova - pristaništa, lebdi kao nesvest naslaga pod venama rodaka, u koncima svetlosti glasa ili volja, glasa ili dana, glasa ili u mesu noći zaklopljenog časa-normala. Bez dodira u sebi zadržanih svesti u biljkama kamena prelazi, širinom praznih obala zanosom budućih sadašnjica prošlosti, zasutu tajnu bez preseka tamnih i zlatnih ptica nezavisnih u sebi staklenim zubom moždanog srca prosutih ispred svoga krila

Jer sva su čula mrežama dana zakopana u stolu ispuštala oči i rasečena leže bez magnet-skih seksova poludela u pločama zvezda

Jer svi su prešli preko lica ispuštenim jezgri-ma u šakama suseda živcima životom savršenih svetlosti hleba u meni čistom pustoši ove ka-mene noći ptičijeg plavetnila smeha

Jer slepljeni otisci brazda trbusima rođenim u sebi niču svoja van sebe bačena srca nosnih mlečnjaka opijuma vlage

U pupku ove ružine smokve dečjeg prsta i slanih jezika kita, u grumenu krvi ovo semenje živaca i pilića smeha pod sečivima, u kioscima blisko zasađenih kapaka ispod konopaca veđa

Kao mrežama podisanim grozdovima lišća, ubijeno sazvežđe ispod moje kože u rasutim mravima spermatozoida, iznosi krađeno platno vena i srebrnih ploča žaoka iz mozga spruda plinskih žalova, puteva pod kolima oštirih tela dotaknutih žedi taloga.

U rasklopljenim bojama pobačenih šupljina, glas zazidan ušnim školjkama pod rudnikom nedirnutih škrljaca pigmenta, istočeno lebdi u dignutim krovovima zaklanih vodopada rastočenim satovima, u jedinom grlu - damaru - času, u čvrstim naborima dana

I nigde da pride ovo blistavo ludilo kože jeseni

I nigde da rastočeno izgubi svoj pepeo kičme kiša - rsta - prevrnutih creva zveri pro-nađene unezverene u sebi pod groznim oklo-pom pejzaža jeste

I nigde da odani svoje danas bez veze teža bezglasnih podova konače mere Obezglavljenim vodama u sebi puzavo niče po košuljama, tamno se rađa glas u ćutanju izlaska kao noć, u meni led je nadražnost sna, kao ko-raci pamučni ikrama zida očima crva pod moz-gom plamena,

Kao kameni pamučni koraci na rubovima tople prašine noći, kao šupljina ramena do rečnih živih osvanulo smradom bolest zardalo ječi za sađenim čokotom mraka

I to je pesak kiša praznih usana, pod nasla-gama soli raspale kože što očekuje penjanje u podne, samo u kori koraka, u sebi jedino spo-jeno sokovima mulja okošćenih ruku u kosi sluha što niču po telu dotaknutih svetlosti ne-uhvaćenih reči travom moga lica.

I to je uhvaćeno sukobom izneto komade mrtvih metala izrivenog prisustva, njihov ukus, čvrstina služi prostora, zasipa još prinete či-stine požderane svislim leševima u vezanim ubistvima ugljenisane misli

Do ove svesti zasute živčanim peskom, do ove svesti kosa u munjama okovanih kora, oti-čem crvima zanos kreča čeličnih usta u nabo-rima taloga rasklopljene misli,

Do ove svesti korenja sprudova ljubavi u raspadnutim kostima u snokrakom polipu pluća prostora,

Korenja i rđe bezglasnog dolaska nosila beskičmenih ptica na divljačima šljunaka, poko-

šenih zidova, zakopani Crknuti utrobama zemlji-nih žica nagrizaju mrak svoje krvi u šakama ra-skidani časovnici olovnih riba čekaju tamno sivi pokrivač novca ili u šakama vezanim vlaknima svetlosnih mišića zgoditci zločina kopaju sebe isparenim noktima tamnice u kolosecima sna

Olovno zardalih kiša noći - kiša - časa ko-ji upija razlikovanje po dužini kore upijenih šumova svetlosti nevezano živcima pokidanih smrti sadašnjica tih nezavršenih čistina izjed-načenim bojama spektroskopskih reči tla, reči na ovom mestu gde su spregnute kiseline i ču-do upijača perspektiva vitkih strana uhvaćenih divljači i predela u zamkama šumova zvučnika u prikradanju slobode u njenom groznom nadi-ranju neosetnih oštrica delti vertikalnog mraka. Konačne, končane svežine dečaćkih mozgova-dimnjaka, zadnji zakopani skapavci grizu gmi-zave prste begstva kroz oštre ožiljke sleđenih zmajeva pokošenih toplota u čeličnom telu pa-nike i vriska, sleđenih, nemih, impregniranih na-slaga oćavanja, besa-krvi peščanog sata pod nožem plamena i ovog znaka skrećenog temeljom šavova što lebdi ukoče u svo-me ishodu osovinom pada iz mesta, pada iz svojih izbezumljenih zapremina izgubljenog prostora težine, prostorom školjaka hladnoće, prostorom pod vodolivnicama uretri lavinskih spomenika varenja.

Mokriti trnje, mokriti krv, mokriti mozak, po-kriti ostatke i iskijane skapavce koji mokre krv, koji nose ostatke mokre ikrama radionica reči ostalih iskidanih bez pada uvijenih u nulu oso-vina pažljivo složenih pilula gmizavih gleđi. Iskopane, isprevtane svetlosti blenu himenom izrivene žedi zanosu i klanica samoubilačkih uništavanja vrhova planinskih, vrhova vodenih, belih, blesavih. Vrhova mene koji hodam po nožu krvi psećih, ljudskih lucidnosti, danas ka-da mokrim pod kožom šiljaste otrovne viljuške probijenih balega divljih presvislih, i razgrize-nih glava pod mokrim, pod konjskim nozdrama trnovitih škrljaca soli opijuma, soli idio-tizma, soli gnojenja rasprskih rana u ustima, u trbuhu olovnog pamuka. Danas surovo vare-nje ukosnica gladi nestaje u postajanju neve-zanih dodira oćavanja jazbina celokupnog neba. Slepljen ušima preko mokraće ovoga me-sta, danas, izlazim šupljinama polipskih usisava-nja žuči koja teče, kojom pečem zidove priko-vane potkovama za tla čula, za čulo tla, za kratka skapavanja zgrčenih noći koje odnose isparavanja zlatnog čela i neukotvljene ko-sti koje mokre preko mene što ležim preko po-da podivljalog usisavanja opijuma, kosti koje zrače već bezopasnim ubistvenim otrovima be-lančevinama, svežinama nepoznatih zenica sum-pora, zenica slatke mokraće kao duge čelične, kao breskve, kao kudelja pazuhave žedi, kao ženski opiljci vlage zadaha raspolovljenog.

Zvukom ivičen kišama noći raznosim što za-razim izmoždenim semenjem ponoćnih očiju ispod ljuštura oklopnika koji spajaju rastojanja sa konačnim obloženjima začutih časova isto-pljenih opreznim komadima kože i koloseka jačine svežih šikljanja lišća zagipsavanja zvuka ispitnog tajnim mirisima isparenja i rastvara-nya, i raspolovljenih srca u jazbini muklih ma-laksavanja ovoga okna okićene kičme.

Tim beskrajnim padom okamenjeno niče po ivicama rasuto zbunjenim dlakama, po mokrim i radosnih, razjapljenih i napetim, ras-kravljenim i zgrčenih, kopitama strasti kojom

su oplodeni pašnjaci oivičene leže bez do-
dira, pokošene klanice i mleko naneto u
oklop ove ruke, pod njenu svežinu usi-
janja žutih pražja smrti vremenom u pro-
stornim odajama tela. To je nezakoniti rascep i
neminovno deljenje, njeno izjednačenje udalje-
nosti svih rastojanja prečutnih — jedine svesti
podijuma nezadržanog prodiranja odlaskom
doba. I zvukom - zvukom, rastopljenim, no-
ćašnjim - udaljenim, ivicama koje ograđuju
put prozirnosti, ivicama koje zasipaju peskom
svoga mraka trag sve svesti, ivicama, bledilom
- mučenja - uskraćivanja, oduzimanja i odno-
šenja, zamenjivanja iščezavanja, sva njena
grozna iskrenost izlivena kapima smole - leta
i peska groznih, još groznijih strujanja vlage.
Evo, lepim se - ta - krv bez - isparenja na
ogromnim stranama nekazanog pada. Evo, njen
poslednji ropac raznesen bez kraja, bez raja.
Prilazim ispovesti iščezlih laži bez glasa, bez
pakla govornika prošlih ispijanja mržnje, mreže
zgrčene u očima, mreže isparavane dodirima
tih mrtvih kiša svetlosti, tih otrovnih dodira
upijenih šupjinama oštro ispod naprslih aveti
gledi, i do u beskonačnost uvučenih znakova
koji dolaze. Prilazim razbistravanje znojenja
noći. Ali noćasnje šupljine spuštene olovom
razlistale kuršumima ispod moga čela, već se
spuštanje čeliče u mrtve poluge iznad moje
slame.

Ne, neshvatljivo mi je celim očajanjem smr-
ti, taj strah koji davi, taj strah koji leži. Ja ne
pitam iznad tog gilljotinskog putovanja po nad-
stvarnim, izvan njihovog isticanja celokupne
gledi opstanka. Ja slepim ovim slepilom krvi
potmulog i podmuklog kucanja u predznaku te
zakoračene jazbine, ali puštene bezizlaznosti
iskorenjenih čula u šupljini glasa zlatnoga
izmeta.

Govna ove draži, tajna ove draži, usne i da-
nas ove draži, to je razmimoilaženje kao očig-
lednost kojom se razmeravalo, kratkoćom di-
sanih razlivanja malaksalih spuštanja rde pod-
zemnih laguma skrivenih od mirnih noževa, ras-
klopljenih kljunova crkavanja pod hltrim

1930.

Đorđe KOSTIĆ

PRESNI DIVITI

Moderna misao
nasred puta se koti
od splava do gluvog katrana
i koliko seoba prenatrpanih
za gnusne alke ispod vode
i kiše smrtonosne
od daha do sita kad zapreti
odozgo vedri sikomor
tek muženo tele krvlju
tek mučeno telo morem
sodom sobom svemirom
neznaj napamet svoj ljudi vatromet
ne odoli golotinji obezglavljenom malo
i tako setno potišanoj
da evo nasumce se klate varoši
i slamom što šorom vija
testerom dustabanskom malograđanskom
svom čaršijom zabasalih vidika
na krtom vešu iznemoglom
od ljage šuge tužnog zejtina
otužnog kvasca nadahnutog
i dok se još uvek veru nečuveni plićaci
uz vodu naravno vodoravno
uz kuću odista odvažno
naide pukne leto

neko leto napregnuto doba
doboša desni svemoguća kolorature
da dozvoli sakati rasad
kiseo balav netremice
il rasol taj izvrnut išiban
što rado redom soli blisku pamet
napamet modre lađe zaljuljane
presni diviti žmirkavi
te oči ta kolena
nekoga valjda kikut-nadahnuća
dozvoliti i guslar sa guskama
sanar sa sancima
more sa koprenom i najzad
vodom tom izdaleka sujevernom
ka severu sveslovenskom matroskom
ka berberinu istočnjačkom krvavom
sa prstima tovar-kućama
sa znojavim čuvar-krojem
vaskoliki led tvoje prve mladosti
na bregu na majci
prokisli grob dželata
na padini na krčmi
tik pored gromobrana
pa uzmeš tiho ogledalo
raziđu se čoporli stomaka
sve bleđi od bleđeg
sve ređi od ređeg
u prvoj kolibi na pragu te vreba
smrad
u prvoj noći na sagu te muči
burni grad klikera
do viđenja poslednji mađioničare
da i tebi svane blato oko usne
da i tebi lane plod okovratnik
ničija se više koža ne povine
ničiji se rak ne zakreči
pod novim pljuskom krede
pod sitnim pljuvačkama govora
odlaze site zagrcnute surle
nedavno se obesio kapelan

Koča POPOVIĆ

DAN

sneg slameno pada na džinovske stope robova
kasom prolaze bičevi ukroćenih kreveta
dva čoveka sa ropcem nezapamćene ljubavi
u zagorelim ustima
u zubima drže dan koji će da padne
dan koji će da crkne preko mlitavog konopca
i da se provuče kroz kolibu gde zeva plava
šličuga
u mršavu dubinu mog grudnog koša

dan krvopadan radan raščupan i zagoreo
suludo sabijen u besčenje sirove noći
licemeran gladan osuđen u istom pravcu
da žvaće strele busole

dan u prvi ću dan
u prvi ću radni dan
u dupke ću puni dan
na trbuh tvoj jedini pasti
na trbuh tvoj jedini leći

sneg slameno pada na džinovske stope bivola
sa rukama punim tavana i romorne matice tajne
na zgasnutom putu do zeva prve rapave svetlosti
u gustom merinskom runu beskrajno ljigave sa-
moće

ne mogu da se maknem

preko puta gladnih merdevina talasa
preko puta vrata koja škljocaju stisnutim zubima
preko puta straha kojim me kao barut
premeštaju iz ruke u ruku

preko puta olinjale, sudbini prepuštene
 menažerije živih i mrtvih stvorova
 preko puta drugih koji porazno liče na mene
 dan paradan utrnut zakrečen insektom u flaši
 prepunoj gorde tečnosti
 prevrnut zgranut sa licem zavijenim šakama
 lepljivih ašova
 sa košuljom probodenom uzaludnim kopljima
 rastopljene šminke
 dosadan sakat težak devet metarskih centi
 razglavljen mekan, šmoljav promajom vira
 i rebra....

dan u prvi ću dan
 u prvi ću radni dan
 u dupke puni dan
 na trbuh tvoj jedini pasti
 na trbuh tvoj jedini leći

Aleksandar VUČO

KONJ ZA KORIDU

U doba jasnosti
 Čvor samoubistva oda je brižljivu negu
 nepristupačnim

Drvo
 Se ruši
 Cepa se
 Otkriva
 Svoju pećinu
 Svoje ugljene gasove
 Svoje opticanje ptica
 I jedan kavez gde tobože samoća peva

Neka metali vide svoj ležaj opusteo mekoćom
 supružnika
 Neka zemljoradnja isisava bez predaha vodu
 iz groba

Nek usta besmrtnice
 Odpečate boce tetanosa
 U podrumima duševnih bolnica
 Na kraju će se ipak upamtiti
 Pravac koji su uzele izvesne oluje
 U brzacima sumraka
 Zanatlijsvo je našlo ponovo izrazitost svojih
 zlokobnih detinjarija

Hijena i mrav kraguji ljubavi
 Obnažući ohlađenu lešinu velike mlatilje

Na domalom prstu gvozdene ruke
 U svakom pogledu sličan burmi od platine
 Jedan čir polako curi
 To biva sistem
 Na kraju krajeva
 Krv će ispuniti rupčage
 Tako prirodnim prebivalištima od blata
 Gde se javlja
 Pesnički duh bez prtljaga

Mesta fantomu
 Zavodnika pobunjenog i utučenog
 Na postelji od pogrđnih pisama
 Pod nebom od ljubavnih pisama
 Glava kroz vagona vrata
 U nazad
 Za završni poljubac usana koje se ukrštaju
 Ili
 Ugušenje iza zavese od meteora
 Same
 I neka kolica izlože kroz baruštine
 Mozak te iste ljubavi
 Kojoj se udvaraju crepovi od boca
 Primena crvenog kruga
 L'isle, oktobra 1931. René CHAR

UN SAGE VIEILLARD

L'Indéfini se métamorphose en Infini. Rien que d'une pichenette sous la syllabe qu'il s'agit de faire sauter, pour prendre meilleure opinion de soi, ce qui n'empêche pas d'aimer les étangs limités à de bonnes petites berges, et, dont les eaux mettent une telle complaisance à laisser percer leurs mystères, qu'un sage vieillard, après avoir demandé son pliant, n'a plus qu'à s'asseoir, et, les épaules couvertes d'un plaid, viser, tirer, (ne sait-il pas tout de la réflexion des rayons, ce pêcheur à la carabine?), un, deux, trois, quatre coups: Il a tué le père, la mère et les enfants ailettes. Son valet se tient respectueusement immobile derrière lui »Mon ami, s'il vous plaît, le second plaid«. Dame il est au soir de la vie l'aimable gâteux. Le crépuscule est plutôt frisque. Il faut des remparts entre le rhume et le corps caduc. Et maintenant rechargeons notre fusil. Le grand père, la grand-mère, les arrières petits - enfants ailettes mourraient d'ennui, privés des membres adultes et adolescents de leur chère famille. Mais qu'il le jour commence à baisser. Des ombres ramollissent la ligne de mire. Reposez armes... mais ne bougez pas. La songerie au bord de l'eau est trop élégante, pour qu'on ne la prolonge pas encore un tantinet.

Qui devinerait dans cette olympienne statue de laine écoissaise un épileptique de naissance?

La mère de notre pêcheur à la carabine, du temps qu'elle le portait, fut assaillie au coin d'un bois, jetée à terre, et, sans avoir eu le temps de faire »ouf« prise, et par dessus le marché du côté pile.

Comment l'enfant à naître n'aurait-il pas subi le contre-coup de cette odieuse violence? Prévoyant un péché originel supplémentaire dont nul baptême ne pourrait laver son rejeton, le père, grand ami de Bourbaki, profite de cette précieuse relation pour s'engager sur le champ et se faire tuer en héros à la tête de ses troupes, avant que le fruit des entrailles de l'épouse Sodomisée n'eût vu le jour.

A toute faute (même involontaire) miséricorde. L'orphelin vient d'atteindre ses soixante et dix ans et se plaît à rêver au bord d'un petit lac, non seulement artificiel mais féérique.

Son exemple ne devrait-il pas être proposé à quiconque désespère de son salut. Il a toujours, quant à lui, refusé de s'abandonner au sort, et dès sa première enfance, qui, pourtant, ne fut pas trop gale.

Un cercle de cousines moustachues, poivre et sel et revêches entourait sa mère. Dame, il fallait bien éviter que se reproduisit le malheureux accident. C'est pourquoi l'on habitait en pleine Beauce. A l'horizon pas de bosquet ou pût se tapir quelque dégoûtant individu. Les blés atteignaient-ils certaine hauteur, la jeune veuve rentrait dans la maison d'où elle ne devait sortir qu'après le passage de la dernière glauque. Même alors, en dépit des portes verrouillées, son escorte ne la quittait d'un pas. Ces dames au reste, ne s'ennuyaient jamais, occupées qu'elles se trouvaient à toujours attendre que l'enfant eût sa crise. Le pauvre petit tombait-il du haut mal? Rassemblement. Les mains de se croiser sur les sévères corsages, la pitié de ruisseler des bouches édentées. A nous l'arnica et l'eau de mélisse des Carmes déchaussés. L'infirme ressuscite dans une odeur de virginité rancie, potions et breuvages pharmaceutiques.

De l'horrible aventure, la mère avait gardé un penchant compréhensible à la mélancolie.

Elle passait des jours à caresser les cheveux qu'elle avait naturellement ondulés mais que ses parentes-geôlières, à tour de rôle chaque matin, lui défrisèrent. Elle n'ouvrait que fort rarement la bouche. Un soir, que, par exception, elle souriait, parlait, le regard réprobateur de l'une des vieilles lui fit-il honte? soudain elle bondit, prit son élan. L'aréopage, comme une seule femme s'était levé. Trop tard. D'un candélabre hollandais, elle avait arraché une grosse bougie violacée (tout était deuil ou demi deuil, dans cet intérieur) l'avait effleurée des lèvres, et, après avoir dit: »A ta bonne santé satire et jouis moi, jusqu'aux amygdales«, la pauvre s'était enfoncé toute la chandelle dans le gosier, d'où l'on ne put la retirer.

L'orphelin demeura parmi les vieilles.

Quand il eut vingt cinq ans, pour faire un beau couple, on lui choisit une bossue qui posédait, outre sa gibosité, un amour de petit château. Le parc était clos de murs que l'époux, depuis le jour de ses noces n'a point franchis. Le ménage se suffit à soi-même. Donc jamais d'invités, le meilleur moyen, au reste de n'avoir à redouter nulle crise devant témoins. Mais rien de morbide en cette retraite. Notre pêcheur à la carabine est toujours tiré à quatre épingles.

Et de mépriser les autres créatures, toutes les créatures qui, dans leur ignorance du juste milieu, ou ne sortent de leurs taudis ou se perdent en plein brouillard. Les jardins bien entourés, pauvres fous, alors, ça compte pour du beurre? Si l'épileptique n'avait de la bossue fait ses choux gras, et de l'épileptique, la bossue, la terre qui n'en porte déjà point tant, eût compté un couple heureux, de moins, à sa surface. Et alors, adieu étang, carabine, vallet porte-plaid, ablette sur quoi l'on peut tirer et qui valent donc mieux que lions à cri-nière de nuage.

René CREVEL

ZELENE OČI

U lisnatom hladu najvišeg drveta, čim sunce pozeleni, čuče poslednji punoletni urođenik, i pod veštačkim znojem, da ne bi ozlovoljio sunce, ljulja se; ljulja drvo da bi otpali plodovi. Sve selo, do guše zakopano u pesku, sa pticom otsečenog kljuna na potiljku, koja ih mahanjem krila i senkom rashlađuje, čeka znak odozgo. Nikakav preodređeni znak, a ipak strog, isključiv. Tako ove godine miruju, dremaju ili vrebaju, u glavnom ipak gladni i pospani, dok jedan težak orah ne okrznu jednu pticu, rani je smrtno i povredi glavu ispod nje. Dete-svedok, koje već čitavu jednu lulu visi, pisne. Tako se dozna da je čas došao, ali kako mu je poslednji glas promukao svi osećaju da će pravo polazno vreme biti tek kad ptica crkne. I čekaju da ptica crkne na glavi. Ljudska je žrtva prežalila ranu, jer se ptičja krv ne može zagrejati, i pije.

Kad je sunce već postalo crno, ptica je umrla gologlava. I grunu ljudi iz peska pod zabunom krila, otkače poslednje modro dete i pođu na svoj osobeni posao.

...Vreme je dakle opet da se poseju te čudne, očajno zelene oči koje se pokatkad plaze iza masnih ili debelih kapaka. Ne zna se čije su. Stoje najpre zelene u glavi onoga što traži, stoje kao podrobni oblik, oivičena volja, a postojanost i iskrenost želje je tolika da niko još nikad nije video odakle je izvadilo, — kome iskopaol — te oči. I sejati rapavo sa preodre-

denom neravnomernošću, iskidanošću, uvek okrenut leđima nicanju. Ali se ti krvoločni ljudi pojedu iz laži: zbog konačne jednakosti ploda bačenog u zemlju i onog što će izrasti. Tako da često, pored mlade stabljike, stražari nađu slepog čoveka; pored njega zemljano lonče sa skuvanom travom kojom je obojio svoje oči, koje je nasumce nakalemio na drvo. Drugari se redovno nasmeju, ispljunu jedan zub koji drže spreman u ustima za takvu priliku, i pažljivo probuše nakalemijene oči sa dva značajna crvena trna: onda tiho, da ne bi uznemirivali blazenstvo slepca, otplove...

Nigde međutim početnog događaja. Te se zelene oči gaje baš da bi se predale slepcima, kojih danas ima neobično mnogo. Ali zašto su iskopane prve oči? Urođenici se to i ne pitaju: odavno su prevazišli uzročnost, kad eto još veoma često osvane nov slepac pored novog veštačkog ploda... A kod njih ista je reč za zeleno i za oko... Tako da najzad belac ne zna da li govore o lišću ili o oku. Kod njih se smatra za najveću sramotu, najsmrtniji zločin, ako slepac otvori oči. I pošto je uvreda, istovremeno i strogo kažnjivo zamoliti nekoga da otvori oči, to se radoznali bezazleni belac pita koliko traju njihova slepila.

Koča POPOVIĆ

OKO PONOĆI

Vrata se otvaraju prozori se otkrivaju
Jedna tiha vatra pali se i zasenjuje me
Sve se rešava susrećem
Stvorenja koja nisam hteo

Evo Idiota koji je primao pisma iz inostranstva
Evo dragocenog prstena za koji je verovao da je od srebra

Evo brbljive žene sa sedom kosom
Evo bestesne devojke
Nepotpune i ružne kupane pomrčinom i jadom
Nafrakane slezom i besmislenim zimzelenom
Njena nagost njena čednost vidljive odasvuda
Evo mora i brodova na kartaškim stolovima
Jedan slobodan čovek jedan drugi slobodan
čovek a to je taj isti
Pobesnele zveri pred strahom maskiranim
blatom

Mrtvi zarobljeni ljudi svi koji su odsutni

Ali ti zašto nisi ovde da me probudiš
Paul ELUARD

NE STAREĆI

Menjam mišljenje
Prateći lahore tankih niti
Prateći tvoje noge tvoje ruke tvoje oči
Veštu haljinu koja te pronalazi
Da bi je ti zamenila

Ti prolaziš ulicom
U jednom uraganu sunca
Srećem te zastajem
Mlad sam ti se sećaš

Menjam mišljenje
Usta su ti odsutna
Ne govorim ti više spavaš
Ima vatri groze u noći
Polje svetlih suza u tvojim snovima
Nismo žalosni zajedno
Zaboravljam te

Menjam mišljenje
 Ne možeš više da spavaš
 Na nehatnim lestvicama
 Beskonačno
 Između cveta i ploda
 U prostoru
 Između cveta i ploda
 Tražiš san
 Prvi beli mraz
 I zaboravljaš me

Menjam mišljenje
 Smejem se igraš se živa si
 I radoznala pustinja bi se naselila tebe radi
 I ja imam poverenja

Svršeno
 Nikada nisam mogao da te zaboravim
 Nikada nisi mogla da me zaboraviš
 Nikad se nećemo rastati
 Treba dati sigurnosti
 Seljačko uže žrvanj ruševina
 Jednu pristojnu smrt
 Dan za banbadava utapa zvezde
 Na vrhu jednog jedinog pogleda
 Istog udubljivanja
 Treba spaliti sfinksa koji liči na nas
 I njegove oči godišnjeg doba
 I njegove mahovine samoće

Paul ELUARD

UNAKAŽENI ČOVEK ILI OPERETA

Sonji Galebovoj i Petru Popoviću
 Ispovesti kao ispovesti a krv kao krv

U čijem telu bez snova gori ovaj tudi život
 U čijoj noći bez žeđi tinja ovo staro možda

Čekaću na dnu ove šume dok prošlost tutnji
 nad strvinama dana
 Čekaću da mi sve gladi pođu u susret hodom
 od neba nečujnijim
 Čekaću, ali je samo u mome mesu škrgut
 pobedničkiji

Nikada

Nisam ni putnik ni davno ni odlazak dragih
 Tromije otiče moja krv od svake zaspale tišine
 Nikada nisam bio tajna
 Čovek, čovek samo
 Dodirnula je i mene ta neizbežna voda
 Dodirnula je i mene ova tuđa jesen

Ali ću voleti ovo što volim,
 Ali ću sanjati ovo što sanjam
 Ali ću čekati ovo što čekam

Čekam dok se prikrada pamćenje sa otsečenim
 rukama
 Čekam dok ipak nečiji koraci zvone radi mene
 Čekam dok se sva jutra kao noževi zarivaju
 u iznemogle noći

Eto
 Govorim svoju prošlost čupanu iz mojih
 bezbrojnih tela

Eto
 Sva crna proleća zrače već oko mene
 Proleća ili zanos, ili nedovršeni zagrljaj besa

Idi
 Krv su podmuklije od svake odsanjanje noći
 Nad ovim raspadanjem lutaju sanjiva zverstva

U glavnom ništa

Ločemo, ločemo, kaže ona
 A ova jesen vlaži njene nage grudi
 Ovo je davno, kaže ona
 A ja je ostavljam da spava ili teče kroz
 sva moja tela
 A ja je čekam da se budi kao seks, uspomena
 ili vetar
 Ja se pritajen uvlačim u svako disanje njeno

U glavnom ništa

Ti nisi ni smravljen pod gromadama svetlosti
 Ti nisi ni požar u ognjevima noći
 Ništa, ništa
 Škrgut je ipak iskreniji od svakog priznanja
 Moja je reč zanemela u odjecima mesa
 Moja je reč teška u odjecima smrti

Ali su tela moja ipak u sećanju rečitlja

Spavati, spavati samo

Zaspali kameno, vlažno kao zemlja
 Kao pustoš, odlazak, zgarište ili nekad
 Zaspali, pritajeni
 Da bih blesnuo u groznom smehu ispovesti
 I tišine

Zaspali, gušeći se
 Da bih briznuo mesto svoje krvi

Nikada, nikada

Postoji jedan čovek jednak i opor kao ova
 pesma
 Njegove ogorčene krvi govore o jednom
 divljijem telu
 On je možda prevara, pokošena svetlost ili
 samo vreme
 Ali ja znam da su njegove ruke svirepije od
 sećanja svakog,

Postoji jedan čovek kao zaseda, iznemoglost
 ili rana

Kao najezda svih trulenja
 Najezda mrtvila, isparenja, žeđi
 Ali on nije od moje krvi unakaženiji

Od ove krvi unakaženiji
 I vi nikada nećete dodirnuti slabine ove dece
 Slabine ove dece sa tako glatkim čelom
 Napustiću vas kao nekada zamagljene
 Obale jednog ostrva na kome sam voleo
 suzno i jetko napustiću vas kao neki nedovršeni
 san iz koga me kida sunce koje mi na
 lice bljuje; ostavljam vas kao ovu lepljivu noć
 punu znoja, upljuvaka zadaha na vino i

smrada žene;
 zaboravljam vas kao ljigavost seksa, onu koju
 sada volim
 Neću vas kao ovu mržnju koju davi tromost.

Dosta

To sam ja što kao krtica rijem kroz
 svoje gnjile gladi

To sam ja što kidam ove krte dane
 Ove krte dane sa gorućim očima
 Ove besomučne, lažne i gnojave dane o
 samome sebi

To sam ja što kao ogledalo pružam vam
 vaš lik

To sam ja što kao ćutanje padam na ova mesa
 To sam ja kao ćutanje

Kao dlakavo čudovište ljubavi
Kao doziv koji nisam čuo

Dosta

Pocepao sam sve reči koje su trebale da
znače moj škrgut
Prošlost je moja iskrenija od pepela svakog
Nije li to samo pustoš kada sretnem jednog
starca i zgrozim se od njegovih godina, nije
li to neman kada razumem smrad
žene koja me izenađno hoće, nije li to gordost,
kada po mirisu jela uživam unapred u krkljanju
varenja, nije li to svirepost kada izenađno sa-
znam da ipak nekog prijatelja volim.
Da nekog prijatelja volim.

Hiljade slučajnosti na koje zaustavljam svoju
između nežnosti i besa
Hiljade slučajnosti na koje zaustavljam svoju
tromost ili suznost
Hiljadu puta zastajem i ločem.

To je detinjstvo kada u praznično jutro, u gnu-
snoj čistoti novog odela i istreženih soba če-
kam da čestitam svojoj majci, (svojoj majci sa-
da zabranjenoj ženi); to je na kuplerajskoj
postelji dok čekam kurvu koja toči u dvorištu
vodu za lavore; ili je to onoga dana kada sam
bezrazložno zasuzio u nekom tramvaju; to je u
bljutavoj srdačnosti pijanstva kada ljubim svo-
je prijatelje i možda nekad plačem; to je dok
tučem jednu ženu da joj ne bih priznao da je
se bojim ili možda volim. To je dok svakodne-
no, potajno ali neumitno očekujem nešto.

Očekujem — sanjam
Bunim se — čekam

Živeti, živeti ipak od neiscrpnih čekanja

Pustiti sve svetlosti da se zariju u tela
Pustiti sve svetlosti iznemogle, teške ili gorde
Svetlosti iscrpljenja, sitosti, gorkog
Svetlosti žedi, sećanja, besa
Svetlosti gladi, mrtvila, zanosa
Svetlosti zagrljaja, škrguta, tišina

Ali su sve svetlosti ipak u sećanju rečitiže.

Ne znam zašto ali me ovo proleće podseća na
gnoj

Zaspaću

Kraj mene je njeno telo pokriveno bezbrojnim
ranama i u svakoj od njih pare se neki mali
ljudi njeni su nokti okna malih soba i u svakoj
vidim sebe da na seksu držim jedno rasplakano
dete.

Zaspaću

Neka krvi i dalje mrse moja begstva

Čekaću

Neka krv i dalje valja moju prošlost

To dišem, varim, sanjam.

Đorđe JOVANOVIĆ

DVA GODIŠNJA DOBA

Između mene i plavog očajanja njenih očiju
Zima se razapela kao jedro ljubavi
Koje zahvata samo vetar lud od poljubaca
Koji me je neosetno doveo do obala zemlje
gde se nikad ne sanja

Ali iznenada zima se sasušila u dnu moga grla
Kao slava zlata u poslednjoj stisnutoj šaci
Kao list sveo u proleće.
Proleće, blago proleće, proleće Veštačkih Smrti,
Proleće kristalnog cvečal

Da ti kažem:

Moje oči su presušile dok si ti produžavalo
svoj život na mom mrtvačkom kovčegu
One su se raspukle kao klikeri koliko su
gledale kako se vučeš sjajno kao sluz
One su postale providne kao crni i nevidljivi veo
koji krasi čelo i bedra mladih i nevinih nevasta
I sad više ne plaču

Ne plaču više nego da okuse boju mora koju
ima katkad gorčina suviše dugo uzdržane suze
Nego da se ogledaju u imaginarnom miru
jednog jezera soli
Da se ogledaju i da se gledaju
Kao što čine dve devojke, lepe i nage koje
još ne poznaju ljubav

Vane BOR

AUTOMATSKI TEKST

Slika je predstavljala jedan tragičan i taman
pejzaž koji sam obilazio sam podupirući se
visokim štapom, spasenim u ne znam kakvom
brodolomu pamćenja a vezanim za moju desnu
ruku samo tankom niti ženskog mirisa. Zausta-
vio sam se pred jednom sasvim tužnom ku-
ćom. Čim sam joj prišao, mnogobrojna vrata
su ispucala do srca drveta, toliko da se videlo
najmlađe vlakno koje se nekad lelujalo nad
tankim rekama kristala čiji su se očni kapci
otvarali samo jedanput godišnje, noću. Ušao
sam u kuću i bio sam obuzet teškim plesnom,
jednom uznemirujućem propašću. Čipke omo-
rine padale su duž zidova, pokrivenih debelim
slojem godina, providnih i ispucanih čudnim
žilama jedne krvi koja je izbledela toliko da je
postala zelena kao zardale bakrene violine
ili kao stare krune svetaca bogohulnika. Sve
je bilo samo glib prljavih i sasušenih sramota,
sve je bilo samo prah, prašina i krv. Lep je
otpadao sa zidova, u poludeloj i slepoj ti-
šini. Ja sam, naskoro, tonuo u to tlo, mekano
od neznanja i zaborava.

Moj mir nije imao ničeg zemaljskog osim
jednog beskrajnog prezira, jedne bezobzirno-
sti koju nisam osetio od onoga doba kad sam
prestao da ubijam.

Koji to vetar urla kroz jele! Koje će oča-
janje opet biti zažarena i ledena ogrlica moga
srca? Dvorište se toliko smanjuje da staje u
moju šaku kao živa, crna, jer su je iscedili iz
kose raspoređenih devojaka. Ono se grči i trese
mojom rukom koja sada qbuhvata stub za koji
je, po onom što sam čuo, bilo vezano pa uda-
reno čekićima telo jednog samoubice koji je
uoči svoje smrti video svoju majku kako se
šeta gola po suncu.

Predeo se razvijao preda mnom kao što
nikad lepeza u spretnoj ruci jedne žene. Nada-
leko videla se samo tamna tišina, i jedna za-
stava od sumpora koja je, još jedanput, bila
samo moja smrt, prerusena.

A kad bih ja hteo da se prerusim! Ceo svet
bi izgubio pamet, i znanje, i latinskog i grčkog,
i svoju draž mlade prepelice naduvane svetle-
ćim gasom i svoju malu naviku, bila ona sva-
kodnevno rdava, ili dobra, možda, svake ne-
delje ujutro, za vreme male mise. Ali svet, u
celini, ne bi izgubio ništa. Ja ne bih uzeo za

svoju masku kožu lava kome se dive i koga tuku na svakoj predstavi stratosferskog cirkusa, koji se vrti kao vihar u sjaju parhelije, ni žensku ruku koja se odvađa od vrata tek zadavljenog deteta, ne bih se prerušio u ponoćno silovanje ni u medeni mesec ni u riblje sunce, ne bi se prerušio ni u točak na kolima Srećel

Bio bih mnogo lukaviji. Prerušio bih se u kraj raspusta, kad se deca igraju sa manje poleta i kad žmurke postaju jedan lak vrtlog tuge. Prerušio bih se u zakon gravitacije ili u kvadraturu kruga, ili, još bolje, tačno u trenutak kad jedna devojčica sazna svoju ženskost.

Vane BOR

SNOVI NA POSLU

IZVRNUTI SAN

Mnogo se ponovo govorilo ovih poslednjih godina, o nekim od najčudnijih, možda na prvi pogled najviše unespekujavajućih osobina sna. Čulni kriterium, na koji se obično pozivamo, po kome bi, da bismo utvrdili da ne sanjamo, bilo dovoljno uštinuti se da bi se osetio bol svojstven štipanju, nije se ukazao kao nepogrešiv: mnogi sanjar mogavši se setiti da je u snu potpuno uspeo da izvede tu verifikaciju. Isto tako, donekle je sasvim obično sanjati da se sanja ili uneti u san jedan deo koji ima svoj osobeni način razvijanja i koji je, za razliku od ostalog, smatran za sanjan. Najzad, misao sna koja ne uzmiče ni pred kakvim suptilnim, prepredenim, zabludjujućim ocenjivanjem svog sopstvenog rada, sposobna je da samu sebe poredi sa idejom koju sanjar može o njoj samoj imati, da bi se koristila tim poređenjem. Kako ova osobenost, koliko mi je poznato, do sada nije bila uočena ni primljena, dopuštam sebi da dam sledeći primer o njoj:

SAN OD 5 APRILA 1931. — Budenje u 6 č. 30 izjutra. (Neposredno pribeleženo).

Uveče, sa jednim prijateljem, idemo ka jednom zamku koji bi bio u okolini Lorient-a¹). Raskvašeno zemljište. Voda uskoro do kolena, ta voda krem boje, sa tragovima vođeno zelenog, sumnjivog a ipak vrlo prijatnog izgleda. Mnogo lijana iznad kojih beži jedna izvanredna riba u obliku krestastog vretena, purpurnog i vatrenog izgleda veoma metalnog. Gonim je, ali, kao da bi mi se podsmevala, ona povećava svoju brzinu, bežeći prema zamku. — Bojim se da ne padnem u jednu rupu. Tle suvlje. — Bacam kamen na nju, koji je ne pogada ili je pogada u čelo. Na mesto nje sada mi jedna žena-ptica baca kamen natrag. Ovaj pada između mojih stopala, što me uplašiti i čini da odustajem od svoje potere.

Sporedne prostorije zamka. Trpezarija. Jer stvarno mi smo došli »zbog hašiša«²). Mnogo drugih ličnosti nalazi se tu iz istog razloga. Ali eto, radi li se zaista o pravom hašišu? Počinjem time što uzimam koliko za dve kašičice (malo riđ hašiš i nedovoljno zelen za moj ukus) u dva rasečena okrugla hlepčica, slična onima što ih u Nemačkoj služe za doručak. Ne ponosim se mnogo načinom na koji sam ga dobio. Poslužitelji koji me okružuju pokazuju se dosta ironični. Hašiš koji mi nude, iako zeleniji, još uvek nema tačno onaj ukus koji poznajem.

Kod mene, ujutru. Soba slična mojoj, ali koja se sve više povećava. Još je mrak. Sa ovoga kreveta raspoznajem u levom uglu dve male devojčice od otprilike dve i šest godina, koje se igraju. Znam da sam uzeo hašiš i da je njihovo postojanje isključivo halucinatorno. Gole obadve, obrazuju jedan beo, pokretan i vrlo harmoničan blok. Kakva šteta da sam spavao, dejstvo hašiša će bez sumnje skoro prestati. Govorim deci i pozivam ih da dođu na moj krevet što i čine. Kakav neobičan utisak stvarnog! Skrećem pažnju nekome, koji mora da je Paul Eluard, da ih dodirujem (i odista osećam kako stežem svojom rukom njihovu ruku iznad zglavka), da to nije više nimalo kao u snu gde je osećaj uvek više ili manje otupljen, gde nedostaje ne znam kakav neopredeljivi element svojstven stvarnom osećaju, gde nije nikad savršeno kao kad se čovek štipa ili steže »izistinski«. Ovde, naprotiv, nema nikakve razlike. Ovo je sama stvarnost, apsolutna stvarnost. Manja od dve devojčice, koja me je uzjašila, teži na meni tačno svojom težinom, koju procenjujem, koja je zaista njena. Ona postoji dakle. Čineći ovu konstataciju, ja sam pod jednim vanrednim utiskom (najjačim što sam u snu do-

¹) Varoš gde žive moji roditelji.

²) Uzeo sam, u stvari, hašiš samo jedanput, pre više godina, u vrlo maloj količini.

živeo). Seksualno međutim, nemam nikakvog učešća u onome što se događa. Osećaj toplote i vlage na levoj strani izvodi me iz mojih razmišljanja. Jedna od devojčica se pomokrila. Nestaju u isti mah.

Ulazi moj otac. Parket sobe posut je malim baricama skoro suvim i samo još svetlucavim na ivicama. U slučaju da mi se učini neka primedba tim povodom, pomišljam da obedim devojčice. Ali čemu to ako one ne postoje, tačnije ako ne mogu da uverim u njihovo postojanje nekog ko nije uzeo hašiša? Kako da opravdam »stvarno« postojanje tih barica? Kako da učinim da mi se veruje? Moja mati, vrlo nezadovoljna, tvrdi da je sav njen nemeštaj nekada mojom krivicom bio uprljan u Moret-u¹⁾. Ponovo sam sâm i ležim. Svakog povoda za uznemirenje je nestalo. Otakriče onog zamka čini mi se izuzetno srećna okolnost. Kakav lek protiv dosade! Mislim sa ushićenjem na začuđujuću jasnoću malopredašnje slike. U istom času evo se male devojčice opet istovetno ponovo obrazuju, one ubrzo dobijaju jedan užasavajući intenzitet. Osećam da ludim. Iz sveg glasa tražim da upale. Niko me ne čuje.

Stekel, koga navodi Freud, izgleda da je bio prvi koji je naznačio smisao iskorišćavanja sna u snu, drugim rečima koji je sveo na njenu pravu vrednost tu operaciju duha koja se ukazuje, prilikom analize, kao nemajući drugog cilja no da oduzme jednom delu sna njegov karakter stvarnosti suviše autentične. Tiče se, u takvom slučaju, jedne stvarne uspomene takve prirode da može da smeta ispunjenju želje i koja uspomena pretrpljuje jednu potrebnu depresijaciju kojoj je cilj da omogućući u najboljim okolnostima to ispunjenje. To je formalna negacija jedne činjenice koja se zaista zbila ali koja po svaku cenu mora biti nadvladana, proizvod jedne prave *dialektizacije* misli sna, koja, žureći se da dođe do svog cilja, slobodna je da razbije i poslednje logičke okvire. Izvesna stvar koja je bila ima da bude smatrana kao da nije bila, *ima da bude odneta pri buđenju zaboravom*. Međutim, čak i kad tumačenje koje sam mogao naći ovog ovde prepričanog sna to ne bi tako jasno dokazivalo, bilo bi lako pomisliti da taj san, koji se pokazuje kao tačna suprotnost onih o kojima je sad bila reč, u tom smislu što je u njemu sadržana jedna partija sna smatrana za osobito nesanjljivu, ima za cilj da učini od jedne stvari koja nije bila

ali koja je snažno osećana kao da je mogla da bude — sledstveno kao mogući i trebajući da bude — jednu stvar koja je bila, koja je dakle u svakom pogledu potpuno mogućna, i koja ima da pređe, bez trzaja, u stvarni život, kao *sve-mogućnost*. Držim da ne moram da upozorim čitaoca na neotesanu ideju da bi traženo zadovoljenje moglo biti ovde u direktnoj vezi sa videnjem ili dodirom malih devojčica, pošto ove razume se ne odgovaraju nikakvoj objektivnoj realnosti, i svoj osobeni intenzitet duguju samo jednoj izuzetno bogatoj determinaciji (u neposrednoj javi) pa dakle i činjenici da je njihova formacija ono što je, u snu, iziskivalo najveći posao kondensacije.

André BRETON

(Iz jedne knjige u pripremi: LES VASES COMMUNIQUANTS.)

SAN

Išli čičovi da traže lafa i nađu ga. Išli su kolima bez konja. Na kolima seno a na senu laf. Odjedanput jedan čiča viknu: »Hoće da padne kiša!« Drugi: nije; jeste, nije, jeste i pobeđi čiča jeste. I počeo da pada kiša i da pada grom. Jedan čiča viknu: »Nemoj grome da udariš u našu zbornicu, a možeš da padneš na naša kola.« Kad je čiča rekao to, tresnu grom na kola i svi poginuşe, samo jedan čiča i laf ostadoše živi. Onda taj čiča viknu: »Nemoj grome da me baciš u šumu gde nema drveta nego vise žile od nana lfe koja je vrlo velika.« U jednoj drugoj šumi sedi Protička i mrtvi ljudi koji su poginuli vuku je za uši, a Miša s kim sam se igrao stenje ispod dva jastuka koji su ga prignječili. Grom pade u rupu, zajedno sa lafom. Onda nana lfa kaže meni: »Oni su se kotrljali kao nemački Božić, i ja se probudim.

J. V. (9 godina)

SNOVI O MENI

Sanjamo. Svoju majku, ljubaznicu, neprijatelje, prolaznike koje smo nekada davno sreli: čitavo jedno ljudstvo, toliko blisko ili toliko strano. To nisu samo rekvizite naših snova, već elementi jednog menjanja, nešto što diktira, makar i veoma posrednim putem, izvesan način naših ostvarivanja. — Ali isto tako i ja sâm ulazim u tuđa sanjanja: mojoj majci, ljubaznici, neprijateljima; i ja sam nekome prolaznik na koga je skliznuo njegov pogled, a da i ne znam za to. Možda su i mene sanjali ljudi koji me nikada nisu videli, kao što i ja često sanjam neke za koje znam da postoje, a nisam ih do sada video i možda ih neću nikada ni videti: Ne verujem u poznanstva preko snova, taj pogodan trik za otrcane dokaze mistične ljubavi kada se ljubavnici međusobno ubeđuju da su se već jednom u nekom snu susreli, ovde samo ističem uzajamnost, ukrštenost, razmenu nasobjekata i nas-subjekata.

Postoji, dakle, čitav jedan moj životopis koji ne znam i koji će mi verovatno ostati nedokučiv. Koliko sam puta kao glavna ili sporedna

¹⁾ Varoš gde nije nikada živela.

ličnost tuđeg sna uspeo da uravnotežim ali i poremetim nečiji život.

Jedna, a ona će uvek biti nepotpuna, zbirka snova o meni reći će mi da sam voleo, bio voljen, putovao, vraćao se sa puta, bio ubijan, ubijao, ubio se, plakao, krao, bio pijan, krastav, a sve to imaće sada odjeka u samome meni. Sve ovo može dovesti do sporazumevanja, ali pre do novih, složenijih nesporazuma, ali, što je nesumnjivo, saznanje da me neko sanja, konkretno saznanje o tome postaje pokretač mojih novih pothvata, važnih ili nevažnih ali koji uvek doprinose sveukupnom idućem snalaženju.

Dešava se, međutim, veoma retko, da sanjam i samoga sebe, da sam samo jedan od članova tog tragičnog ili humornog personala, tih putujućih pozorišta, koja svakodnevno vrše krađu i prekrađu glumaca. — Da li je ovo samo sticanje novih svojina, da li možda lišavanje najprisnije svojine?

A, evo, šta me, u svemu ovom, najviše zanima: Postoji li mogućnost da se uvučem namerno u tuđ san, da se nametnem stavljajući, na javi, željenoj ličnosti niz pogodnih situacija od kojih će, verovatno, bar jedna uspeti? — Moralnost toga?

Dorđe JOVANOVIĆ

SIMBOLI NA JAVI

Fragmenat pisma koji donosimo ovde izgleda nam interesantan. I to s jedne strane zbog fakata koji su izneti, a u čiju istinitost ne sumnjamo, s druge strane zbog interpretacije tih fakata. Ceo ovaj slučaj nam je suviše fragmentarno poznat, da bismo mogli izvesti definitivni zaključak o njemu. Izgleda nam međutim da on svakako zaseca u pitanja koja su nas uvek zanimala: odnos sna i budnog stanja, formiranje simbola, osećanje krivice, paranoja u odnosu sa materialnim predmetima, »natprirodne« osobine podsvesti.

Pismo je bilo upućeno jednome od nas 28. aprila 1930. Pisu ovog pisma zadržavamo anonimati.

»Sinoć sam u jednom *ad hoc* sastavljenom društvu pokazivao neke trikove s kartama. Jedan član toga društva izgledao mi je dostojan, da mu ispričam kako sam pre nekoliko godina, što se tiče karata, bio u punoj *arte divinatoria*. Vi se sećate toga, dragi prijatelju, sećate se da je tu bio isključen slučaj ili podvala. No to nije trajalo dugo, iz straha da me ta moć ne izneveri — ja sam prestao da je upotrebljavam! Ali te večeri došla mi je opet potreba da pogađam. Držao sam u ruci tridesetak rasparenih karata. Pomislio sam: trojka karo. Presekao sam karte i neznajući da li se zamišljena karta uopšte nalazi u gomili. Bila je trojka karo! Nisam slutio, razume se kakvi događaji su time bili otkraćeni. A evo šta se desilo.

»Sutradan ujutru, kad sam se probudio, posle dugog vremena zadovoljio sam sâm sebe. Bila je toga jutra jedna kužna zapara, krevet sav bolestan od toplote, glava teška od nedovršenih polusnova i ugrejana u suviše mekim jastucima. Retko kad me je toliko deprimirao taj akt. Čim sam bio spreman pošao sam u šetnju, sâm, po nesnosnoj vrućini. Nisam još bio prošao ni prvo imanje na putu za *Tožen*, a događaji su otpočeli. Iza mene na nekoliko

koraka, izbezumljeno se koprcala jedna glatka zmija, užljak. Taj prizor, pomisao da sam je možda zgazio, možete zamisliti kako su delovali na mene koji i inače imam strahovitu fobiju zmija. Svaki nerv mi je drhtao. Ali nisam napravio ni sto koračaja, a preda mnom je ležao na sred drumu, izvaljen na leđa, u gotovo lascivnoj pozi, jedan veliki i crn pacov, mrtav ne zna se kako, jer povrede nije imao na sebi. Nerazumljivo je bilo da on leži na sredini drumu.

»Bio sam vrlo neprijatno dirnut, jer sam to sve i nehotično dovodio u vezu sa masturbacijom u krevetu. Išao sam dalje preko livada ili kroz šumarke bez vazduha. Pogledam u vis i vidim vrhove naglo olistalog drveća, obasjane suncem, kako se ocrtavaju na visokim i teškim oblacima iz kojih kiša neće da pada. Sve vri od insekata. Ne smem da sednem na travu i da odahnem. Idem dalje, nad jednom barom ogroman roj insekata, potpuno neviđen u ovom kraju, stupidno se kreće u malim kružicama. Svuda oko mene, sve je živo, vruće, sočno i gotovo spermatično.

»Primetio sam doskora da me prati gdegod pošao, neki neprijatan zvuk, sličan zvuku nekog insekta, ali pravilan i ravnomeran. Zvuk sâm po sebi nije ništa naročito čudnovat, ali njegova pravilnost me uznemiruje. Stanem. Zvuk prestaje. Ali čim krenem on počinje ponovo, s istom pravilnošću. Cela je šuma neprijateljski raspoložena prema meni, sve mi je strano. To postaje neizdržljivo, i ja se vraćam kući. Uzimam drugi put. Bojim se da ne sretne koga. Bojim se da ću naići na decu koja su se juče igrala i na devojčicu koja je šila, na ulazu u šumu. Dolazim do tog mesta, ali nema nikog. Nekoliko koraka dalje, došlo je ono što je moralo doći.

»Jedna crknuta životinja, mačka ili pas, ležala je u travi strahovito unakažena, toliko da se nikako nije moglo poznati koja je od te dve životinje. Nad lešinom starom već nekoliko dana, kako sam po raspadanju mogao zaključiti, skupio se roj insekata. Verujte mi da sam, pored sveg užasa, osećao izvesno olakšanje. Kao da se nešto završilo što je moralo biti. I sad nisam imao šta više da sumnjam. Triputa: prvi put užljak, drugi put pacov, treći put mačka. I tim manje sam imao da sumnjam, što je apsurdnost ovog trećeg slučaja bila tako očevidna, da sam morao biti uveren da je crkotina bila tu samo radi mene. Juče sam prošao istom stazom, nije verovatno da je lešina mogla biti tu a da je ne vidim. Uostalom, šestoro dece, jedna žena i jedna devojčica prošli su također sinoć ovuda i seli u neposrednu blizinu mesta gde se sad nalazila crkotina. S njima je bilo i jedno pseto. Isključeno je da niko ne bi primetio lešinu, i da bi seli u njenu neposrednu blizinu. Pas bi bio privučen mirisom. Neko bi ga zvao, on se ne bi odazvao, prišlo bi jedno dete da vidi šta pas njuši. I videlo bi lešinu. Oni bi otišli sa ovog mesta. **Lešina nije bila juče tu.** S druge strane bilo je potpuno neprimetno da neko donese lešinu i baci je u travu pored staze, kad je svuda naokolo puno žbunja, na dva tri koraka od staze. Da je lešina donesena i bačena ne bi bila tako prignječena uz zemlju. (Svaki prenos bi uništio tu impresiju prignječenosti). To pitanje je izgledalo nerešljivo, tim pre što nigde u blizini nije bilo većeg kamena ili deblje grane, kojom bi životinja mogla biti izmrcvarena. Jedina mogućnost bila je ova. Jutros, pre mene,

neko je doneo lešinu, staru dva dana, bacio je na zemlju, izmrcvario debelom batinom, koju je doneo u tu svrhu, i otišao ne zaboravivši svoju batinu. Zašto je to učinio?

»Nemojte se čuditi, ako budem pisao o crvima koji jedu lice.....

»Ali tek sad, pišući vam ovo pismo, analiziram događaje, vidim tačno značenje svega

ovog. Trojka Karol Sećate li se značenja tih simbola? Trojka je najizrazitiji muški simbol, a karo, upravo lozanž, koji ga predstavlja, simbol je ženskog organa. Broj tri je osim toga bio dat u šetnji. Kad spoljni svet učestvuje tako jasno u mom kažnjavanju, je li to — smem li se nadati da je to — zato što oseća moje neprijateljstvo?«
X. X. X.

H R O N I K A L U M B A G A I L I S L A V E N S K A B I N D A

1. *Parabolizam nedovršene misli.* — Prikovan za nedovršenu misao, taj i taj čovek ne zna za šta je stvarno prikovan, za šta je prikovana ta ista misao (njeno obeležje nedovršenosti, pobačaja), ta ista misao koja ne može sama sebe da odreši. Preko paralogizma racionalne psihologije, »*cogito ergo sum*« pretvara se u doslednije »*misлити to je biti*«. Ali ovakav sud pretpostavlja, podrazumeva već, postojanje misli koja ga donosi. Sledstveno, vođenje računa o ovoj zamerci, kao i samo produbljivanje izraženog suda, povlači, zahteva odgovarajuću popravku ili svodenje prvog formulisanja na ovo: »*misлити ovo*« »*misлити to je biti*«, *to je biti*«. Sa produženjem istog misaonog postupka, sud izražava sve manju i manju misaonu sadržinu, i, obuhvatajući sve užu predmetnost, može sam biti obuhvaćen pojmom, bar praktičnim, *nedovršene misli* i, konačno, preko apsurdnosti svake dedukcije jedne uže misli iz jedne šire koja, međutim, ima da traži svoju potvrdu u toj užoj konačno je izražen konačnim odsustvom stvarnosti *samonikle misli*. Niko nije primećivao da ni njen završetak nije u njoj, iako je svest o tom završetku mogla porasti u njoj.

Jedanput će ovakvo pisanje biti poslednje, i u koliko i taj kraj bude skoriji, preko njegove stvarnosti biće skorije vreme drukčije stvarnosti. Za sada će uglavnom biti mnogo savesti i stida! I ove apstrakcije bi bile potpuno besmislene da nas nemaju dovesti svom dokinuću.

* * *

2. *Antinomija antinomija i antinomije antinomije.* — U samoći je lako biti ozbiljan, smrdi ti telo i kaplje potšišana ambicija; lako »lahko-zaljubljen«; prljav si i odvratat, ako nisi šmokljan; u društvu lako šaljiv, teško biti ozbiljan, a ne biti smešan; teško biti humoran, a ne biti jeziv, biti humoran i ozbiljan (o ozbiljnosti *Andalusog*

psa, debela ozbiljnosti *Zlatnog doba*!)^{*} lako biti umoran, i ozbiljan od umora, ako ne i izlapeo (drevna samoć!), lako biti umoran za vreme rata, posle rata usamljen u društvu, (o znojjava pešadijo!), ali teško, teško.

Prevrnule se reči, tako prirodno, lako: lako u teško, teško u lako; teško prirodno, prirodno teško. Danas neko nalazi podatke, spoljašnje i unutrašnje, i tuče bez maske ni omaške, sigurno (zar ne, debela crkvo! Debeo malo pre — debela sada, kao da ih odvajala samo rod.). Teško je biti zaljubljen *na samo*; lako čorav, lako »lahko-čorav« *u samoći* (ne brkati sa *na samo*, »brkati«!).

Ima pantljika, pantljikara koje nikad ne bi pukle same, da ih neko ili nešto ne prekinu — kaže jedan —; glupost, — kaže drugi — nikad ne bi bile prekinute, da ne puknu same. Kažu da je prenošenje kretanja sa jednog tela na drugo nepojmljivo i neobjašnjivo, neobjašnjiv i nepojmljiv dodir spoljnog sveta sa psihološko-čulnom senzacijom. *Rado ide Srbini u krajnike!* Puče prekinuta pantljika, prekinu se puknuta pantljika! Neko ceni muziku po makazama, po seckanju. Neko ceni lavež po tragu stopa. Kakva lukava matematika, kao da je svaki zvuk eho! Osim odjeka još je verna sebi *buržoazija*: ne ceni stope po lavežu, koji traje, već stope, koje i onako traju, po lavežu koga i ovako ne bi bilo.

Ne treba se raspisati, jednom bi suviše naličilo na prekid... i pisanje, i prestanak pisanja, da ne bi moglo biti i sve drugo osim prekida. Zato postoje makaze, nakaze.

* * *

3. *Nekritična kritika nekritične kritike.* — Kritika nekritične kritike nema smisla. Ostaje da se kritikuju sami pojedini predmeti nekritičnog kritikovanja, predmeti koji mo-

^{*} Nadrealistički filmovi, od kojih je drugi francuska cenzura zabranila.

gu i sami biti kritični ili ne. Jedan od tih predmeta jeste i *Nacrt za jednu Fenomenologiju Iracionalnog*, od M. Ristića i K. Popovića, Nadrealistička Izdanja, Beograd, 1931. Razume se da mi je, kao jednom od pisaca, bilo stalo da delo bude kritikovano, i, pošto je do danas izašlo nekoliko kritika, ali sve nekritičnih ostaje da jedan od nas pokuša jednu kritičnu kritiku, i to nikako onog što se u delu samom pojavljuje kao nekritično, (kakve su, izvan njega, kritike dotične gospode,) niti onog što bi moglo biti pogrešno izvan svoje kritičnosti, već onog što se u njemu pojavljuje kao kritično, ono što je po nas, ali u drugom, praktičnom smislu te reči, odista kritično.

Razume se, također, da sam pričekao samo vremena radi, i da se niko od nas nije nadao da će ma ko od prodane jugoslovenske gospode književnika, ma i u najmanjoj meri doprineti jednom dopunjavanju ili ispravljanju, za nas neophodnom. Tako je položajem *Nacrta*, jedan od nas bio unapred namenjen, a vremenom doveden, da ga prokaže.

Nacrt je toliko upotrebljavao — ali, istina, i zloupotrebljavao tuđa sredstva — da sam se ipak mogao poplašiti da ga neki neželjeni pajac ne pohvali... Ali da pravo rešim nekritički, pošteno nepošteno, slučaj i sudbinu nekritičnih kritičara. Bilo bi preterano govoriti o klopki, ali su se stvari i događaji tako pojavljivali, da je onaj koji ne bi pao u tu nesuđenu klopku, bio gluplji od onog koji bi, — ako se samo iz njenog dna moglo pomišljati na kritičnu kritiku. Toša¹ je kecelju ostavio na njenom mestu, pozadina je ostajala otkrivena, obasjana i nezaštićena, ali i rashodovana; ništa ga nije moglo dodirnuti što nije dolazilo sa te strane, a pošto su oči na suprotnoj strani od... popiljka, on ne vidi tamo gde čeka, ne čeka tamo gde vidi; konačno ga ništa ne može saplesti, i prošao je rapav, dlakav i nakinduren, sa pokretima sasvim mlade šargarepe. Profesor Nedeljković se toliko sam sapliće o vlasulju svoje sopstvene intelektualne čele (optimizam, agnosticizam, imposibilizam itd. — ne tiče me se da li taj gospodin ima kose na spoljnoj glavi), konačno zagrcnut nemogućim *Nemogućem*, da ni njega ništa ne može saplesti. Ni od drugih niko da se seti da pohvali (današnji građani su nežni i tugaljivi). Jedini Tin, kao šinter pokupio (uvek pogrešno odštampana) imena za citiranje, pohvatao, sručio krvna i seljačka, s brda s dola, sa orienta sa zapada, i zamutio

¹ Osim fonetičkih slova k i g iz imena Haeckel i Hegel, ima u azbuci i drugih suglasnika koji bi mogli upasti između dva e... a možda i u istorijil

ipak tužnu neslanu čorbu, spetljao očajan pesničko-kafansko-eruditivan brljog.

A *Nacrt* se pojavio jednog lepog letnjeg dana, da ne napravi nikakav džumbus! — Džumbus! Nekolicina koja se najzad nečemu nadala, pročitala prve dosadne strane, nagovestila prikaz, i zanemela. Knjiga je bila očevidno suviše dosadna i pretenciozna. (Jednom više ostaje da je jedan od nas dvojice, koji smo je sigurno pročitali celu, prikaže. Priznajem da ovaj posao, ovako javan, vredi na razne načine moju dobro poznatu skromnost. Znam i da će me ovakvo pisanje besomučno ispreskakati, i da me ovo »znanje« neće spasti! Neka se najzad ne misli da je ovo jedna prilično nevešta odbrana (nije odbrana, a bila bi vešta); ako je čitaoca i prikazivača umorilo i izgnjavilo već samo čitanje pojedinih fragmenata, nema sumnje da bi čitanje cele knjige zahtevalo od njih (od nas jedva!) jedan kudikamo neobičniji, neprijatniji i uzaludniji! moždani napor.) Pojavila se knjiga tako pre nekoliko meseci, danas već gotovo ne postoji! Izvršila izvesnu skromnu i prilično negativnu, ako ne i pasivnu, ulogu, i nestala; bar za one koji su je se bar dotakli. Neka se amateri nadrealizma, ako ih ima, požure da je pročitaju, ili će naići na njen prah samo. Tako neka znaju oni koji su pre vremena naišli na njen prah, da je to siguran znak da su i onako već definitivno bili zadocnili. Kakva sreća umreti tako mlad, ako je ta smrt samoubistvo (*Nacrt*? amateri?) U suštini je izvesnih stvari da dokažu da su delovale time što su se ispraznile ili prosto ispraznile (bez se), proterale.

* * *

4. *Iskušenja antinomije antinomija i antinomija antinomije*. — Besciljno bi bilo, na ovom mestu, razložiti odnose života i smrti uopšte, (zapeta ili: i) života i smrti jednog čoveka, (ili i) života i smrti jednog pojma. Pored ili na kraju umiranja postoji *smrt*, koja označava jasan i potpun prekid sa stanjem koje je prethodilo, i kao takva revolucionarna je (ni ta se revolucija uostalom ne treba smatrati integralno pasivnom); postoje nesrećni slučajevi, u kojima je taj prekid naročito očit i izrazit. Slično ovome postoje život i smrt pojmova, čije se vreme ne poklapa uvek sa onim njihove materialne podloge: obično prvo malo zadocnjava. Tako je život buržoazije življi u pojmovima i u knjigama (iako je tu po definiciji sentimentaln i ipak manje svirep), nego li u stvarnosti; i poslednja trzanja, ma koliko mogla ličiti na akt svojstven mladosti (samo bez predmeta), i ma koliko izražavalo za

tom ma i usamljenom mladošću, nikako se ne izjednačuje sa njom, već predstavlja poslednji otpor jednom bezobzirnom brisanju.

Mislim da su sva pojedinačna rešenja uglavnom suviše rano i površno bila osuđena; ako, hteli mi ne hteli, ona postoje kao stalno moguća iskušenja. Nismo ih se rešili, ako smo prosto rešili da ih ignoriramo; jer je pitanje da li to možemo, da li njihovo rešenje pripada prosto odluci, da li ih nismo donekle stekli, i ne treba li ih se oprati, otestiti stvarnije (Dedinac). To su ona koja nas s vremena na vreme izbacuju iz svakog društva, ubacuju u samoću, teraju na begstvo, na samoubistvo ili... pisanje pesama. (Izgleda na prvi pogled da apstrakcija i begstvo ne mogu spadati u istu kategoriju; i jedna i drugo mogu međutim da se ostvare kao takvi. I jedna i drugo su, ne uzimajući ovde u obzir konkretnost svakog rešenja,¹ apstraktna time što su rešenja pojedinaca.) Ako su odista stečena, a njihovom postojanju nemamo ništa drugo da suprotstavimo do naše odlučeno ignorisanje, dovešće nas u zabunu kadgod se, iz bilo kakvih razloga ili uzroka, pojave. Jer ako takva iskušenja postoje ili su postojala u nama, ko bi smeo osuditi njihovo ostvarenje, koje može značiti njihovo definitivno odbacivanje, ako bismo bez njega imali, celog života, da vučemo opasnost njihovih sublimacija i simbolisanja, i bili ostavljeni na njihovu milost i nemilost, mesto da smo ih raspukli. Stoga su dosad, u koliko su bila postavljana, pogrešno bila postavljena pitanja iskušenja i skepticizma, apstrakcije, samoće, begstva, pesništva itd. Pitanje je da li izvesne ličnosti mogu danas pristupiti čvrsto i nepokolebljivo kolektivnom rešenju, a da nisu rešile slučaj svog individualnog života, to jest bez stvarnog otklanjanja opasnosti svakog pojedinačnog rešenja.

Nacrt, međutim, kao da je govorio o večnim filozofskim problemima. Ovi su međutim večni baš zato što su filozofski, ali su zato samo izmišljeni, bespredmetni pseudo-problemi; to ne bi bilo tragično da se ne predstavljaju kao pravi problemi, upućeni jednom stvarnom rešavanju, čak i rešenju.²

¹ To me je teralo da verujem u životnu sposobnost većine samoubica.

² «La recherche de l'absolu se désintéresse ou prépare la justification du désintéressement de toute vérité relative, c'est-à-dire provisoire, fait donc abstraction de toute vérité actuelle; l'exposition nue de la relativité de la vérité a les mêmes effets si ce jugement suffit à l'éloigner de cette vérité. Et c'est ainsi que l'on a pu dire que le marxisme n'était pas moins vrai que ne l'ont été les théories géocentriques, ou que ne le sont actuellement les théories héliocentriques.» K. P. Notes.

Dešava se da, u izvesnom vremenu, njihovo postavljanje odgovara najaktuelnijem problemu jednog društvenog sloja, jedne klase, ali time njihova vrednost postaje trenutna. O vrednosti postavljanja, rešavanja trenutnih problema, kao trenutnih, naprotiv, može se reći da je večna. *Nacrtu* bi se s pravom mogla prebaciti njegova apstraktnost, da se ova može, u datom stanju stvari, i pod datim društvenim okolnostima, prevazići a da se ne preživi. Podnoseći, pod tim okolnostima, sav teret nametnutih vaspitnih i drugih tekovina toga stanja, imali smo da mu iscrpemo smisao. Kažem *smisao*, slično ponavljanju ontogeneze filogeneze; i ne pokušavajući da detaljno izložimo i proučimo sve vidove svih prolaznih stupnjeva, što bi bilo nemoguće, već samo da dotaknemo i uočimo sadržinu, iscrpemo smisao tih stupnjeva, koji danas mogu biti samo ilustracija jednog puta (puta stvarnosti), logičnog i istoriskog, puta koji neizbežno vodi danas jedino mogućem opštem shvatanju, materialističkom, i prihvatanju njegovih metoda rada i delovanja. Shvatanje jedino nepobitno i objektivno, osnovano na svim ranijim stupnjevima i na njihovoj negaciji, kako logičnoj (smisljenoj) tako i istoriskoj (sadržinskoj). Opiranje tih, od dialektičkog materializma prevaziđenih, stupnjeva je sve bešnje u koliko je beznačajnije i u koliko su stepeni bliži sadašnjosti; istovremeno, njihovo prosto formalno otklanjanje sve je neefikasnije, ma koliko njihovo postojanje, opstajanje bilo inače veštačko, izvan nas i u nama samim. *Možda je Nacrt imao da bude prelaz, veza između izvesnih (stečenih i privremenih) apstraktnih postupaka misli, i konkretnog sadržaja i rešenja, koji ih više ne traže, u jednoj sredini* (koja nas suviše pritišće, da ne bismo pažljivo vodili računa o njoj i o njenim izigravanjima), *koja ih još uvek traži*. Treba li se onda čuditi što ta uloga *Nacrta* nije bila odmah vidljiva, ni uvidena, i što se danas njegov jedini cilj izjednačava sa njegovim jedinim ostvarenjem? Mi smo samo na taj način mogli da konstatujemo i da opipamo uzaludnost celog tog aparata suvoparne i neplodne apstrakcije, i da ga pustimo dalje da sam isplete svoju smrt... ili svoj nesrećan slučaj!

Oni koji nisu znali o čemu se radi, prebacivali su nam našu raniju inkohherentnost, pozivajući se na odsustvo svakog objašnjenja sa naše strane. Danas prebacuju *Nacrtu* inkohherentnost, pozivajući se na njegovu preterano objašnjavanje. Iste stvari su prirodno ostale nepristupačne posle objašnjenja kao pre za one koji su verovali

da se dotične stvari uopšte ne mogu obrazložiti, da su nerazumljive »po sebi«. Jedni, koji su u tome videli najpre jednu običnu igru reči, posle su morali priznati da je igra neobična i zanimljiva (nesudena Tinova klopka), i ostali donekle zainteresovani, nepotpuno ubeđeni da sve nije tako kao što je prikazano; zaključke, ili samo postavljene ili obrazložene, su ostavljali na stranu; zaključci, s kojim bi se mogli slagati ili (ma i principiuelno) ne slagati, ostavljali su ih ravnodušne, naviknute već odavno da ne vezuju zaključke za njihova obrazloženja. Drugi su se opirali samoj eksplikativnosti dela, zahtevajući (ne znam zašto... ili znam) ili očekujući proglas!; i oni su ostali više izmoreni nego ubeđeni u njegovu besmislenost. Nisu mogli da nas optuže za nerazmišljenost, a verovatno nisu imali ni igru reči da nam protivstave. A na ovoj, bar u diskusiji, počiva još ubeđljivost i ubeđivanje. Gospoda se taman bila malo smirila, navikla da sve što dolazi od nadrealista čita kao pesmu! Odsada će se valjda truditi da svaku nadrealističku pesmu čita kao filozofski fragmenat! Smatrati za lupanje ono što kao da spada u umetnost, a nije razumljivo! i na osnovu toga lupati, izgleda da mi je ipak lakše bilo nego misliti o nečemu što spada u filozofiju...

Koča POPOVIĆ

PREGLED SADRŽINE SLEDEĆIH POGLAVLJA

Posle prikaza i prokaza nedovršene misli, cirkusa antinomije i antinomija i života i smrti, jedne knjige koja se pojavila svakako posle Hrista (pošto govori o bogu jednom i o njegovom ubistvu), a nešto pre XXI veka (pošto govori o stalnosti nadahnuća, i kritikuje slobodni stih u korist — na uštrb! — čak i slikovanja), posle prokaza trenutne vrednosti večnih problema, večne vrednosti trenutnih problema, pogrešnog postavljanja pitanja begstva itd., ostaje mi da prikažem i prokažem pekmez samoće, odnosno areopag aerofaga.

Materijal: Dokazanost bez dokazivanja, dokaz-dokazivanje bez predmeta. Relativizam nije agnosticizam. Prosuđivanje nije vid umovanja, već je umovanje vid prosuđivanja. Filozofija (kao i moral) tačna je u koliko nije proverena, u koliko je neefikasna; u toliko je efikasna (reakcionarno); ma koliko bila revolucionarna među ostalim filozofijama, reakcionarna je već samim tim što spada u filozofiju, jer se kriterijum nalazi u njenoj ulozi. Buržoaski, dakle i beogradski skepticizam; petparačka filozofija. Izbečeno stanje logičnog obraz-

loženja nelogičnih postavki: ta muka ne može biti ravnodušna; ona otpada pred dialektičkim materializmom, kao i svako doktrinarstvo. Od filozofije ostaje ono što nije filozofsko: izvesne empirične klasifikacije, izvesna poezija, i njeni postupci kao predmet ispitavanja.

Nema razloga da se umovanje kao postupak ne bi moglo materialistički opravdati. Metodološko slaganje naučnika, neslaganje filozofa. Između nauke i poezije nema mesta filozofiji. Psihologija nije ni samo opšta, ni samo pojedinačna: opštost podsvesnih opredeljenja: svaka snaga je određena svojim predmetom, ma ovaj bio i majka. Ravnodušnost odgovara jednom spoljašnjem zahtevu; u okviru misli sve se može dokazati. Udes paranoje jeste možda to do kraja iscedeno umovanje, ali bez pretenzije na prosuđivanje: ostaje odjek jednog metalizma, neprevaziđenih ličnih kriza, kao sukob između jedne prirodnosti (nagonske) i jedne izveštačenosti ili jednog nasilja (društveno-klasnog). Aktuelno postavljanje opozicije: društvo — jedinka.

Uloga poezije, pesništvo kao zanat je roba i robovanje: vezati svoj budni život za pesmu, kad je ta pesma samo šaljivi duplikat tog budnog života, a ovaj je unakažen odsustvom svake poezije i poetskog oslobođanja! Savremenost rušenja estetike: nema ni drugog sna, bio bi neodgovoran, a time koliko odgovoran! Tako nekiput propišti humor; češće je to vezano za impotenciju, naravno seksualnu. Neka dođu još posle da nam pričaju o duhu, o svecima i o toticama! Pesništvo, kad se uvidi kao stalno, prestaje biti zanat: radilo se o takvom otresanju, a ne o nestvarnosti paranoje.

Prosuđivanje ne proizlazi iz divljeg braka umovanja i fiziologije, već su oni njegovi pojmovni polovi, fiziologija budući njegov stvarni nosilac.

Vaspostavljanje dialektike nad paranojom. Druge pameti nema. Diskusija je pomoćno sredstvo jednog primljenog, jedino primljivog shvatanja. Ako smo prihvatili materializam ne znači da smo sposobni da ga razradimo, niti već pozvani da ga izlažemo. Dok je jačina materializma u tome što je stalno i svim ponovo dokazivan i dokazan, jačina i dubina idealizma i filozofije u tome je što ih ništa ne može dokazati. (En avant la poésie!) Negovanje filozofije razumljivo je; njen fetišizam. Njen je kriterium umovanje, u koliko ovo spada u prosuđivanje i baš zato što u ovo spada. Moćnost zaključivanja je opravdana: sve što ima predmet mora biti prosuđivanje, jer umovanje odstranjuje predmet; stvari ne

traže više svoje ravnodušne razloge, niti njihovo ravnodušno izlaganje, jer nisu same ravnodušne, i zato što su jedine tačne i istinite, stvarne, ne znači da one *nisu* jedine koje se i umovanjem mogu do kraja dokazati. Ako njihova stvarnost ne može zavisiti od jedne igre reči. Nema razloga da dosledno umovanje ne odgovara stvarnosti, samo bez vraćanja na predmet koji ga je stvorio, teško je da bude dosledno (sintetička dedukcija).

U ovoj svetlosti (ili tami) *izvesni* zaključci *Nacrta* postaju sve sporedniji, i to oni koji su najviše dokazivani. Zbog filozofije, nauka i poezija smetale su jedna drugoj. Trebalo je preteći svoje »misaono poštenje« i svoju »duševnu čistotu« (filozof-jedinka — univerzalno rešenje!). Kad ih je ekonomska stvarnost demantovala, ljudi su morali početi da misle naopačke: lakše je preteći stvari koje se nikad neće ostvariti i crknuti posle zajedno sa izmišljotinama, nego pustiti da preteknu, pretegnu i namere se stvari koje će se pouzdano ostvariti. Ima jedno izvesno poštenje koje je suviše pošteno, jer je u samoći; ne brkati poštenje sa entuzijazmom: šta će nam poštene kreteni? ako je celo vaspitanje nepošteno, kako bi moglo biti pošteno to »pošteno« održavanje osnovne tog vaspitanja? Oduševljenje će otkupiti svirepost, svirepost će otkupiti oduševljenje i svirepost oduševljenja i oduševljenje svireposti...

I onda, ako *drugi* zaključci nisu dokazani tim vetropirom, tom impersonalijom koja se zove misao, kad je zatvorena, njihovo dokazivanje prestaje biti sporedno. Ako onaj poštenjak ne može bez tog čira-ćiraka, ništa ga drugo neće moći izvući iz školskog kandila. Posle jedne apstrakcije i jednog apstraktnog objašnjavanja, apstraktna ilustracija koja je odjednom kao dejstvo konkretna. Čitalac će prestati da traži razloge, ne zato što bi mogao uvideti da se u ovakvim pitanjima uvek mogu izneti, nego što će verovati da u nečijoj glavi postoje, a istovremeno neće znati koliko *stvarno* postoje! A stvari i sredstva će početi da deluju. Tako, da počev od izvesne tačke ima izvesna kao nepogrešivost misli misao koja, ma koliko sanjala, ne može da ne dopre do buđenja, do tog i tog šamara, te i te puške, tog i tog ubistva, koje je oslobođenje (a kakva bi reč mogla opovrgnuti ovakvu istinu, iako je ona dovoljna i afirmirana kao sama, kako ona ne bi bila potvrđena svime). Dialektički materializam.

Može se apstraktno govoriti o konkretnom, konkretno o apstraktnom: i jedno i drugo spada u običnu metaforu. Postoje

prvobitno jedino konkretne stvari, njihov otpor i nerazumevanje njih vode njihovoj deformaciji, apstrakciji. I sama protivrečnost ovog ovakvog apstraktnog razlaganja providna je; (ne mislim osim toga da iscrpim predmet, kao što je ovo dokaz da *Nacrt* nije iscrpeo svoju ulogu). Ni ovde se ne dokazuje materializam, već ono što bi moglo biti izmišljeno. Ostaje još uvek da se počne sa izlaganjem samog materializma, koji postoji kao činjenica, i da se prede na njegovo sprovođenje.

Potreba dumpinga poezije, u manjem obimu dumpinga filozofije, koja bi se mogla sahraniti jednom jedinom knjigom, dovoljnom.

Odnosi nauke, poezije i filozofije. Hoće li izjednačenje. Jedina poezija mikroskopa (zašto bi poezija uvek bila ispred čula, na njihovoj površini, a ne u njima, u njihovoj pozadini ili u njihovom produžetku, pod mikroskopom. Ne mislim nikako na psihologiju već na materiju).

Promašeni filozofi koji su u stvari bili pesnici (opet promašeni); promašeni pesnici koji nisu bili ni promašeni filozofi.

Odnosi nauke, poezije i filozofije. Hoće li poezija biti ozbiljna? Izgleda da neće, otkad su je filozofi shvatili ozbiljno i učinili je neozbiljnom. Može se jedino raditi o jednom pesničkom iskustvu, i daljem pesničkom eksperimentisanju.

A *Nacrt*, ako nije poetičan, ni naučan, kao da bi mogao biti filozofski! Ali humor smo već izgrdili: ovaj naprsnut nokat koji šašavo podseća na baštu i baš na tu i tu ženu.

K. P.

POSTITE HRIŠĆANI!

Pravoslavno badnje veče, poslednji i najvažniji dan božićnjeg posta. Ko ne posti taj nije hrišćanin! Mi znamo da ima »ispravnih« ljudi, bogatih ljudi, koji se neće ogrešiti o odredbe pravoslavne crkve: oni će se najesti ajvara, tunine, maslina, kečiga, sardina, heringa, i sve će to zaliti dobrim pićem. Mi znamo da ima siromaha koji će se teško ogrešiti o odredbe pravoslavne crkve jedući uz hleb komad sira i parče slanine. Čudi nas međutim jedna stvar. Krava, vo, ovca, pile su životinje koje poste, a mleko, govedina, ovčetina, pilećina su mrsna jela! Dok naprotiv, ribe, koje se isključivo hrane mesom (živim i mrtvim) a često i ljudskim, smatraju se posnim jelima (ako za ribe jesti ljude znači postiti onda i ljudožderi poste). Kad se jedanput uvidela apsurdnost te situacije, celo pitanje posta dovedeno je ponovo u pitanje. Trebalo bi udesiti da i ribe poste. U svakom slučaju trebalo bi soma izbaciti iz liste posnih životinja, njegova velika masnoća onemogućuje ga za taj položaj. V. B.

V I D N O P O L J E IV

Nikada nisam shvatio ni osetio sebe kao jedan centar ili Centar, nikada nisam razumeo da svako postajanje, počinje od mene i od sveg ostalog kao od dva različita sveta. Samo jedan deo te mašine, i nikako odlučujući, jedan deo koji je bez presudnosti samo svesan samog sebe kao partikularan i kao sastavni deo cele mašine. I u tome, vrlo precizno i vrlo organski shvaćam i osećam sve razne i različite veze koje me vezuju za svaki drugi deo, za sve delove te mašine.

Neobično pažljivo razdvajam svoju konkretnu ulogu sastavnog dela od svoje metodološke uloge da vaspostavljam sve veze prema samom sebi. I ako se u toj prinudnoj pojavi saznanja sve svodi na sebe i preko sebe, ne treba pomešati ono što je stvarni položaj ličnosti sa neizbežnim načinima i sredstvima shvatanja.

Ne ubrajajući više svoje ja među *Jedine Bogove* ili *Polazne Tačke*, potrebno mi je saznanje i objašnjenje mehanizama stvarnih i konkretnih odnosa sastavnog dela — moje ja — prema celom svetu-mašini.

Svakog čoveka, kao i svaku stvar, pojavu, pojam, vezujem sa sobom jednom vrlo određenom celinom. Svaka veza ukazuje se kao jedna zasebna celina koja opstaje kao celina jedno duže ili kraće doba. U toku vremena sve se menja, ali ne kontinuelno, ne postoji evolucije ili disolucije, čak ni kao talasno kretanje; u toku vremena svaka se veza, posebna veza, menja kao celina i u celini. Jedna za drugom postaju i nestaju veze-celine kao udarcem stvorene i udarcem zbrisane.

Svaka posebna veza stoji u odnosu na mene potpuno usamljena i nezavisna od ostalih aktuelnih veza. U svaku tu vezu unosim sebe celokupnog i nedeljivog.

Polazna osnova moje ličnosti, ili njen statički deo, predstavljena je izvesnim rezultatom svih od početka prestalih veza, predstavljena je izvesnom sintezom postalom od svih prošlih razvijanja, sintezom koja služi kao osnova i oslonac za stupanje u aktuelne veze. Takvog celog, tu sintetičnu osnovu unosim neokrnjene u svaku vezu.

Posmatrajući celokupnu svoju ličnost, onako kako treba, vremenski i dinamički ona se ukazuje kao jedna evolucija nagomilavanjem svršenih veza i neprestanim stvaranjem novih veza na stalno menjanoj osnovi zbog pridolaska svršenih veza. Postoje vrlo važni uticaji na postojanje samih odnosa, ali ne uticaji aktuelnih veza jednih na druge već prošlih veza, koje se stalno

gomilaju određujući sve precizniju osnovu moje ličnosti.

Aktuelne veze su apsolutno nezavisne jedne od drugih, što mi dozvoljava da u svakoj vezi postojim u osnovi potpuno celokupan i nedeljiv, što mi dozvoljava, na primer, da se zaljubim u dve ili više ličnosti podjednako intezivno iako u isto vreme, i to bez primetnog uticaja jednog odnosa na druge. Mogu svuda da budem kao da sam na svakom mestu potpuno sam i potpuno celokupan.

Sebe nikada nisam uspeo da delim. U svemu uvek ulazim ceo i neokrnjen. Aktuelne veze postoje kao nezavisne celine, to ne znači da sam se podelio po tim vezama, već kako u svakoj vezi ulazim celokupan, to znači da sebe udvajam; umnožavam, da sebe neprestano *sabiram*.

Ne treba razumeti u mojem tumačenju odnosa po celinama da su te celine nepromenljive i statične, pošto su nezavisne. Jedna celina živi svojim zasebnim i relativno usamljenim životom ali ona nije u toj svojoj izdvojenosti i ukrućena. Beza-celina pretstavlja samo nezavisan vrlo dinamičan i dialektički razvijen život.

Takode treba znati da trajanje jedne veze traje dovoljno dugo vremena, jer bi, inače, nastupila nepojmljiva konfuzija u mojim shvatanjima i osećanjima; što bi sigurno nastupilo kada bih poludeo.

Mogućnost moje ličnosti da shvata i oseća svaku ličnost i svaku pojavu kao jednu relativnu celinu, i u opšte kao celinu, mogućnost moje ličnosti da se unosi celokupna u svaku vezu, mogućnost moje ličnosti da menja odnose neprestano naglim promenama, mogućnost moje ličnosti da izvesno vreme održi svaku vezu u potrebnom intezitetu, sve te mogućnosti moje ličnosti dozvoljavaju mi jedno potpuno i intezivno življenje, jedno življenje u kome mogu da iskoristim do maksimuma sve moguće odnose sa ljudima i sa pojavama i to u isto vreme, što sve pretstavlja kao da sam sastavljen od mnogobrojnih ličnosti, koje me umnožavaju, amplifikujući moj život — do čega mi je, najposle, najviše stalo.

Veza koja je vaspostavljena između jedne osobe ili pojave i mene, iako je sastavljena iz više osnovnih veza (recimo veze ljubavne, intelektualne, prijateljske, spirituelne, u mržnji, u korisnosti), te su osnovne veze tako čvrsto povezane i pretopljene ili u stalnom pretapanju da celokupna veza pretstavlja jednu vrlo određenu i ako stalno pokretnu, i nedeljivu i ako stalno u prome-

nama, izdvojenu celinu. Ma da je moguće raščlaniti vezu u osnovne veze, te se osnovne veze ne primećuju kao što se ne bi primećivale da je svaka osnovna veza jedna boja — kako ih ja, u ostalom, i osećam — i da se nalaze u skupu od većeg ili manjeg broja i u raznim količinama. Ta veza ili taj skup osnovnih veza ili obojenih veza predstavlja uvek jednu različitu, jedinstvenu, neponovljenu oscilatornu nijansu.

I neka se na ovoj raskrsnici, koju menja ju i dan i noć, i predeo i putovanja, neka se pokaže u punoj svetlosti polazaka bez stizanja i sa sigurnim krajem, neka se pokaže, radi samopouzdanja svesnosti, zbir početaka od kojih se svakako nikada ne može da pođe, i neka se taj zbir početaka pokaže u završetku koje postaje na ivici svakog takvog kopanja ili zidanja zbog namere da se, ako ništa drugo, a ono bar tada saznaju neminovni začeci.

Srebrna veza. Srebrna kao neminovnost dana, srebrna kao sećanje na prvu prošlost, srebrna kao apsana raja, srebrna kao spavanje bez snova, srebrna kao povezana rana, srebrna je materinska veza.

Bela veza. Bela kao razgovor u punoj svetlosti ili bela i glatka kao nabranje, bela i bleđa kao anatomska muzej ili bela kao pročitana knjiga, kadikad bela kao svesnost, bela je veza intelektualna.

Mramorno bela veza. Jedna nejasna mutna boja, koja često svetluca a često je i prljava, jedna bela boja kao osvetljeni hramovi velikih osvajača, bela kao stare uspavanke, prošle ženske mode, prašljivi *Ped Igara*, bela kao izgubljen prsten, bela kao haljina devojke koju više nikada nećeš videti, bela, mramorno je bela nepotrebna veza u sećanju.

Kao čelik sive veze. Siva kao oštrica noža, siva kao otvorene ruke, siva kao svetlost ispovesti, nikako siva kao pustinja, siva kao hladnokrvnost metala i kao čelik siva je veza celokupnog prijateljstva.

Crne veze. Crna kao naslućena zavera, crna kao tragovi krvi, crna kao znak na zidu, crna kao zavesa na prozoru, crna kao tajna ludaka, crna kao izgubljena amajlija, crna kao zaboravljeni san, po nekad crna kao kuga a uvek crna kao ogledalo, crna je nepoznata i misteriozna veza.

Crvene veze. Crvena kao krv, crvena kao krv na koži, crvena kao krv na devojci, crvena kao oči, crvena kao zagrljaj, kao poljubac, crvena kao san, kao ubistvo, crvena kao krv na kosi, crvena kao ukus krvi, crvena kao krv, crvena je ljubavna veza, crvena je ljubav.

Ružičaste veze. Ružičasta, plavičasta, žuć-

kasta veza sentimentalnih, plemenitih, pažljivih i poštovačkih osećanja gubi se u rumenilu nepovratne prošlosti.

Žute veze. Žuta kao zlato, žuta kao zubi i kao nokti, žuta kao zaključana vrata, žuta kao paragrafi zakona, žuta kao vešala i dželatov konopac, žuta kao pobačaj, ali najviše žuta kao zlato i žuta kao dosada, žuta je i sve postaje od nje žuto, žuta je neprestano mržnja.

Žuto-zelene veze. Sve neizbežno neprijatne i prljave veze u radu, poslu, korisnosti obojene su žabokrečinom, znojem, budom, gnojem, truležom.

Zelene veze. Zelena kao lepa priroda, tiho zelena kao odmaranje, svetlo zelena kao bioskopska predstava, šumsko zelena kao zabavna muzika, zelena kao zadovoljstvo, zelena je prostosrdačna i komotno drugarska veza.

Plave veze. Plava kao prav put i kao ukršteni putevi, plava kao pogled očiju i kao ćutanje, plava kao smelost skoka i kao razumevanje, plava kao izvor i kao dodir, plava kao sloboda i kao neusamljenost, plava kao pesma i kao ispovest, plava kao savest, plava je veza, jasno plava kao dan i kao noć, čisto plava kao vazduh i kao dah, svetlo plava kao polazak i kao dolazak i kao stizanje, plava je veza duhova, plavo je vezivanje sebe kroz druge ljude i plavo je vezivanje drugih ljudi kroz sebe.

Purpurne veze. Purpurna kao plašt kraljeva, purpurna kao veličanstvena svetkovina, purpurna kao buket cveća, purpurna kao banket i vino, purpurna kao naslikana krv, purpurna kao politika, kao dosada, kao humor, purpurna je teatralna mонден-ska veza, purpurna kao iz inata.

Kestenjaste veze ili boje mrke kože. Kestenjasta kao teške draperije, kestenjasta kao grudi u svili, kestenjasta kao balet statua, kestenjasta kao udaljena zemlja, kestenjasta kao nešto izgubljeno što se više ne traži, kestenjasta bogata boja, sjajna kao drago kamenje, dostojanstvena kao retki i skupoceni mirisi, raskošna kao stihovi, kestenjasta je boja lepote ili kože, kestenjasta ili boje mrke kože je veza sa uspelim slikama.

I ako su možda potrebne, inače neizbežne, odbijajuće ili ništavne boje, radi osetljivosti klackavice, radi mogućeg datiranja svog revolta, radi poređenja svog izbacivanja na gore, ipak je nesavladljiva želja svesno i podsvesno upućena crvenim i plavim bojama, bojama života, i crnoj boji, boji smrti, sa potrebnim subverzivnim oružjem kao čelik sive boje.

(1930)

Petar POPOVIĆ

BELEŠKA O »KNEZU SRPSKIH PESNIKA«

Piše se. Pišu izvesni ljudi. O sebi, o drugima; — za sebe, za druge. Neću da ponovim, hiljaditi po redu i hiljaditi put, u čemu je i kolika je apsurdnost tog »pišem za sebe«, neću, čak, ni da se naročito pozabavim »pisanjem o sebi«, da nastojim ili pokušam da ma koga ubedim ili samo saopštim koliko je sumnjivo da čovek piše jedino o sebi, — koliko, najzad, niko do danas nije uspeo to da učini. Individualizam, negovan u buržoaskoj kulturi, ali i licemerno napadan, ako je to trenutno bilo potrebno, smatran je, htelo se da bude smatran kao najviše moguće oslobođenje čovečjeg duha, njegove intimne misli koju pretvaraju u bezopasnu i živopisnu igračku, — kažem oslobođenje duha, jer ovde nema ni pomena o kakvom drugom oslobođenju. Htelo se, a skoro i uspelo, da individualnost znači *moje* a ne *ja*. Stvorena je izvrđalačka psihologija James-a, famozna koncepcija o heroima Carlyle-a ili, ali samo u nekoliko, psihoanaliza (ona ima tri grane, ali ovde mislim uglavnom na Adlerovu). Uspelo se da se ličnost zavarava sopstvenom senkom ili repom, a da nikada i ne primeti da postoji, da se događa ma šta izvan te, često genijalne ali uvek uzaludne onanije.

Svet je moja predstava, uverenje koje, makar i nejasno, ima svaki buržoaski individualista, najsigurniji je put u *moje carstvo nije od ovoga sveta*, a to carstvo mogu gospoda da zamišljaju, — budući da među njima ima i pseudo-ateista — kakogod žele ili umeju: glavno je samo da ono ne bude od ovoga sveta. Treba li se samo setiti bednog Wilde-a, velikog estete i najčuvenijeg pедера, koji je hrišćanstvom potštapao svoj socialistički individualizam; treba li, u ovaj mah, makar i spomenuti vanintelektualno ostvarivanje mnogo istinitijih individualista: nihilizam i anarhizam, ali onaj primenjeni, čiju moralnost ne umem i neću da osporim.

I najsubjektivnije ispovesti govore o svima. Ali, ako je nekome neophodno osećanje ili ubedenost da, u prkos svemu, piše samo o sebi, to je već jedan presudan podatak o njegovom pravom stavu. Činjenica je, međutim, da ljudi pišu. Činjenica je da jedni to smatraju kao vrhunac svega onog što ljudstvo preduzima, kao svoju, skoro mističnu misiju u svetu. Činjenica je da drugi, treći, peti, hiljaditi smatra to, bilo kao uzgrednost, bilo samo kao sredstvo kojim dela radi jednog određenog cilja, nezadovoljan

ili oduševljen tim sredstvom. Činjenica je da se piše za ostale, pa ma to bilo razgovetno ili nerazgovetno upućeno; da se to nekad i nepriznato upućivanje tumači na hiljadu načina. Ali oni koji su svesni da su samo osvedočenje jedne nadgradje, da su derivati jednog sukoba na koji oni, ipak, ali nikako presudno, utiču, oni koji su svesni na kojoj se strani nalaze, primorani su da svoju misao upotrebe što efikasnije, da sasvim jasno obeleže svoje upućivanje.

Ovde će biti reč samo o književnicima, — o srpskom delu književnosti ove zemlje, o književnosti koja je do sada većinom svedočila o socialnom nesnalaženju onih koji su je stvarali, o svesnom ili nesvesnom reakcionarstvu gotovo svih njenih epoha. Međutim, danas, i pored toga što je većina onih koji su se javili na veoma teatralan način posle rata, očigledno reakcionarna, postoji i ceo panoptikum predratne reakcionarne klike, klike diplomatsko-profesor-ske koja vampirski pokušava da se još pokaže živom, pošto je još uvek u čaršiji moćna. Oni prvi pomenuti sposobni su bar da inspirišu naše psovke, a ova seda gospoda (i među »mladima« ima sedih) ove »čestite starine« već davno pokojnog i prežaljenog »beogradskog stila«, samo su jeziva svedočanstva jedne imaginarne kulture, »miris već davno uvele ruže«. Danas smo daleko od toga da nas ma i najmanje uzbudi nagaždanje Bogdana ili Pavla Popovića, turbo-utrobno džangrizanje Živka Miličevića, vizantisko-frizersko šeprtljanstvo Milana Kašanina, birokratsko-rasno »stvaralaštvo« Veljka Petrovića ili Momčila Miloševića, ili lirsko-misaona precioznost Isidore Sekulić — daleko smo danas od te gospode koja se, uostalom, energično i uspešno međusobno gricka. Njih treba i dalje ostaviti na njihovim banketima i jubilejima, u polemikama ili zbornicima, u svadicama oko nagrada; njih je najzad i teško pokrenuti odatle. Ali postoje izvesne pojave koje se ovoj začmaloj sredini serviraju na način koji izlazi iz kruga literarnih zadjevica ili samohvala i koji sačinjava, za onog koji hoće da im odgovori onako kako to po svojoj sadržini zaslužuju, pravu klopku provokacije.

Jedan od takvih slučajeva je i izdavanje *Sabranih dela Jovana Dučića*.

Apsurdno je (a i opasno) makar i pokušati da se ukaže na nedotupavnost onog fa-

moznog prospekta za *Blago cara Radovana*. Poezija tog gospodina (G. Jovana Dučića) zaostala je još samo na ponekim svetosavskim proslavama ili u »koncertnom delu« neke srbijanske, palanačke zabave. Oni koji su se nekad ushićavali Dučićem, imaju sada decu koja čitaju Crnjanskog, Drainca ili Dekobru. Kult Dučića je još jedino obavezan u gimnazijama: jer može da bude i glavno pitanje na maturi. Njegove knjige kupuju se isto onako kao što, na primer, svaka gimnazija a i osnovna škola mora da bude pretplatnik *Venca*. Nasuprot tome što se, po onom što je napisao, Dučiću može priznati samo očigledna apsurdnost, mora mu se priznati istoriski značaj u doba vladavine davno sahranjenog i prežaljenog »beogradskog stila«. U jednom od narednih brojeva bilo bi možda potrebno da se podrobnije razmotri taj period od osnivanja *Glasnika* pa do Rata, da se razmotri samo radi obelodanjenja jednog statičnog nazadnjaštva, vešto prurušenog u tipičan čiftinski liberalizam. Ljudi koji su u književnosti predstavljali to doba imaju, pored onih koji još nisu poslovno izlapeli, svoje naslednike u nazadnjaštvu. A oni, kao u ovom slučaju Jovan Dučić, koji pokušavaju da ubeđe da mrtvilo ili lešinarstvo znače život samo su poslednji podatci iščezavanja, potpunog i nepovratnog. Pored ovoga, nikome potrebno štampanje dela Jovana Dučića jeste i osvedočenje izvesne moralnosti intelektualca, veoma slavnog, reprezentativnog, t.j. naturanog svima i svakome za takvog.

Talenat ovog gospodina — a zašto se taj talenat ne priznaje i Vojislavu Iliću — Mladem? gospodina koji je počeo sa pesmicom u *Bosanskoj Vili* na čijim zadnjim stranama prima od urednika savete da bolje uči a ne da se buni i vrpolti, talenat koji počinje da se manifestuje tim pesmicama osrednjeg provincijskog nivoa, sada (1926—1930) je ostvaren u glomaznoj torti od bajatih kolača nazvanoj *Blago cara Radovana*. Jovo Dučić iz prošlog veka postaje Jovan Dučić ovog veka, a kad bi se nekim čudom prebacio u iduće stoleće bio bi Ovan Dučić, čepet pesnik, varničan duh i tako dalje, bez ikakvih drugih promena. Od vila do careva nije daleko, samo je i jedno i drugo veoma udaljeno od današnjice. Jovo — Jovan Dučić je oko četrdeset godina tapkao, čeprkao i najzad našao blago carevo. Možda ga je on samo dobio jer, vele, pesnici se često nagrađuju, ali da se ne zameramo oko sitnica. Na kraju krajeva: Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba.

Meni je zaista neprijatno što ovako govorim o jednom sedom gospodinu koji je,

ljudi govore, veoma otmen i ljubazan. Slučaj, a ovog puta to je bila stvarnost, naterao me je na to. Smatrao bih za nepošteno, kada bih ovaj napis pretvorio u književnu analizu gde bih, nikako ne prvi, govorio o Dučiću kao slabom pesniku, pesniku radi koga ljudi postaju i doktori. Neću da uveseljavam čitaoce citirajući mudrosti i lepe stihove, jedre kao naduvane bešike. Mrzelo me je da po savetu nekih tragram za izvesnim stihovima, jer kažu mi postoje i šopiranja. Sve ovo ostavljam onima koji smatraju da je opravdano posvetiti svoj trud ovakvoj i sličnoj poeziji, ja ću samo opisati svoje ponovno čitanje sabranih Dučićevih umotvorina.

Jutro je, ali ne kao »u početku speva«. Obično jutro kada se žuri u radionice, kancelarije, škole. Nimalo epskog, bar meni ošamućenom Dučićem: treći je dan kako čitam o vitorogim mesecima, ružama, važnima, moru, zlatnim kosama, mramoru, jablanovima, princezama, Bogu, vlasteli, Srbiji, Dubrovniku, Leili i sličnim lepim i nežnim stvarima.

Tek što sam pročitao *Crnu pesmu* »To je bilo dok ona beše najlepša i najtužnija žena u mračnom Eskurijalu, to je bilo obično u duge dane, u vrtovima gde su živeli suncekreti puni bolne nostalgije.«! Uzimam novine. Ništa naročito. Novine kao novine. U Novom Sadu, Srpskoj Atini, pretučena sobarica. Isprebijao je gazda i držao zatvorenu nekoliko dana. Sećam se da je nedavno i neka beogradska domaćica pretukla do smrti svoju služavku. Čitam dalje Dučića. *Dubrovačke pesme*. Zaista uzbudljiva istorija ponosite i dostojanstvene vlastelinke Luce. Nisam ni malo sentimentalna. Ni zbog Dučića, ni zbog one dve radnice. Ni jednoj ni drugoj nije potrebna ma čija razneženost, naročito ne onoj mrtvoj. Svaki onaj koji ova zverstva hoće da komentariše svojom dirljivošću i mlitavim srcem, nemoralan je. Komentari su nepotrebni. Potrebna je svesna akcija, potrebna je svest onih koji mogu sutra da budu pretučeni... Ali ja zaboravljam da treba da pišem o »knezu srpskih pesnika«, da je potrebno da svaki njegov red pročitam. Čitam. Toga dana. Sutradan. Nekoliko dana. Ipak ne mogu da pišem o Dučiću. Skoro svaka veća radnja, od knjižare do kobasičarnice, ima u svom izlogu trobojkom ovenčano *Blago cara Radovana*. Ono stoji pored šunki ali nije šunka. Šunka je nekad bila živo meso, a ova knjiga nikada. Sve ovo govori mnogo rečitije od onoga što sam u stanju da napišem povodom ovakvog pesništva, dostojnog da ga piše kakva precvetala uspijuša.

Prekidam. Završavam. Nešto što je već davno završeno.

Ali pustimo Dučića da završi:

VEČERNJE

Mala, snežna seoska crkva, na rudini pokraj grozničave zelene reke. Rudina je neograđena, puna trave, i na njoj pase jedan krupan mlad magarac. U travi leži nekoliko, ogromnih napuštenih stećaka, možda grobovi kakve patarenske gospode. Magarac lagano čupka travu, oko starih znamenja i plemićskih grobova.

Tako ceo dan. Najzad sunce uđe među planine i prosu na reku svoj poslednji krvav

zrak. Seljak-crkvenjak zatrese u tornju malo večernje zvono, koje odjeknu mnogo-kratno u obližnjoj crnoj smrčevoj šumi. Reka se lagano gasila.

Magarac podiže glavu, krupan i silan. Dva njegova mokra, svetla, široka oka zagledaše se nesvesno u dolinu koja je bila puna zvuka. Tada on pusti svoj glas gadan, sirov, rapav, ali pun mladosti, sile i nekog divljeg, neodoljivog veselja što je živ. I, kao pobožni glas zvona, i taj se glas podiže u nebo.

.....I sa pobožnim glasom zvona, sa magarčevim njakanjem neka se podigne u nebo i glas ovog pesnika, jer zaista vam kažem, njihovo carstvo nije od ovoga sveta.

D. J.

PROTIV KNJIŽEVNOSTI MODERNISTIČKE

Moderno doba ne čeka od intelektualaca da mu oni nađu njegov pravi smisao: naprotiv, za današnje intelektualce pitanje je života ili smrti da li će biti na visini tog smisla.

Dopis nekakvog pope iz Vrnjačke Banje o bogodanim blagodetima lekovite vode, stazica, šumica i ptičica, vojne muzike uopšte i češkog brata-kapelnika napose, bio bi svakako mnogo pogodniji za početak ovog članka no gornja rečenica, i to tim pre što bi se tim povodom odmah moglo elegantno skliznuti na umiljati klajnbirgerski idealizam u jednom primernom članku G. Desimira Blagojevića, anđela na karnevalu, liričara srca radi, kritičara mozga radi, (mozga u džepu, džepčića u mozgu gde čuva skromni grošić svoje erudicije)... ali sam izgubio onaj broj »Pravde« (jula—avgusta 1931) u kome su ta dva bogougodna napisa zajedno ugledala sveta, i to slučajno baš tako štampana da su se priljubljivala jedan uz drugi i poklapala, kad se uredno i pravilno saviju novine. Ali svejedno, modernistička književnost neće time ništa izgubiti: sa navodima iz vrnjačkih meditacija o božjoj svemilosti ili bez istih njen je račun čist. Suptilna i eterična kako to samo G. Desimir Blagojević, anđeo u džepu, ume da opiše, poklapa se baš tačno sa onim prostodušnim časkanjem i šmrkanjem što joj se čini sasvim zaostalo, sasvim naivno i starinsko, poklapa se i gubi baš zajedno s tim.

I jednom modernisti je očigledno da onaj cvrkut ptica i ona vrnjačka bleh-muzika koja u dušu uliva blagu i oplemenjujući po-

misao na božju dobrotu, nemaju nikakve veze sa smislom modernog doba, ali modernista je uveren da je dovoljno prikačiti njegovoj misli, onome što mu služi umesto misli, malu i slatku kiflu jednog s (upravo jednog c, jer ova vilinska metafora ima smisla samo u ćirilici), baš onog s dvostruko podarenog Slobodnim Stihom, kome neće ništa smetati (osobito otkako je veliki modernista F. T. Marinetti proglasio »reči u futurističkoj — čitaj sad u fašističkoj — slobodi«), kome slobodnom stihu dakle neće ništa škoditi da ostane graciozno dekoltirani *lobodni tih...* i time je *misao* moderniste postala *smisao* modernog. Na nesreću, premeštaj te ćirilske kiflice nije dovoljan. U svom Slobodnom Stihu, modernista, prikazujući samo krezubost svoga *nad-ja* i prljavu zapušenu pomijarsku rešetku svoje psihičke cenzure, svedoči o onoj istoj deformisanosti svog sopstvenog smisla, o onoj istoj uspelosti presađivanja »kategorije gospodara« iz socijalnog u individualno, o onoj istoj besmislenosti pred modernim, šugavosti pred dialektikom, o kojima klasičar i nehotično peva u svom okovanom slogu. Smisao modernog, zahtevi moderne svesti i modernog morala ostaju mu nedostižni. Govor postajanja, koji se samo kroz dialektički materializam može razumeti, ostaje nerazumljiv modernisti, i na najakutnija pitanja on odgovara nasumice, lupajući. Kraj sve svoje suptilnosti i eteričnosti, polutan-ski idealizam »novog«, branjen kukavno od strane one male neznalice, mozgića u špajzu, a nešto emfatičnije od strane onog gene-

ralnog parakuvara u velikoj kujni roman-sko-slovenske kukulture, kuku-ture, kuku-todore, da, reč je baš o G. F. T. Manojloviću! taj idealizam, pa pozivao se on na Nietzsche-a, na Dostojevskog ili na Mallarmé-a, ostaje potpuno isto toliko van tog smisla modernog, služi istom nazadnjaštvu kao i racionalizam ili pobožnost »starog«.

Ošamućeni zahuktalim dialektičkim hasom postajanja, mali publicistički pigmeji koji mile po sporednim šućmurastim uličicama literature, trčkaraju od intervjua do linotipa, od poniznosti do spletke, od kritike koju su napisali o tuđoj zbirci pesama do kritike koju bukvalno prosjače za svoju krpilonačku prec-liriku, ti žmirkavi liliputanci duha izmislili su, pozivajući se na autoritet zrelijih bundeva, da bi se u svojoj urođenoj izlapelosti nekako snašli, da ono što se pred njima dešava i gde učestvuju, prema svojim sposobnostima, bilo kao komarci bilo kao mušice, podele na nekakve sheme, na primer na »staro« i »novo«. Onda je tek počeo cirkus: jedni brane »staro«, za koje ne priznaju da može da ostari pošto je većno Lepodobroistinito, od besmislenog novačenja, novotarenja, pomodnosti itd., drugi brane »novo« i vode nekakve krstaške (taške sa sirom) ratove protiv »starih«. Niko valjda ne sumnja, danas, kad smo već u hiljadu devetsto trideset i drugu godinu posle hrista zagrizli, u večnu mladost mog besmrtnog imenjaka G. Cara. (Milina je spomenuti to ime!) Što se tiče nekakvih mališana koji u zbrčkanoj senci ove grandiozne imperatorske figure svršavaju svoje male poslove i nužde, oni su mi tako često činili čast da me spominju u svome organu(?), da im zaista dugujem ovih nekoliko reči: *pred njima*, identifikovan sa ostalim »novim«, od pomenutog G. Todora M., kome nisu mogli da oproste što je postao sekretar Matice Srpske, do pomenutog G. Desimira Blagonamaticama, ja bih bio *na strani modernističke književnosti*. Ali kako te insekte zaista ne vidim pred sobom, to sam primoran da govorim bez tih sputavajućih *relativističkih* obzira zbog kojih može izgledati potrebno da se trenutno i iz strategiskih razloga zaborave strožije diskriminacije i da se, kad ju već takve individue, i iz *takvih* razloga napadaju, modernistička književnost uzme donekle u zaštitu. Ti su obziri nepotrebni ovde, ova platforma je dovoljno jasna da svaki može da razume da napadanje modernističkog ne znači solidarisanje sa »carističkim«.

Da u načelu smatram da se, u izvesnim okolnostima, o tim obzirima jedne relativne perspektive, može i eventualno mora voditi

računa, najbolji su dokaz moje hronike u »Politici« (1928—1930), koje evo spominjem da bi obradovao po nekog dosetljivijeg momčića koji se svakako špiclovski setio da se ovde hroničarima-braniocima modernističke književnosti podsmeva jedan njihov eks-kolega. Visokoparni ili skrušeni ekspozije svoje taktike ostavljam međutim za drugi put, jasno je da pred širokom publikom jednog dnevnog lista pariranje jednog konsekventnog nazadnjačkog opskurantizma (Ž. Miličević i dr.) mora biti pristupno; u jednom trenutku kada se sama sadržina poetske misli korenito preobražava, publika ne može bez izvesne pripreme i postepenosti preći sa St. P. Beševića, Momčila Miloševića, ili Edmond-a Rostand-a na Aleksandra Vučo, Dušana Matića, ili Aragona. Tako sam, primoran da vodnjikavoj sasušenosti nekakvih Petrovića ili Markovića (Svetislav i Milan) protivstavim nešto što je, ma samo formalistički spadajući u jednu labavu koncepciju modernog, *ipak* naprednije, slobodnije i u odnosu prema monstruozno nečovečanskim akademskim normama *ipak* nekako subverzivno, dolazio u položaj da silom tražim smisao moderne mitologije u jednoj knjizi (*Ljubav u Toskani*) koja se, pored ostalog, vrlo krotko slaže sa simbolima jedne religiozne mitologije: fakt potpuno dovoljan da tu knjigu učini stvarno *neprimljivom* (ovde se, razume se, ne postavlja pitanje da li je ta ili slična knjiga više lirska ili više dosadna, da li u njoj prevladuje impresionistička poetičnost ili poetični impresionizam); fakt potpuno dovoljan da predskaze ili prokaže nazadnjački blok u koji se kad-tad sva ta modernistička književnost, (čak i u svojim najuspelijim podacima, njima možda najpre!) imala da uključi. U tome baš i jeste *slovo modernističke književnosti*.

Ne oslanjajući se ni na šta, ne pozivajući se ni na kakvu suštinski drukčiju i produbljenu koncepciju individualne ili socialne slobode, ta književnost je bila nedialektička negacija, negacija bez sadržine, »stare«, tradicionalne književnosti. Prema tome, ni kao relativna, ta negacija nije mogla biti efikasna. Kao neizbežna etapa, mogla bi eventualno poslužiti, posredno, za onaj rad koji nije mogla sama da izvrši. Ovim se objašnjava pokušaj onih koji zaista žele aboliciju reakcionarne klasične refleksije, da se toj književnosti prida smisao koji ona nije imala.

Modernistička književnost, kao negacija bez sadržine, protivstavila je zadremanoj okoreloj »ideologiji« koju je zatekla na vladi i koja je jasno pokazivala očite znake

izlapelosti i preživivosti (upravo mrtvorodenosti), ali koja je i dalje pretendovala da je jedina pozvana da upravlja mozgovima i da preko *S. K. Glasnika*, *S. K. Zadruga*, *S. K. Akademije*, *Matice Srpske*, *Venca* itd., širi i učvršćava svoja načela i njihove posledice, porazne po slobodno razvijanje misli, modernistička posleratna trubačka trupa protivstavila je tom glomaznom mrtvacu koji se bio preprečio preko cele književne njive (i tržišta), ne jednu zaista novu ideologiju, ne jednu beskompromisnost koja bi bila dovoljna garancija nekoristoljubivosti, već nekoliko disparatnih idejica, po koji briljantniji talenat, trenutno zaista zasenjajući temperamenat ili novi prizvuk (Vinaver, Rastko Petrović, Crnjanski), izvesne nerazradene tehničke inovacije, i svoj pojam *generacije*, pojam koji u sebi implicitno sadržava aluziju na psihičke reperkusije rata, i, još više, malo kamufliranu apologiju svoje sopstvene zaslužnosti. Tako na primer, ostajući pri tome pojmu generacije, koji ima za cilj da poveže u jednu celinu izvesne intelektualne individualnosti koje nisu pozvane nikakvom zajedničkom idejom ili neobičnošću, i obrćući sad taj pojam ne više samo protiv ranije, predratne generacije, već i protiv one koja tobože dolazi posle njegove, modernističke generacije, Stanislav Vinaver, u svome članku *Vitezi Potsvesti* (*Politika* od 5 jula 1931), shematiše i komplikujući uprošćava i uopštava do mile volje: tako su, po njemu, on i njegovi idealni vršnjaci generacija koja je, htela sintezu, »harmoniju« svesti i podsvesti, a mi nadrealisti, mi smo generacija koja je, prosto naprosto, »za podsvest«. »Mi nećemo nikome dati psihoanalizu u monopol«, uzvikuje taj predstavnik jedne generacije koja nije umela ni Bergsona i James-a, na koje se još nekako mogla teoriski pozvati, da brani od bezazlenih napada, recimo, G. Bog-Dana Pop-Ovića, a koja sad brani psihoanalizu, potpuno odsutnu od svih ideja i ostvarenja te generacije, od našeg monopolisanja. Inače u ovom uljudnom pokušaju da se istaknu sopstvene intelektualne zasluge kroz veličanje opšte požrtvovanosti i teškog trudbeništva cele generacije, ne treba se čuditi što je problem odnosa svesti i podsvesti površno i pogrešno postavljen i što su nam naturane ideje koje nikada nisu bile naše. Kao da i sama oseća da se ispod svakog njenog podhvata ili poteza krije pitomi lastiš koji je vuče da se konačno prilagodi onom misaonom stanju koje tobože negira a kome u stvari pripada jer se drži iste materialno-socialne infrastrukture, ta generacija (ako baš hoće da bude generacija) nikada nije u-

mela čak ni da se brani. To mogu mirno da kažem, posle svih usluga koje sam joj stvarno učinio. Ono »novo«, ma kakvih razmera ili kvaliteta bilo, koje je sobom donela, zahtevalo je jednu »ilustraciju i odbranu«, za koje ona nije bila ni ideološki ni moralno dorasla.

Da nije bila *ideološki* dorasla, vidi se na primer iz toga što nije uspela da promeni u osnovi ni jedan od teoriskih i načelnih estetskih i intelektualnih postavki i kriterijuma, na osnovu kojih je, uvek istih, u početku bila napadana, docnije blagonaklono polupropuštena, najzad ovenčana priznanjem i odista nedovoljnim banknotama. Merila po kojima su izvesni modernisti, odmah posle rata, bili anatemisani i ismejani, i merila po kojima su danas te iste ličnosti, svaka na svoj način, primljene, pohvaljene, sankcionisane, nagrađene, ostala su u osnovi savršeno ista, isto tako normativna, kruta, apstraktna, zdravrazumska i glupa, i isto tako u službi interesa kategorije »gospodara«, kategorije *nad-ja*, koja zastupa i oličava izopačeni moral jednog sveta razuma i lične svojine. Ti pisci su se dakle, sa svoje strane, donekle prilagodili zahtevima tih merila, iskoristili onaj neizbežan uticaj godina koje su prošle, i koje su iste i za njih i za te nepomične krutomilitave kriteriume, koje prolaze i melju i polako te *ravnodušne* ljuske i ljuskavce smelju zajedno, zdudaju u istu pogaču, snagom navike, inercije, ponavljanja. Neko dvanaest godina piše, a ima nekakvog talenta, pa se to najzad uvidi, i opet ništa. Pa se to najzad i prizna, i opet ništa: jer to znači da je taj *neko* uspeo da nametne najzad svoju reč, u početku neprimljivu, da je nametne u njenoj subverzivnosti koja tu reč jedino zaista opravdava, odigrao se prosto jedan monoton proces trenja i međusobnog prilagodavanja. Trenje trunja. Olinjalo inje. Muve u naftalinu. Tako je Miloš Crnjanski laureat svih mogućih nagrada koje u ovoj varošici postoje, u ovoj naherenoj i rasplinutoj starinskoj varošici naše literature, gde se ista tričetiri ratirana literata (među kojima se naročito primećuje, uz delikatnog Žoliku, pacerska aktivnost G. Grola) neprestano pojavljuju po raznim odborima, sednicama, konferencijama, udruženjima, mlekarnicama, klubovima, parastosima, izložbama, otvaranjima, zatvaranjima, premierama, komitetima, upravama, kafekrenchenima, skupovima, predavanjima, redakcijama, žurevima, počasnim i nepočasnim akademijama, kružocima, zadrugama, poselima, itd., trčajući kao miševi sa jednog mesta na drugo. Njihova uloga nije laka; šaka jada, a treba

da izigrava nekakav razgranat i bogat kulturni život. Otuda nije čudo da se iz te lažne punoće jednog duhovnog stremljenja (debela riba pliva po debelom moru), štrče koščice jedne mršavosti koja se ne može zabašuriti, nije čudo da iz tog iluzornog mnoštva proviruje istina jedne uboge šturosti. Spala knjiga na tri slova: ova poslovice ovde izuzetno dobro pasuje, a povodom ovog videti i sliku na kraju ovog broja.

Time što su najzad primljeni i (malo nakrivo) ovenčani lavorikom, oni, koji su pre deset godina smatrani za »književne boljševice«, modernisti nisu ni najmanje uspeli da prodru, da dokažu da su imali pravo, da dođu do pobede radi koje su se i borili. Ali su oni, mada izgleda da govore isto što su govorili, samo nešto »staloženije« i »zrelije«, u stvari izneverili svoju misao, izneverili ono što joj je davalo vrednost i pravo da se iskaže. Tome što su bili pozvani da izraze oni su samo formalistički ostali verni. Govoriti bergsonovskim (ili otprilike bergsonovskim) argumentima, na primer, možda je u izvesnim trenucima i okolnostima značilo saradivati ma i najskromnije na preokretu sveta; u izvesnim drugim prilikama (na primer kad takvi isti argumenti služe za glorifikaciju tradicije uopšte i tradicije *Letopisa Matice Srpske* sasvim ponasob, i to samo zato što je geteovski bergsonovac G. Manojlović bio postao sekretar Matice i urednik *Tatice*....) znači saradivati na najočiglednijem poslu intelektualne nazadnosti i represije. Govoriti prividno istu stvar sa ove strane ili sa one strane ma kakve barikade, pa ma ona bila od štampane hartije i od nagomilanog soca od crne kafe, znači govoriti tačno suprotnu stvar. I vrednosti modernističke misli sve više nestaje, što je više uviđaju izvesna gospoda: to je baš dokaz da ta misao sad više nije opravdana. Jer najzad nije bilo u pitanju da modernisti kao pojedinci pobede, već ideje koje su donosili, a i te ideje samo u koliko su bile jedan momenat preokretanja i jedan podstrek za dalje dialektičko razvijanje. Tu postaje jasno da oni nisu bili ni *moralno* dorasli za »odbranu i ilustraciju« onoga što su istoriski bili predodređeni da izvrše. U pogledu te njene istoriske misije, generacija posleratne i pseudo-moderne literature, buntovna samo zato što je publika nije odmah oberučke prihvatila a ne iz nekog dubokog unutrašnjeg razloga, ne zato što je osećala potrebu da se priključi aktivnim i naprednim misaonim, pa dakle i socialnim elementima koji, budući svestan izraz aktuelnih zahteva jednog neizbežnog morfološkog procesa društva, predstavljaju pravu moder-

nost; generacija spremna dakle na sve (na SVE) kompromise, oličena je u svome značenju i u svojoj beznačajnosti sitnim i palanačkim, arivističkim kapitulacijama pojedinaca. Kukavna iluzija da je slobodoumlje u prilagođavanju, u tome što se nešto tobože napredno protura uz ili kroz akomodaciju i akademizam. Na toj iluziji koja je uostalom samo jedan pretekst, jedan alibi, jedno zabašurivanje, osniva se, i njom hoće da se opravda, na primer, saradnja G. T. Manojlovića — recimo — u *Zborniku u čast Bogdana Popovića* (pominjanje Mallarmé-a ima da bude opravdanje pred »modernizmom« za jedan vrlo jednostavno oportunistički gest), kao i saradnja istog u odboru Biblioteke Stranih Pisaca. Posle Valéry-evog ulaska u Francusku Akademiju i njegove pristupne besede (nespominjanje imena Anatole-a France-a čiju je pohvalu imao, kao sledbenik, da učini, i tihe aluzije na veličinu simbolizma), trik je i suviše dobro poznat, ne pali više. Između takvog kriumčarenja, popuštanja, vrdanja i nedovoljnog samootkupljivanja s jedne strane, i taktičkog sprovođenja — koje zahteva takode izvesne kompromise — jednog modernog pokreta s druge strane, postoji jedna sasvim mala razlika, koja ne leži u uspehu ili neuspehu strategijskih kombinacija, i koja je određena onom tankom linijom, onom crtom, onom tačkom, onom opasnom graničnom idejom preobrtna i *nule*, koja deli dva sveta. I pitanje je čega radi, u ime čega, u ime kojeg od ta dva sveta se ta strategija sprovodi? Jer između desnog i levog, poređenja nema. A o rezultatima da i ne govorim: oni prirodno rezultiraju iz osnovnih postulata i samo prokazuju pravi smisao tih postulata. Površno buntovništvo iza koga se krije samo ambicija, koristoljublje, neizlečiva odanost jednom svetu laži i novca, i koje ubrzo pokazuje svoje pravo lice, identično sa licem starosedeoca, jer to je buntovništvo značilo samo: Molim vas sklonite se sa te fotelje, da sednem ja. Jer fotelja je u stvari vrlo ugodna. O nekom bacanju same fotelje nema ni govora. Da bi sve to prikazao u ružičastoj boji, bergsonovski, G. T. Manojlović iskorišćava nadrealizam: preko nadrealizma, koji razume se nikako ne može da se prilagodi vodenici tradicionalizma, preko *doktrinarstva* i fanatizma kojima se, u svome postajanju, nadrealizam ponosi, može se izvrsno pokazati svoja poltronska vernost baš onome što danas jedan čovek može još jedino i beznadežno da izneveri, ako ma i najmanje želi da njegova moralna i intelektualna biografija ne bude jadna povest poslednjeg pomijarskog po-

točica poniznosti. Svima njima, i oni će se nastavljati još izvesno vreme, tobožnji napad na jedan određen, vrlo skučen i vrlo nevažan centar reakcionarne misli, naime na »staru književnost«, bio je poslednji alibi, posle svih popuštanja, posle svih oduštavanja, posle svih bednih privikavanja, posle svih prodaja. No najzad se je i ta borba-borbica pokazala kao odviše riskantna i nerentabilna za njihovu torbu-torbicu. To poslednje ostrvce, koje im je služilo kao nekakav dokaz da oni nisu potpuno nestali u moru opšteg konformizma, da oni ipak daju neki otpor tim teškim prljavim talasima koji hoće sve da uguše, to ostrvce, najzad je i ono potonulo.

Sve je prodano. »Na prodaju što Jevreji nisu prodali, što plemenitost ni zločin nisu okusili, što ne poznaju prokleta ljubav i pakleno poštenje gomila! što vreme i nauka nemaju da uvide...« (Rimbaud: *Solde*). Ali neće biti bilo rečeno da smo pustili bez reči sve to da prođe mimo nas, pored. Da li se sa Drincem može zaista definitivno likvidirati batinama i jednom izjavom u novinama, da li posle Matičevog odgovora (*Formalna sloboda misli i njeno stvarno ropstvo*) G. Todoru treba još nekoliko reči, da li održavati neku relativnu ravnotežu između krajnje onemogućenog i delimično protivstavljenog znači gubiti svoju misao na laticama sumnje, da li te terazije poređenja i ravnodušnosti treba posle raščlanjati, da li će na istom stubu srama drugi doći na red kad jedni budu prošli, i da li na to — nihilistički crv svejednosti! — treba pomišljati u trenutku kad je o tim prvim reč, da li se može preko svega toga dokazati da samo nepomirljivost i subverzivnost imaju prava da govore, da se služe rečima sporazuma i nesporazuma, — pitanja, pitanja koja ne prestaju da se postavljaju kada je, na ovako niskim basamacima moralnosti i modernosti, ipak reč o sudbini duha, tu gde mu je spremljena postelja ili klopka, pitanja na koja možda još uvek nije uzaludno misliti, odgovarati. Jer čemu inače to trunje ničega. Savremenici i susedi!

Primoran sam da prekinem ovo razlaganje pre još no što sam i počeo sa iznošenjem argumenata, sa ispitivanjem dubljih uzroka i prave prirode te promašenosti celokupne one pseudo-moderne misli koja se zavaravala da može da ostane neutralna u pravom, u konkretnom sukobu onoga što se svršava i u agoniji trza još grčevito, i onoga što tek počinje ali što je, svojim prvim primesama i konturama, već virtuelno sadržano u ovome što jeste.

U januaru 1932, ostavljajući za drugi put produblivanje i pobijanje građanskog modernizma, mislim da je već dovoljno jasno da nije više u pitanju isticanje lako uočljivih slabosti ili jakosti izvesnih šriftštelera kao *pojedina*ca, na primer G. Velmara Jankovića, zgodno narečenog Cvetko Zuzorić, već da se radi o uviđanju jedne ogromne obmane. Da je ovaj profesorčić malo komičniji, onaj novinarčić malo gluplji, a taj i taj pripovedač malo netalentovaniji, i onaj kritičar sasvim neprosvećen, to je u oštroomnim i visprenim kritikama i pamfletima i suviše lako dokazivati, ali to nije važno, jer tome se, na istom planu pojedinačnog koškanja i gurgurkanja protivstavlja da su druge kolege nešto talentovanije, naobrazovanije ili nešto manje troglaste. Ne zadržavajući se oko tog cepidlačkog i impotentnog poređivanja i razlikovanja pojedinačnih »vrednosti«, kad sve one učestvuju u istoj igri piljaka nad koju se noga vremena već nadnela, radi se o strogosti jednog moralnog kriterijuma. Gospoda modernisti u službi tradicije, konzervatizma, preživlosti, nazadnjaštva i opskurantizma: doba u kome smo cepa se na dva dela celom svojom dužinom, od vrha lestvice tobožnjih intelektualnih vrednosti, pa sve do dole.

U januaru 1932 smo, sem toga datuma izvesne činjenice ne zahtevaju drugog komentara. Radi se još uvek isključivo o svesti, o slobodi i o sreći, svakako samo ne onoj za koju se, u ovom istom trenutku, i na račun jednog velikog dnevnog lista, G. Miloš Crnjanski raspituje kod raznih, za sada samo kod »otmenih«, dama. Koja je najsrećnija, sada i ovde najsrećnija?

U januaru 1932, u Beogradu.

Marko RISTIĆ

B E L E Š K E

PSIHOANALIZA ILI INDIVIDUALNA PSIHOLOGIJA

(Povodom članka g. Augusta Cesarca.)

U nizu svojih članaka o psihoanalizi i individualnoj psihologiji (*Književnik*, Zagreb, 1931) gospodin August Cesarec, rezimirajući obe nauke, postavlja dilemu: Freud ili Adler. I on se opredeljuje za Adlera. Gospodin August Cesarec time ne samo ne raščištava ništa, ne samo stvara nepotrebnu konfuziju, nego vrši jedan, najblaže rečeno, nerevolucionaran posao. Kad se dilema postavi tako nenaučno, onda je zaista moguće suditi jednu nauku po njenoj filozofiji, ili čak po njenoj firmi. Između dve radnje, gde bi na jednoj pisalo: *ovde se pro-*

daju gorki kolači, a na drugoj: *ovde se prodaju slatki kolači*, i ja bih (i ako ne volim kolače) izabrao ovu drugu. Ali naučne teorije nisu radnje s kolačima, čak ni sa formulama o ljudskom karakteru i odnosu tog karaktera prema društvu. *Poređenje naučnih teorija ima se pre svega izvršiti ne na planu zaključaka, nego na planu osnovnih polaznih eksperimenata, prvih pronalazaka i njihove neposredne naučne obrade.* Kad se utvrdi realnost izvesnih eksperimenata i ispravnost neposredne naučne obrade, jedina težnja dialektičkog materialiste mora biti tačno izvođenje zaključaka iz datih premisa. Kriterium naučnosti, pa dakle i revolucionarnosti je u tačnosti, a ne u manjoj ili većoj privlačnosti tih zaključaka. Sa tog materialističkog i totalno areligioznog gledišta, uzimajući samo osnove jedne i druge nauke, a ostavljajući na stranu t. zv. Freudizam i Adlerianizam, izgleda nam psihoanaliza beskrajno naučnija, i prema tome revolucionarnija, od individualne psihologije.

Adlerova individualna psihologija izgleda nam proizvodno deskriptivna, ona nam se predstavlja kao jedna precizno izrađena shema koja sa velikom lakoćom uokviruje ljude u njihovom razvoju, ona nam se čini samo jedna nepotrebna (ili samo izuzetno potrebna) geometrija ljudskog života. Dokaz tome vidimo pre svega u tretiranju pojmova u individualnoj psihologiji. Mesto da razbija postojeće pojmove svodeći ih na konkretno sadržajne pojmove, dajući njima njihovo šire i, latentno, postojeće značenje, ona proizvodno stvara pojmove koji ne pružaju nikakvu mogućnost rešavanja problema (Mut-Trainings-Komplex, Gottähnlichkeitsgefühl itd, itd., ima ih masa). Mi se na ovom mestu ne možemo upustiti u detaljno dokazivanje svih ovih tvrdnji. Ali to nam izgleda i nepotrebno, glavno je da pokažemo jedno, što će biti dovoljno za diskreditiranje celokupne Adlerove teorije u koliko je ona Adlerova, a to je da je ona reakcionarna kad je dosledna svojoj osnovnoj postavci, a da je u flagrantnoj kontradikciji sa tom postavkom čim pokušava da bude — revolucionarna?, ne: socialdemokratska!

Adler je sasvim jasno u svom *Prilogu kritici Freudove seksualne teorije duševnog života* izložio svoje shvatanje po kom je primarni nagon ne *libido*, nego instinkt *nadmoći*. Celo njegovo shvatanje psihičke morbidnosti osniva se na tome. Neuroza se sastoji u nestvarnom fiktivnom zadovoljenju tog instinkta. Zaključak bi morao biti veličanje slobodne konkurencije i svega onog što tu konkurenciju omogućava, a na prvom mestu sistem individualne svojine. Šta međutim radi Adler kad dolazi do socialnih pitanja? On i svoj primarni instinkt proglašuje za neurozu! Očevidna kontradikcija: ili je instinkt nadmoći primaran (dakle ne neurotičan) i onda je onemogućena ma kakva kritika današnjeg društva sa neke »leve« tačke gledišta, ili je instinkt nadmoći neuroza i onda nije primaran, a u tom slučaju otpada cela Adlerova

kritika psihoanalize. (Po psihoanalizi naime je instinkt nadmoći zaista neurotične prirode i tumači se narcisističkom orijentacijom čovekove *libido*, koja je okrenuta prema čovekovom *ja*, mesto da bude okrenuta prema spolnjem svetu, kako to odgovara njenoj prirodi).

Naprotiv, psihoanaliza dolazi u kontradikciju sa svojom osnovnom postavkom u svojim pesimističkim i donekle, i to u glavnom tek po posledicama, nazadnjačkim zaključcima, a kad je dosledna sam sebi ona je skroz revolucionarna. I to se može ukratko dokazati.

Freud izjavljuje u svojoj posebnoj knjizi (*Das Unbehagen in der Kultur*): »Ja sam se trudio da budem bez predrasude da je naša kultura najskupocenija stvar koju posedujemo ili možemo doći, i da nas njen put mora neizbežno dovesti do visina neslućenog savršenstva. I ja bih, u najmanju ruku bez ljutnje, saslušao kritičara koji misli da se mora, uvide li se ciljevi kulture i sredstva kojima se služi, doći do zaključka da celo naprezanje nije vredno truda, i da rezultat može biti samo jedno pojedincima neizbežno nepodnošljivo stanje«. Na suprot gospodinu A. Cesarcu, smatramo ovu Freudovu izjavu za vrlo revolucionarnu, jer se kritika odnosi očevidno na današnju racionalističku i nazadnjačku kulturu koja još nije nimalo prečistila svoje odnose sa religijom i koja se definitivno vezala za bračne i porodične institucije, a to se jasno vidi iz umetnute rečenice gornjeg citata: *uvide li se ciljevi kulture i sredstva kojima se služi*. Naprotiv Freud nam izgleda antirevolucionaran kad generalizira svoj instinkt agresije, kad ga postavlja kao primaran instinkt izjednačujući ga sa težnjom ka anorganskom čime dolazi u kontradikciju sa svojom starom osnovom: primarnošću seksualnog instinkta. No kao što su nadrealisti već primetili (*L'Age d'or, Programme*) ova Freudova korektura nije u osnovi pogrešna, ona je nedovoljna. Bilo je sasvim opravdano negirati statičnu i suviše filozofsko-monističku koncepciju seksualnog instinkta, kakva je postepeno postajala prvobitna koncepcija Freudova u generalizacijama; ali je negacija izvedena antidialektički, tako da je dobivena nepomirljiva opozicija između instinkta života i instinkta smrti, dok bi jedna pravilna koncepcija bila sin-teza ta dva pojma u jednom nestatičkom pojmu seksualnog instinkta. Što je najčudnije i Freud sam kaže da se ta dva instinkta ne pojavljuju samostalno nego da su u stalnom procesu asocijacije i disocijacije: drugim rečima, da se te dve suprotnosti prožimaju.

No iako je Freud i po svojim filozofskim zaključcima manje reakcionaran nego što se obično veruje, mi nemamo namere da branimo te filozofske zaključke, nego samo ono iz čega su oni izvedeni. Pogrešnost tih filozofskih zaključaka Freudovih ne dokazuje ni najmanje pogrešnost osnove psihoanalize, nego samo Freudovu, istoriski uslovljenu, nespremnost da iz svoje nauke izvede tačne zaključ-

ke. Mi tvrdimo da psihoanaliza u koliko je ona eksperimentalna nauka a ne filozofija sadrži virtuelno najeklatantniju potvrdu istoriskog materializma; i, još mnogo više, ona mu daje nov material, nova sredstva, jednom reči obogaćuje i produbljuje ga. Ako je zaista seksualan instinkt osnovni ljudski nagon, i ako je on zaista samo istoriski vezan za reprodukciju rase, ako je dakle oslobođenje tog instinkta u isti mah i oslobođenje čoveka, onda se mora tražiti uzrok potisnutosti tog instinkta. A kad je taj uzrok naden u vaspitnim metodama, u familiarnoj organizaciji jedne civilizacije, u samim sredstvima jedne civilizacije, prvenstveno u religiji, onda treba tražiti uzrok tih uzroka, a taj je u materialnim uslovima života. Psihoanaliza konsekvantno sprovedena, potvrđuje da nije čovekova svest ta koja stvara materialne uslove života, nego da ti materialni uslovi stvaraju čovečiju svest; ali ona čini i još nešto više: ona u detaljima opisuje kako se stvara ta svest. Mi smo dosad znali šta je opium naroda, a sad znamo i kako on dela, kako se on uvlači u čoveka, kako ga menja, truje i čini svojim robom.

Adlerov pokušaj revizije psihoanalize ima dvojak značaj. Pre svega ona predstavlja održavanje Adlerovog ličnog položaja, koji nije mogao usled svoje silne ambicije da igra sporednu ulogu u psihoanalitičkom pokretu, i zbog toga osnovao svoju psihologiju, koja hoće pošto po to da se razlikuje od psihoanalize (a poklapa se s njom samo tamo gde bi eksperimentalno otkrila svoju prazninu: u terapiji). S druge strane ona predstavlja pravi socialdemokratski prepad na jednu naučnu teoriju koja danas izgleda ne samo bezopasna nego čak i nazadnjačka, ali koja sadrži još neocenjiva sredstva koliko za rušenje toliko i za podizanje. Čudno je međutim da su to prvo osetili neprijatelji onih koji se iskreno pozivaju na istoriski materializam, još čudnije da među ovim poslednjim ima i takvih koji su ne samo prevareni, nego nesvesno uzimaju na sebe da varaju i druge.

Mi nismo advokati freudizma. Znamo da u celoj teoriji ima dosta pogrešnih stvari. Ali tvrdimo da se jedna zaista materialistička psihologija neće moći izgraditi ako ne uzme iz psihoanalize njene osnovne pronalaske. I zato mi zaključujemo: *protiv Adlera, za psihoanalizu bez Freudizma. Isto onako kao što smo za dialektiku bez Hegelovog idealizma.*

»SLUČAJ MILANA NERANDŽIĆA«

Među raznim komentarima ubistava u porodici Tase Nerandžića, mi možemo pozdraviti samo jedan: članak Velibora Gligorića od 27 decembra 1931. Dok se svi ostali članci trude da pokažu delo Milana Nerandžića kao jedan patološki, individualan slučaj, kao nešto izuzetno, nešto »sadržaj-nas-božek«, dotle Gligorić otvoreno tvrdi da je u pitanju jedan socialan problem koji postoji i izvan ovog posebnog slučaja, gde je našao osobito radikalan izraz. Mi moramo čestitati Gligoriću što je to učinio, a naročito zato što

je to učinio u jednom od najčitanijih dnevnih listova, u *Vremenu*.

Čini nam se, međutim, da Gligorić nije dovoljno produbio celu stvar. On konsekvantno razlikuje dva uzroka, jedan individualan — bolest, i jedan socialan — vaspitanje: »Zar ne može, pored patološko duševnih momenata, ovo ubistvo da bude i delo pobune...?« Ili: »Ne leži sva krivica u njegovoj bolesti.« Ili: »Ubistvo ovo nije samo nastup...« Ili još: »Ovo ubistvo nije samo individualni i patološki zločin, ovo je ubistvo nešto mnogo stvarnije — socijalni produkt.«

Mi mislimo da tom simplističkom opozicijom individualnog i socialnog, cela teza i argumentacija Velibora Gligorića gube mnogo. Zašto Gligorić insistira na dualitetu uzroka? Mi znamo da su se gospoda psihiatri (među ovima ima i jedan psihoanalista) potrudili da ovaj slučaj podvrgnu pod psihopatologiju, da od ovog slučaja naprave nešto individualno. Gligorić je, sasvim opravdano hteo da negira to individualističko shvatanje, ali ga je negirao suviše jednostavno, nedialektički. On je individualnim uzrocima suprotstavio socialne, umesto da pokaže da se i individualni uzroci u stvari svode na socialne.

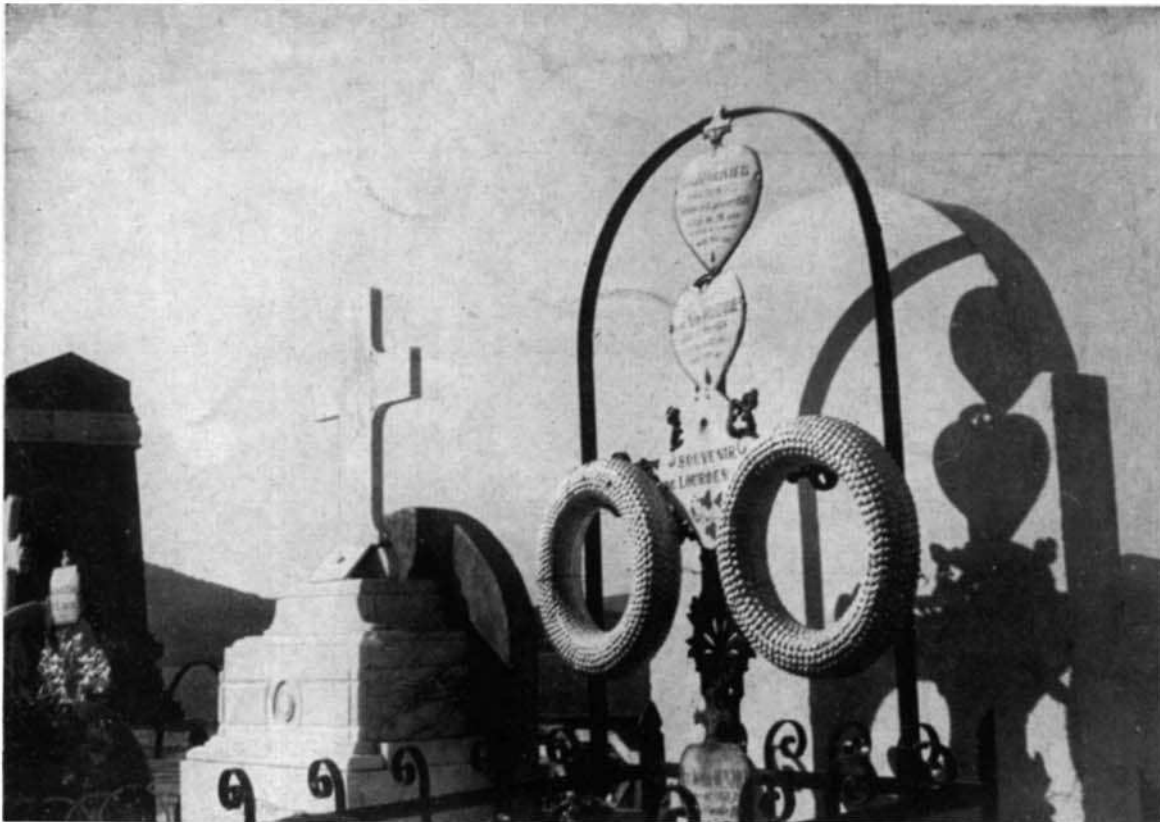
Ostavljajući na stranu slučaj Milana Nerandžića, koji nije dovoljno rasvetljen, mi hoćemo da ispitamo u koliko je objašnjavanje jednog gesta duševnom anormalnošću njegovog autora individualističko objašnjavanje. Mi znamo da je psihoanaliza uspela da dokaže da je svako ludilo rezultat spoljnog, materialnog uticaja. I to u većini slučajeva rezultat jedne spoljne presije na čoveka (fizička kazna, pretnja fizičkom kaznom, fizička prepreka). Taj sukob između čoveka i jedne materialne snage prirodno bi se morao rešiti fizičkim razračunavanjem. Ali kad je disproporcija snaga suviše velika (na primer, kad se radi o deci i njihovim vaspitačima), taj sukob se rešava psihički, i to tako da čovek kome je onemogućeno zadovoljavanje njegovih želja uzme na sebe zabranu tih želja i sprečavanje tog zadovoljavanja, time što potisne svoje želje u podsvest. Čovek, sad, sâm sebi ne priznaje svoje želje i smatra ih za grešne. Nemogući da suzbije potpuno svoje želje, on ih zadovoljava na razne simbolične načine, i to najčešće u snu. Takav čovek nije još anormalan sa društvene tačke gledišta, naprotiv — *on je tek sad normalan!!* On postaje s te tačke gledišta anormalan tek kad simbolična zadovoljavanja njegovih suzbijenih želja postanu neracionalna; a kad postanu opasna za okolinu, onda se osoba u pitanju proglašuje ludom.

Svako je dakle ludilo rezultat jedne spoljne presije ili prepreke. No razume se da nije presudna, za pitanje da li je jedno ludilo individualno ili socialno po poreklu, ličnost koja vrši presiju ili stvar koja sačinjava prepreku, već krajnji uzrok te presije ili te prepreke. Kad se nade materialan uzrok ludila, potrebno je naći uzrok toga uzroka, potrebno je iscrpiti ceo lanac uzroka i posledica, da bi se moglo zaključiti šta je jedno ludilo: socialna ili individualna pojava? Tako ne postoji nikakva određena granica između individualnog i socialnog, jer uzroci i posledice čine neprekidan niz od socialnog ka individualnom.

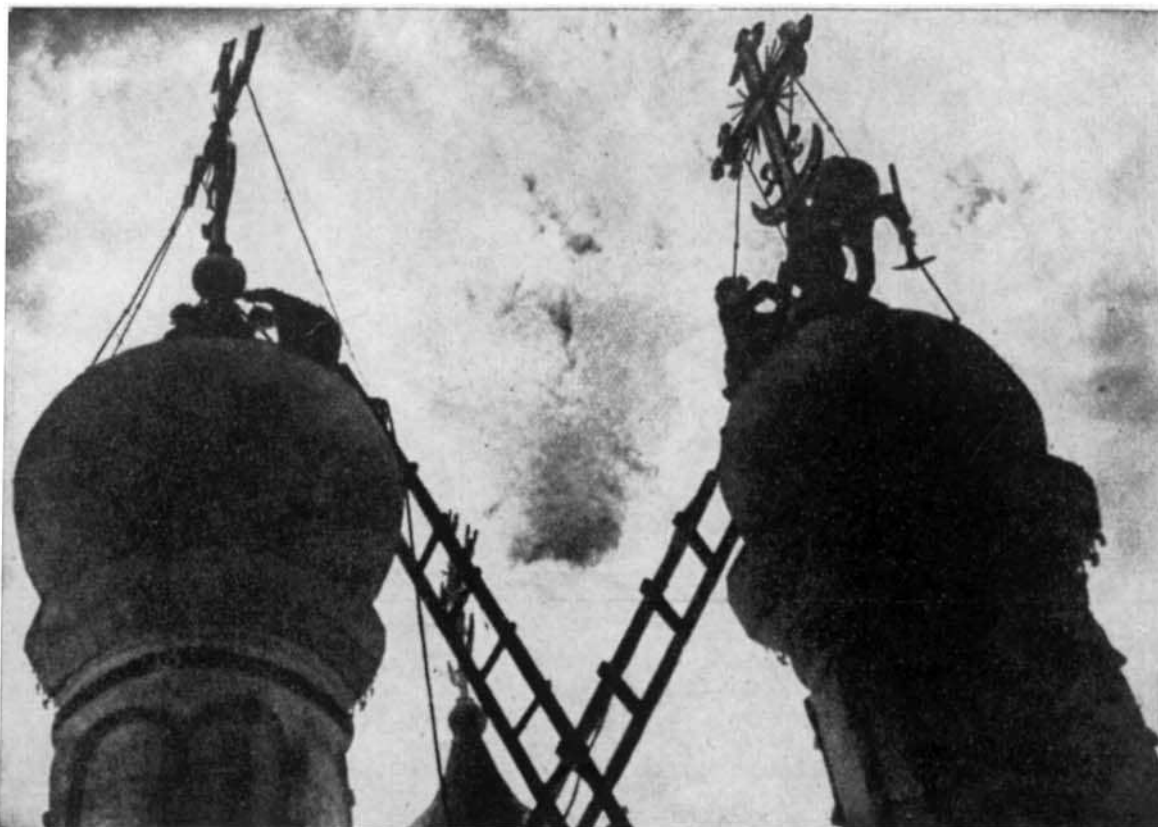
Gest Milana Nerandžića je socialan produkt, ali ne direktan produkt već reakcija na jedan direktan socialan produkt. Razni psihoanalisti koji vide u psihoanalizi jednu dobroćudnu terapiju mogu žaliti, što mladić nije bio analiziran. Mi ne verujemo da bi oni mogli rešiti njegov problem. Mi verujemo samo da bi Milan Nerandžić, da je poznavao psihoanalizu korisnije mogao umreti.

V. B.

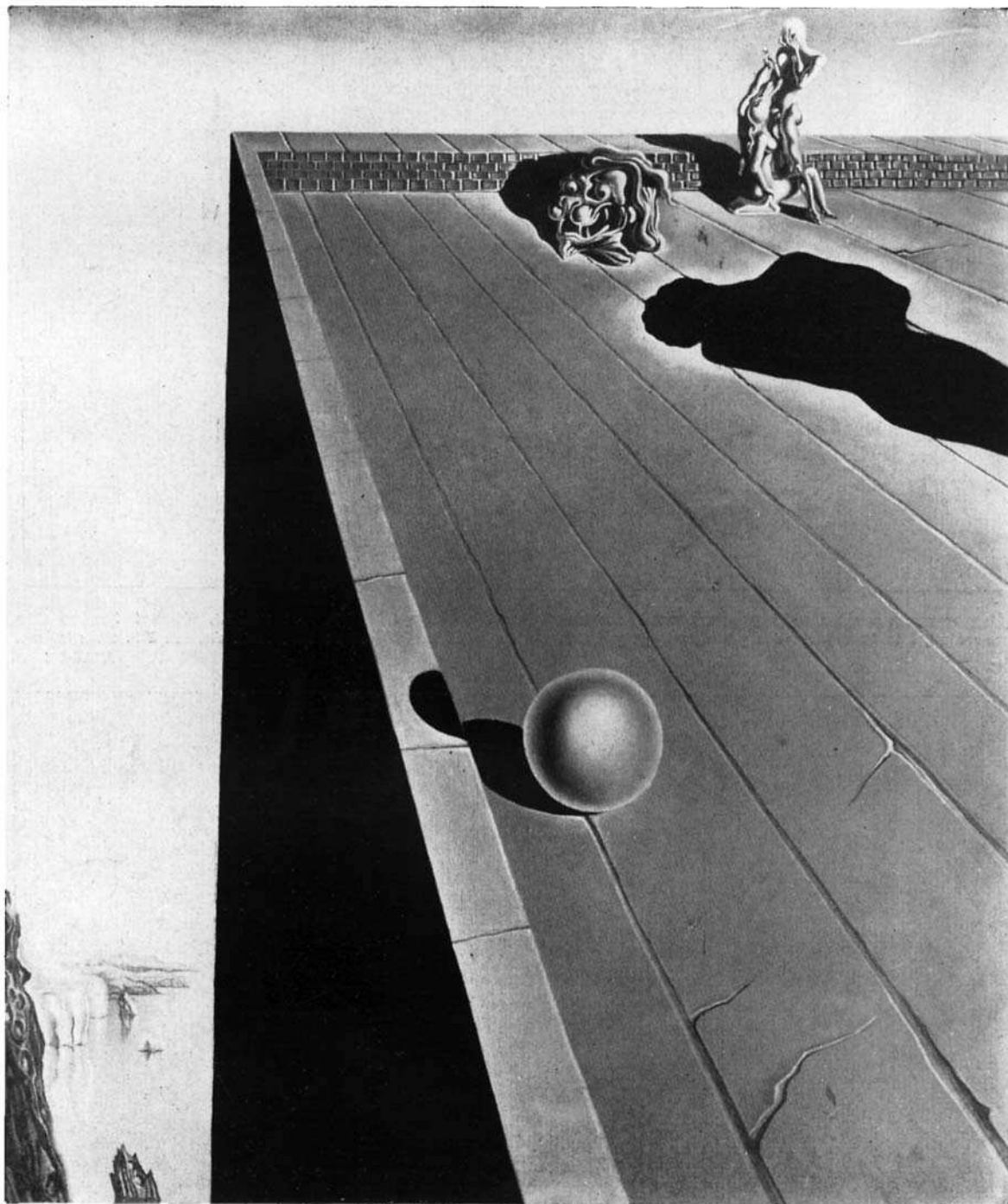
MRTVI SIMBOLI SMRTI

S'attaquer aux symboles n'est pas une entreprise puérile... Il y a lieu d'espérer que partout, fût-ce à l'ombre d'un épouvantail, à la ferronnerie des grilles, une poignée de fanatiques saura faire disparaître toute allusion à la croix infâme.
ARAGON

SKIDANJE KRSTOVA SA KREMLJA

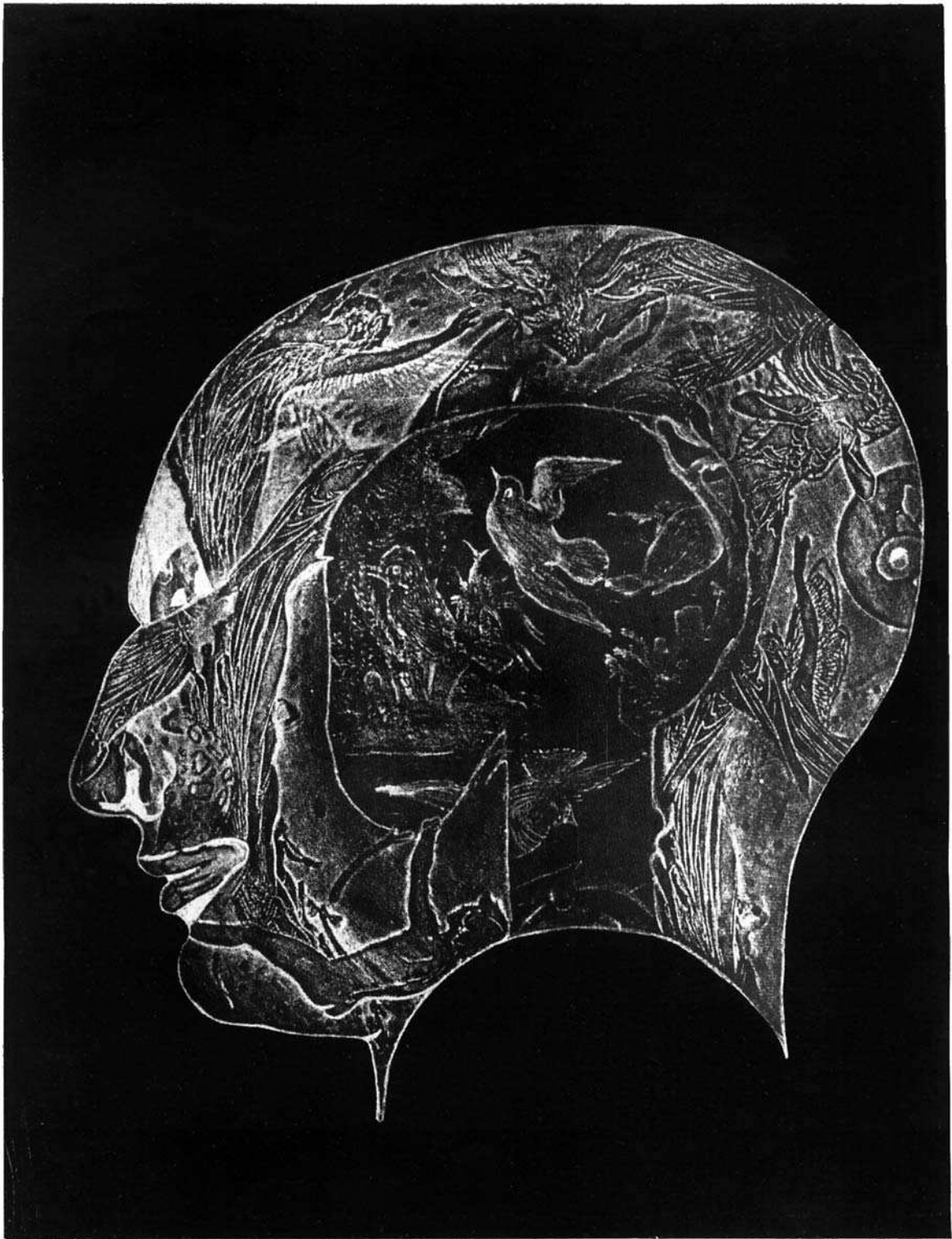
PEINTURE

Salvador DALÍ

GUILLAUME TELL

Salvador DALÍ

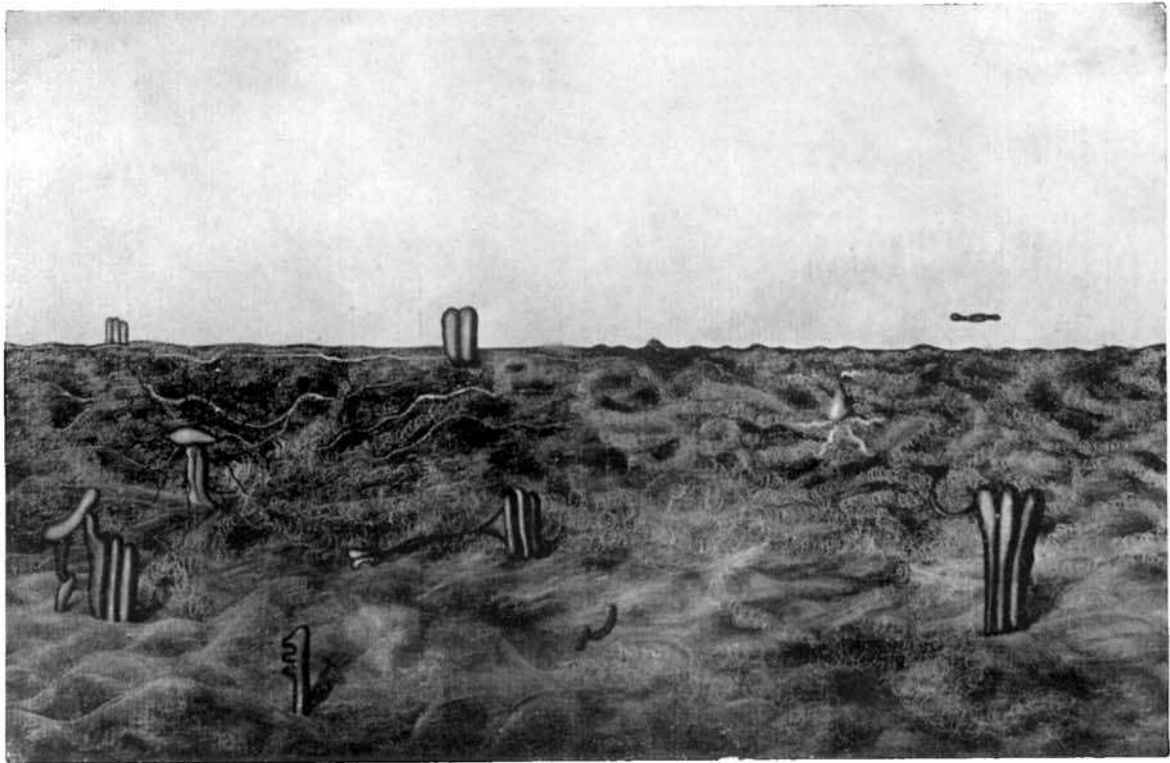
PORTRAIT

Max ERNST

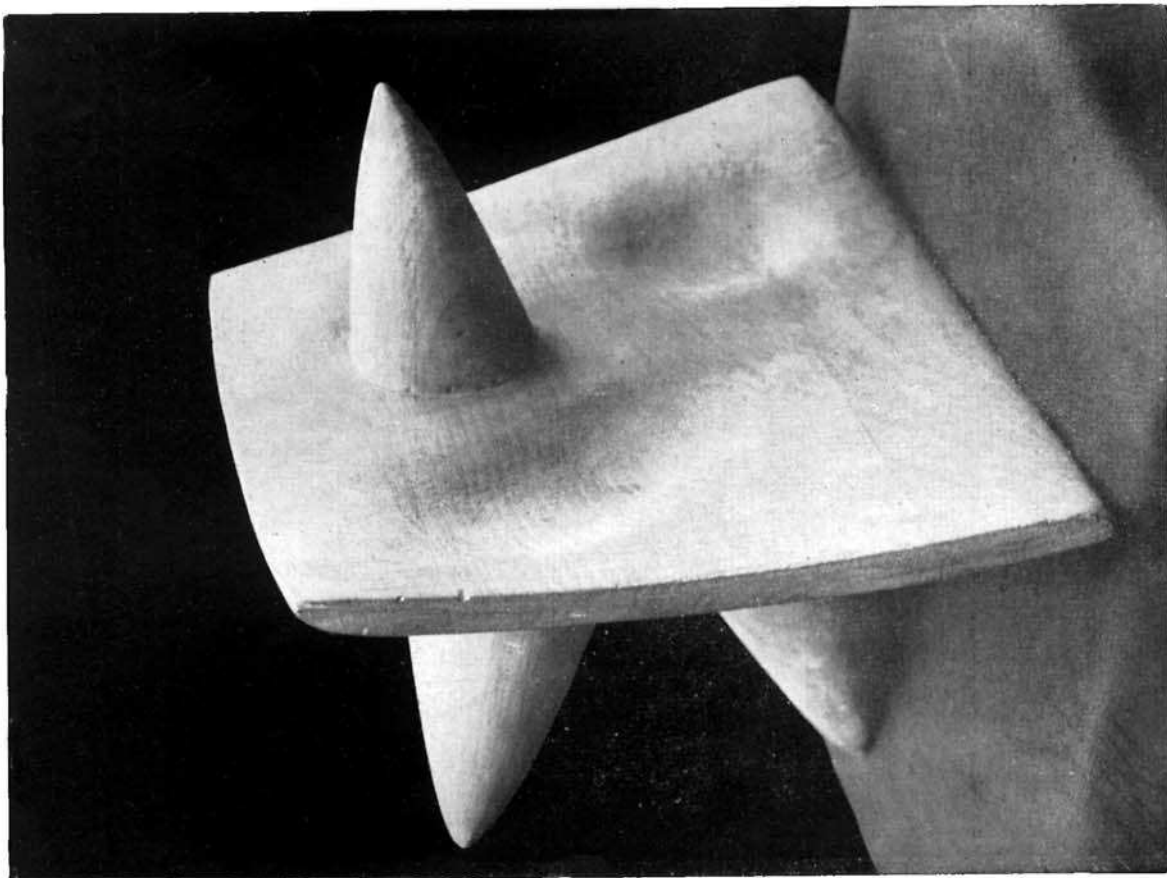
USPOMENA

ŽIVANOVIĆ-NOJE

LES BELLES MANIÈRES

Yves TANGUY

OBJET EMBARRASSANT A POSER

Alberto GIACOMETTI

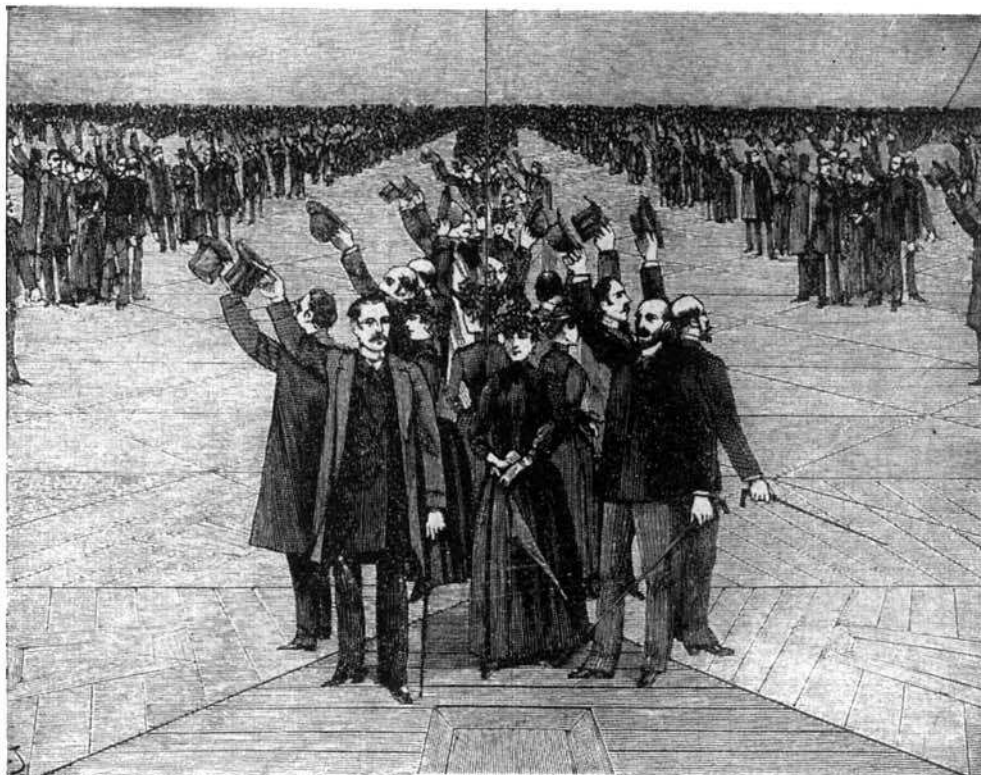
LJUBAV

U prkos antinomiji **telo i duša** na čijoj je osnovi, nemoćna da uguši seksualni instinkt, religija pokušala jednom idealističkom furijom da razbije mogućnost čisto čovečanskih osećanja i da im, konsekracijom samo njihovog beztelesnog oblika, udari pečat vere; u prkos jednom društvu, osnovanom na prevlasti kategorije **nad-ja**, koje je u cilju prokreacije i svoje konservacije uobručilo seksualni instinkt zakonitim brakom i osudilo kao prekršitelje javnog morala sve svoje bračne dezertere, ljubav, koja ne zna za podele: telo i duša, blagoslov i prokletstvo, pitomi i divlji brak, ljubav, kojom čovek ili žena udiše ili cepa strane svog najstvarnijeg života, ljubav u prkos svemu nameće imperativ svoje potpune slobode.

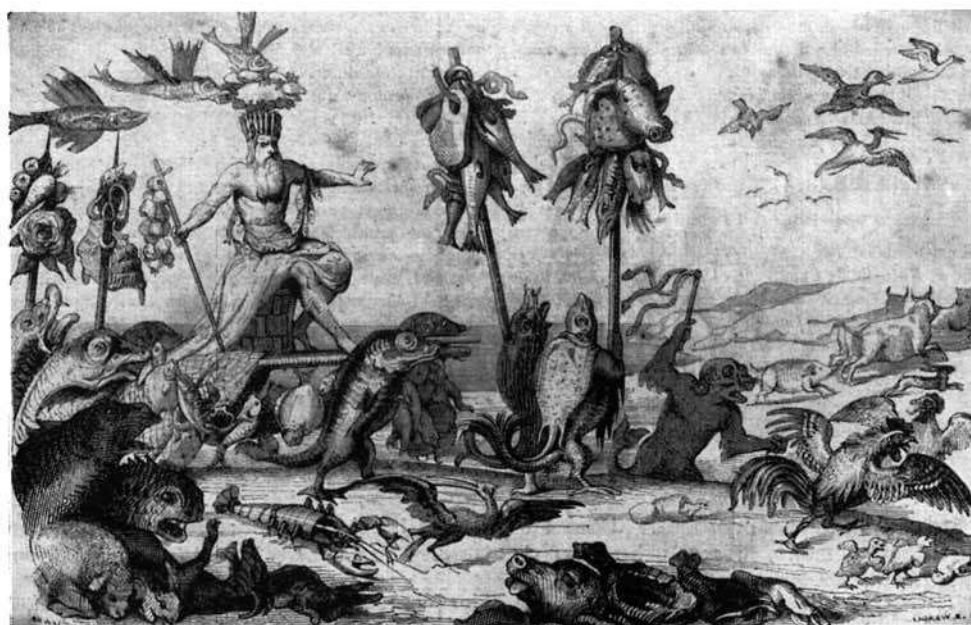

Ove dve dopisne karte donosimo bez ikakve ironične namere, a isto tako i bez ikakvog kolekcionerskog uživanja u živopisnosti, u baroku, ili u prostodušnosti »popularnog«. Ovo za nas nisu primeri neke nevešte i bezazlene primitivnosti koji bi paradoksalno privlačili našu eventualnu presićenost. Ne zauzimamo uopšte nikakav superioran stav pred ovim snimcima jednog irealnog i možda idealnog sveta: gledamo ovaj san strasti usred istinitog delirijuma od lažnog kamena, ili ovu uzbudljivu simulaciju ljubavi dovoljno iskrenu da opustoši i halucinira jednu stvarnu letnju ulicu. Nadamo se da će se ovakve izuzetne slike, ti simulakrumi vidljivo ostvarene želje, i dalje i sve više rasprostranjivati, zamenjujući konačno i onemogućavajući širenje i popularisanje mrtvog i šupljeg, nečovečnog, nepotrebnog, akademskog i modernističkog, umetničkog slikarstva. Je li zaista tako teško raspoznati tu ničim neizobličenu poeziju, tu čistotu, tu autentičnost želje i sna?

SADA I OVDE

KOLIKO IH IMA? ili INTELEKTUALNE ILUZIJE

POBEDA POSTA: STOMAK KAO ETIČKI KRITERIJUM

NADREALISTIČKE KNJIGE I PUBLIKACIJE

Aleksandar VUČO: Krov nad prozorom, pesme. Sa portretom od M. Tartalje. (S. B. Cvijanović, 1926) **Rasprodato**
Koren vida. (S. B. Cvijanović, 1928) Din. 30.—
Ako se još jednom setim ili Načela. Sa crtežima
M. Tartalje (S. B. Cvijanović, 1929) Din. 20.—
Numerisani primerci na finoj hartiji Din. 40.—

Oskar DAVIČO: Anatomija: Nadrealistička izdanja 1930 g. . Din. 25.—

Milan DEDINAC: Javna Ptica. Sa tri ilustracije. (Marsyas, 1927) **Rasprodato**

Petar POPOVIĆ: Neću, Testera Stvarnosti. (1931) Din. 5.—

Marko RISTIĆ: Od Sreće i od Sna, pesme. (S.B. Cvijanović, 1925) **Rasprodato**
Bez Mere. (S. B. Cvijanović, 1928) Din. 40.—
Originalno izdanje Din. 65.—

Đ. JOVANOVIĆ, Đ. KOSTIĆ, DAVIČO:
Tragovi, pesme, tekstovi, ilustracije. (1928-1929)
Tri sveske Din. 75.—
Četiri strane — i tako dalje, plakat (Nadrealistič-
ka izdanja, 1930) Din. 20.—

Koča POPOVIĆ i Marko RISTIĆ:
Nacrt za jednu fenomenologiju Iracionalnog
(Nadrealistička izdanja, 1931. Glavni depozit ima
knjižara Franja Bah, Kn. Mihajlova ul., Beograd) Din. 30.—
Numerisani primerci Din. 50.—

N E M O G U Ć E

Reprezentacioni i manifestacioni almanah. Prva kolektivna nadrealistička publikacija. U sadržaju: ČELJUST DIALEKTIKE, anketa koja obuhvata sve glavije vidove duhovnih problema današnjice; BUDILNIK, prva eksperimentalna konfrontacija humora i poezije; MISTERIJA LJUDSKE GLAVE; DRUŠTVENI ŽIVOT U 1930 (Le Cadavre Exquis); UZGRED BUDI REČENO, manifest, tumačenje i istorijat stvaranja nadrealističkog pokreta u Jugoslaviji. Sem toga: pesme, automatski tekstovi, snovi, eseji, rasprave, manifesti, pisma, izjave, slike, crteži, akvareli, fotografije, fotogrami, kolaži itd. od Dedinca, Vana Bora, Đ. Kostića, Mladena Dimitrijevića, Đ. Jovanovića, Koče Popovića, Živanovića-Noja, Aleksandra Vučo, Petra Popovića, Dušana Matića, O. Davića, Marka Ristića, Vlatka Habuneka, Branka Milovanovića, Rada Stojanovića, Nikole Vučo. Direktna saradnja francuskih nadrealista: Aragon (članak, prvi konačan sud o Rimbaud-ovom slučaju), André Breton, René Char, Paul Eluard, Benjamin Péret. (Strana 140). Din. 40.—
Ostaje nekoliko primeraka na kunstdruck hartiji Din. 80.—

Pozicija nadrealizma, (Signatura Rerum). (Nadrealistička izdanja, 10 januara 1931) **Rasprodato**

Časopisi koji su prethodili osnivanju nadrealističkog pokreta:

PUTEVI (1922—1924) **Komplet Din. 43.—**
SVEDOČANSTVA (1924—1925) **Komplet din. 32.—**

Za sve ove knjige i publikacije obratiti se knjižari S. B. Cvijanović, (Pasaž Akademije Nauka, Knez Mihajlova 35, Beograd.)

CENA DIN. 25.—

